

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YUSUFELİ'NDE DERLENEN BİLMECİLERİN
GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RİDVAN KAN

DANIŞMAN
DOÇ. DR. OĞUZ DOĞAN

TEMMUZ 2024

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

YUSUFELİ'NDE DERLENEN BİLMECİLERİN
GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RİDVAN KAN
ORCID: 0009-0007-2597-6260

DANIŞMAN
DOÇ. DR. OĞUZ DOĞAN

TEMMUZ 2024

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS ÇALIŞMASI
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “*Yusufeli’nde Derlenen Bilmecelerin Göstergebilimsel Olarak İncelenmesi*” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 22/07/2024

Rıdvan KAN

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“Yusufeli’nde Derlenen Bilmecelerin Göstergebilimsel Olarak İncelenmesi”
başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez
Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 22/07/2024

Tezi Hazırlayan

Rıdvan KAN

Danışman

Doç. Dr. Oğuz DOĞAN

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Nurullah ULUTAŞ

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı öğrencisi Rıdvan KAN tarafından hazırlanan “*Yusufeli’nde Derlenen Bilmecelerin Göstergibilimsel Olarak İncelenmesi*” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 22/07/2024 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği/ oy çokluğu ile kabul/ red edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Oğuz DOĞAN

(İğdır Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. İsmail ABALI

(İğdır Üniversitesi)

.....

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Gamze ÜNSAL TOPÇU

(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans / doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

....../07/2024

Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL

Enstitü Müdürü

Anahtar Kelimeler: Yusufeli, Bilmece, Saussure, Peirce, Göstergebilim.

Republic of Türkiye

Bitlis Eren University Graduate School

Department of Turkish Language and Literature

**SEMIOLOGICAL INVESTIGATION OF RIDDLES COMPILED IN
YUSUFELI**

Master's Thesis

Rıdvan KAN

Supervisor: Assoc. Prof. Oğuz DOĞAN

July 2024

ABSTRACT

The product obtained from field studies in the field of folklore is based on being examined and interpreted within the framework of a certain theory. Since Yusufeli, one of the districts of Artvin province, contains many elements of written and oral culture, a compilation study was carried out by limiting the study to riddles. Among the intangible cultural elements; riddles, which are one of the folk products such as fairy tales, folk tales, folk songs and lullabies, were collected from resource persons in the district and subjected to examination.

Fifty-two riddles compiled in the study were examined according to their semiotics. Structures such as signs, symbols and images contained in riddles add richness to the existing richness of the riddle. It has been tried to show what these structures mean in the study by examining them in a semiotic context. The fact that the riddles compiled in the region were not dealt with in a scientific framework made it necessary to conduct such a study. Thus, it is aimed to provide a small contribution to the field. The resulting riddles were examined according to Peirce's second trinity, revealing the invisible behind the visible.

Keywords: Yusufeli, Riddle, Saussure, Peirce, Semiotic

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ŞEKİLLER DİZİNİ	III
KISALTMALAR	IV
ÖNSÖZ	V
GİRİŞ 1	
1. ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ	2
2. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFI KONUMU.....	6
3. ARAŞTIRMA SAHASININ SOSYOKÜLTÜREL YAPISI.....	7
4. ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA YAPILAN HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI 8	
5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ.....	9
5.1. Araştırmanın Alanı, Konusu ve Önemi	9
5.2. Araştırmanın Sınırlılıkları	10
5.3. Araştırmanın Amacı ve Önemi	10
5.4. Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri	11
6. GÖSTERGEBİLİM.....	11
6.1. Ferdinand de Saussure’de Göstergebilim.....	13
6.2. Roland Barthes’te Göstergebilim	14
6.3. Charles Sanders Peirce’te Göstergebilim	15
6.3.1. Görüntüsel Gösterge	17
6.3.2. Belirti.....	18
6.3.3. Simge (Sembol)	18
1. BÖLÜM.....	19
BİLMECE	19
1.1. İlk Bilmece Örnekleri	21
1.2. Bilmecelerin Özellikleri.....	23
1.3. Türk Bilmeceleri Üzerine Yapılan Çalışmalar	24
1.4. Türk Halk Bilmecelerinin Tasnif Çalışmaları	26
1.5. Yusufeli’nde Bilmece Geleneği.....	30
2. BÖLÜM.....	34
YUSUFELİ’NDE DERLENEN BİLMECELERİN GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK İNCELENMESİ.....	34
2.1. Yusufeli’nde Derlenen Bilmeceler	34
2.1.1. İnsanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları	35

2.1.2.	Hayvanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları.....	40
2.1.3.	Bitkilerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları	49
2.1.4.	Eşyalarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları	53
2.1.5.	Tabiat Olaylarıyla İlgili Bilmeceler ve Cevapları	63
2.1.6.	Dinî ve Doğaüstü Konularla İlgili Bilmeceler ve Cevapları	67
2.1.7.	Giyim-Kuşamla İlgili Bilmeceler ve Cevapları	69
2.1.8.	Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları	69
2.1.9.	Çeşitli Bilmeceler ve Cevapları	78
2.2.	Yusufeli’nde Derlenen Bilmecelerin Tablo Olarak Gösterilmesi	86
SONUÇ		102
KAYNAKÇA		104
EKLER.....		113

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1.: 1. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi	35
Şekil 2.2.: Maslaw'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi	38
Şekil 2.3.: 8. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi	45
Şekil 2.4.: 13. Bilmecenin Morris'in Gösterme Süreci Şemasına Göre Gösterilmesi	50
Şekil 2.5. : 15. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi	51
Şekil 2.6. : 21. Bilmecenin Morris'in Gösterme Süreci Şemasına Göre Gösterilmesi	57
Şekil 2.7. : 26. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi	62
Şekil 2.8. : 38. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi .	75
Şekil 2.9. : 42. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi .	77
Şekil 2.10. : 44. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi	80
Şekil 2.11. : 52. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi	85

KISALTMALAR

C	:	Cilt
Çev	:	Çeviren
KK	:	Kaynak kişi
S.	:	Sayfa
ss.	:	Sayfadan sayfaya
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	:	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
URL	:	Uniform Resource Locator
vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Yaşayan kültür unsurlarından masal, halk hikâyesi, tekerleme, ninni, bilmece ve bunun gibi sözlü anlatıların dijitalleşen dünya karşısında tutunmaya çalışarak gelecek nesillere aktarılması güçleşmiştir. Somut olmayan kültürel unsurlardan bilmece, derleme çalışması yapılarak kaybolmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın giriş kısmında, sahanın tarihi ve coğrafi yapısı tanıtılarak araştırmanın; konusu, sınırlılıkları, amacı, önemi ve kullanılan yöntemler açıklanmıştır. Girişin dördüncü alt başlığında göstergebilim üzerine çalışmalar yapmış Saussure ve Peirce'in görüşlerine yer verilerek kuramda ileri sürdükleri fikirleri kıyaslanmıştır. Çalışmanın temelini oluşturan Peirce'in ikinci üçlüsü, “Görüntüsel Gösterge”, “Belirti”, “Simge” ayrı başlıklar altında açıklanmıştır. Söz konusu üçlü açıklandıktan sonra, Barthes'in göstergebilim hakkındaki görüş ve düşüncelerine yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde, “İlk Bilmece Örnekleri” verildikten sonra bilmecelerin özelliklerine değinilmiştir. “Türk Bilmeceleri Üzerine Yapılan Çalışmalar” sıralandıktan sonra, “Türk Halk Bilmecelerinin Tasnif Çalışmaları”na yer verilmiştir. Birinci bölümün son kısmında “Yusufeli’nde Bilmece Geleneği” tüm yönleriyle verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, göstergebilimine göre Yusufeli bilmeceleri ele alınmıştır. Bilmeceler cevaplarına göre sınıflandırıldıktan sonra incelemeye tabii tutulmuştur. Her bir bilmece kuram üçlüsüne göre incelenerek çıkarımda bulunulmuştur. Bilmecelerde geçen belirti ve semboller derinlemesine irdelenerek bilmecelerin alt anlamları gün yüzüne çıkarılmıştır. Elli iki bilmecenin ele alındığı bölümde kimi bilmecelerin yöresel kelimeleri anlaşılır olması adına parantez içerisinde açıklanmıştır. Bununla birlikte göstergebilimin farklı gösterim yöntemlerine değinmek adına on bilmece “Peirce’in Anlam Öğeleri, Greimas Dörtgeni ve Morris’in Gösterme Süreci” şemalarına göre de gösterilmiştir.

Eldeki çalışmanın bu aşamaya gelmesi saha çalışmasının bir sonucudur. Bu süreçte beni yalnız bırakmayan, fikirleriyle bana ilham veren sevgili eşim Ayşe Çelik Kan’a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın her aşamasında bana yardımcı olan kıymetli danışmanım, Doç. Dr. Oğuz DOĞAN ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ERGÖZ’e saygılarımı ve sonsuz teşekkürlerimi arz ederim.

Saha alışmaları esnasında bizlere göstermiş oldukları hoşgörü ve sabırlarından dolayı Yusufeli halkına teşekkür ederim.

Rıdvan KAN

Bitlis, 2024

GİRİŞ

Toplumda iletişimi sağlayan dil, çok yönlü bir yapıya sahiptir. Temel iletişimin sağlanması, insanların birbirini anlayıp algılaması dille mümkündür. Dil; *“sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzen ve insanlar arasında bildirilişimi sağlayan toplumsal bir olgudur.”* (Aksan, 1998: 13). İletişimin dinamiği dile bağlıdır. Dil, bünyesinde barındırdığı kurallar neticesinde uzun süre varlığını koruyarak bugünlere gelmeyi başarmıştır. Dilin kurallarındaki değişmezlik, onu nesiller boyu parçalanmadan kalmasına vesile olmuştur.

R. Jakobson, dilin çeşitli işlevlere sahip olduğunu onlardan birinin de şiirsel işlev olduğunu dile getirmektedir. Yoğun bir anlatım gerektiren şiirsel işlevde dil, sanatsaldır. Seçme ve birleştirme ile sanatsal söylem yakalayan dil, seçme özelliğinde göstergeyi önemsemez. Bununla birlikte belirti ve simgeler yoluyla anlatılmak istenilene yön verir. Söz sanatlarına yer veren şiirsel söylemde gösterge, yan anlamlarla değer kazanır (Aksan, 2003: 15-20; İşeri, 1999: 6). Hikâye, masal, şiir ve bilmeceye yer alan sözcükler, çeşitli çağrışımlara, görüntülere ve duygulara karşılık gelmektedir. Bu durumda anlam, salt anlamdan uzaklaşarak yeni anlamların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Anlama ve anlatma ihtiyacı insanoğlunun doğasında vardır. Toplumsal yaşamda insanların hem birbiriyle hem de çevresiyle iletişime geçmesi yer, zaman ve durum ne olursa olsun kaçınılmazdır. Duygu ve düşüncelerin hangi yolla olursa olsun paylaşılması toplumsal düzende yaşamının temel gereksinimlerinden biridir. Biriyle veya bir toplulukla iletişime geçme sosyalleşmenin ilk adımıdır. İletişim; bir görüntü, simge, yazı, işaret veya soru olarak iletiyi *“gönderen”* ve gönderilen bu iletiyi alan, yorumlayan arasında ortaya çıkmaktadır. Gönderen ve alıcı arasında meydana gelen ilişkinin sürekliliği *“göstergeleri”* oluşturmaktadır. Söz konusu iletiler ne kadar anlamlıysa o derece *“gösterge”*dir (Güz, 1998: 125). Kısaca iletişim, gönderici ve alıcı arasında gerçekleşen çok yönlü bir olgudur.

1. ARAŞTIRMA SAHASININ TARİHİ

Orta Asya'dan Anadolu topraklarına gelerek kendi tarihlerini yeniden yazma fırsatı bulan bir milletin hâkim olduğu coğrafyaya kültürünü yansıtması kaçınılmazdır. Anadolu sadece iç bölgeler olarak değil deniz kıyısına sahip şehirleri ile de bir bütün olarak görülmektedir. Bu bütünlük içinde zor ve engebeli yer şekillerine sahip, ulaşım ağının tünellerle sağlandığı bir il olan Artvin; fiziki, coğrafi, ekonomik ve sosyokültürel unsurlarıyla önemli bir yere sahiptir.

Evliya Çelebi, seyahatnamesinde Çoruh nehri için; *“Erzurum dağlarından doğup, Bayburt’un içindeki kale altından akar. Nehrin her iki yakasında gül bahçeleriyle müzeyyen saray benzeri evler vardır. Herkes bu Çoruh nehrinde yüzen alabalıkları avlar. Çoruh ‘âb-ı hayattır’. Çoruh ‘cûy-ı ruhtan’ galattır. Yani ‘ruh ırmağı’ denen meşhur, berrak, saf ve emsalsiz bir tatlı nehirdir.”* (Tetik, 2008: 6) ifadelerini kullanmaktadır. Artvin’in doğal güzelliklerinden biri olan adı geçen nehir, il için hayat pınarı mahiyetindedir.

Artvin; tarihî, sosyoekonomik, siyasi ve askerî etkenlerin oluşturduğu bağlantılar doğrultusunda, Kuzeydoğu Anadolu’nun tarihinin bir parçasıdır. Artvin ve çevresi tarih öncesi devirleri sırasıyla yaşamıştır (Bittel, 1933: 150-152). Günümüzde bulunan bakır balta ve ören yerleri bunun en net kanıtıdır.

“M.Ö. 10 bin ile 8 bin yıllarından kalma Cilalı Taş Çağı’na ait insan izlerine rastlanmıştır. 1930 yılında Artvin merkezinde ve Şavşat’ın Meşeli Köyü’nde, 1955 yılında Yusufeli’nin Demirköy’ünde bulunan bakır baltaların M.Ö. 4000-3000, tunç olanların ise M.Ö. 3000-2000 yıllarına ait olduğu uzmanlarca belirlenmiştir. Artvin’de Okumuşlar köyünün yakınlarındaki Bagratlılar’ın ilk yerleşim yerleri olan ‘Şadberda’ kenti, Yusufeli’nin Ersis (Kılıçkaya) bucağında bir kısmı ormanlar içinde olan ‘Ağbaş’ yıkıntıları ile Şavşat’ın Sahara eteklerindeki Yavuzköy ile Kocabey ormanlıklarında bulunan ‘Komta’ kenti önemli ören yerleridir.” (Tokdemir, 1993: 35; Yeni, 2008: 42).

Artvin, tarihi olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve farklı dönemlerden geçerek günümüzdeki yerini almıştır. Artvin, sekiz ilçeye sahiptir ve en büyük ilçesi Yusufeli’dir. Araştırma sahası, Artvin’in Yusufeli ilçesi ve köyleri olarak sınırlandırılmıştır.

Yusufeli, Çoruh nehrinin ortasında yer alan bir ilçedir. Geçmiş dönemde insan yaşamının nehir kenarları etrafında şekillendiği düşünüldüğünde yöre halkının niçin nehir kenarında toplandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Yusufeli yöresinde birçok döneme ait eserlerin bulunması olağandır. 1955 yılında Yusufeli’nde bulunan bakır balta, yörenin

eski yerleşim yeri olduğunun kanıtlarından bir tanesidir (Bittel, 1933: 152; Koroğlu, 1977: 12).

Anadolu'da varlığını sürdürmüş olan Hititler, (M.Ö. 200-1300) yılları arasında Anadolu'nun birçok yerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Hititler Çoruh havzasına hâkim olmak istemiş fakat o dönem bölgede Hayaşa-Azzi Krallığı hüküm sürdüğünden bunu gerçekleştirememişlerdir. Hititler zaman zaman Çoruh havzasına hâkim olma mücadelesinde bulunmuş olsalar da arazi şartları nedeniyle çok fazla ilerleyiş gösterememişlerdir. Hayaşa krallığı Hititlerin ilerleyişini durdurmuş ve bu bölgeye hâkim olmalarını engellemişlerdir (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Yusufeli bölgesinin tarih sahnesinde tam olarak tanınması Van bölgesinde hüküm süren Urartu Krallığı devrinde sağlanmıştır. Urartu Krallığı, Kral Menua ile oğlu Argiştı zamanında hızlı bir ilerleme göstermiş ve Kafkasya dâhil birçok bölgede hâkimiyet kurmuştur. M. Ö. 7-6. yüzyıllarda Çoruh havzasında eski krallıklar yıkılmış yerini yeni krallıklar almıştır. Bu değişimler farklı toplulukların bölgede hâkimiyet kurmasını sağlamıştır (Kırzioğlu, 1992: 51).

6. yüzyılda Çoruh ağzı bölgesi için İyonyalı Rum gemiciler ile İskitler arasında mücadeleler yaşanmış fakat İskitler bölgede varlığını devam ettirmiştir. Daha sonraki dönemlerde İyoniyaların Akdeniz bölgesindeki ticari varlıkları nedeniyle Kafkasya halkları hakkında ve bu bölge hakkında bilgiler yazılı kaynaklarda yerini almıştır. Yunan kayıtlarında Çoruh nehri ve civarı ile ilgili ekonomik, kültürel birçok bilgi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; keten, deri ve orman işleri, altın, gümüş gibi bazı değerli madenler hakkında bilgiler yer almaktadır. Yunanlıların bu bölgede takas ve benzeri ticari ilişkilerde bulundukları görülmüştür (Artvin İl Yıllığı, 1973).

Sonraki dönemlerde Kafkasya ya da kuzey Anadolu olarak lanse edilen Çoruh Nehri civarı farklı milletler tarafından işgal edilmiş, bu durum farklı kaynaklarda yer almıştır. İslamiyet sonrasında Gürcü krallıkları Bizans imparatorluğuna bağlı olarak bölgede yer edinmiştir. Türk dünyasında farklı bir dönüm noktası olarak ifade edilen ve Anadolu'nun hâkimiyetinin Türk milletlerine geçmesi Büyük Selçuklu hükümdarı Alparslan döneminde gerçekleşmiştir. Alparslan, Çoruh havzasını da fethederek hâkimiyeti altına almıştır (Berdzenişvili & Canaşa, 1997: 123).

1064 Şubat ayında çok kısa bir zamanda Iğdır bölgesini fetheden Alparslan, daha sonra Gürcistan'ın üzerine ordusunu sürerek Çoruh vadisinde yer alan şehir ve kaleleri zapt etmiştir. Bu bölgeler içinde şimdiki isimleriyle; Tortum, Yusufeli, Şavşat, Ardanuç, Artvin yer almaktadır. Bu şekilde bölgenin fethi ilk defa Türkler tarafından

gerçekleşmiştir (Kırzioğlu, 1992: 107). Selçuklularla öz kimliğine kavuşan Artvin, bunun gibi birçok mücadeleye şahit olmuştur.

Selçukluların Anadolu'ya yerleşmesi sonrası Haçlı Seferleriyle bazı gelişmeler yaşanmıştır. Kral David (Gürcü kralı) Selçuklu Devletine karşı o dönem bir güç unsuru olan Kıpçaklar ile akrabalık ilişkilerini geliştirerek askeri gücünü artırmıştır. Daha sonrasında yaşanan gelişmeler içinde Kıpçaklar ailelerini Gürcistan topraklarına yerleştirmiş ve sınır boyları ile Çoruh civarı Kıpçaklar tarafından egemenlik altına alınmıştır. Bu durumdan sonra Gürcistan'a yerleşen Kıpçaklar arasında Hristiyanlık dini yayılmıştır (Kırzioğlu, 1992: 108). Yusufeli ve civarına yerleşen Kıpçak Türkleri, Gürcü milleti ile iç içe yaşamış olup bazı bölgelerdeki yöre isimleri, Gürcü ismi olarak günümüze kadar gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurulması ve bölgede hâkimiyet kurması ile bölge Türkleşmeye başlamış İslami unsurlar benimsenmiştir (Kırzioğlu, 1992: 149-151; Demirel, 2010: 33). 1536 yılında Tortum, Narman, Oltu ve Perterek gibi yerler, iki yıl sonra ise Çoruh civarı Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. Burada Livane sancağı kurulmuştur. Gürcü Kralları ile mücadeleler devam etmiş, kimi zaman kaybedilmiş topraklar kimi zaman da bölge tekrar Türk egemenliğine girmiştir (Aydın, 1998: 262-263).

Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle, Ahmed Paşa Gürcistan seferine çıkmış, 18 Eylül 1549 tarihinde Tortum'u ele geçirmiştir. 1549 yılında; *“Çevreli köyü kalesi ile ona bağlı olan Alanbaşı köyü ve Yokuşlu köyü kaleleri son defa fethedilmiştir.”* (Demirel, 2010: 44-45).

Sonraki yıllarda yaşanan mücadeleler, Yusufeli'nin zaman zaman farklı sancak beylerinin egemenliğine girmesine neden olmuştur. Tanzimat devrinde yapılan idari değişimler ile Çıldır eyaleti bir sancak haline getirilmiş ve Yusufeli kazası olarak bilinen Kiskim de Çıldır eyaletine bağlı bir kaza haline getirilmiştir. Çıldır eyaleti bir dönem Erzurum vilayetine bağlı olarak varlığını devam ettirmiştir (Özder, 1971: 78).

Birinci Dünya Savaşı sırasında bölgede Rus işgali için tedbir ve hazırlıklar yapılmak zorunda kalınmıştır. Bölgede fiziki şartlarından dolayı sınırsal ihlallerin görüldüğü saptanmıştır. Rusya'nın o dönem kurduğu Ermeni çeteleri ile bölgeye sızma girişimleri ve Yusufeli bölgesinden silah kaçırma çabaları gibi Gürcü kuvvetlerinin de sızma girişimleri sıkça görülmüştür. Birinci Dünya Savaşının başlaması sonucu bölgede Enver Paşaya bağlı olarak İttihat ve Terakki partisi tarafından teşkilatlar ve çeteler kurulmuş, bu çeteler bölgenin savunmasında önemli rol üstlenmiştir (Aydın, 1998: 212).

Birinci Dünya Savaşı sonrasında tüm İttifak devletlerinde olduğu gibi bölge işgale uğramıştır. Yusufeli'nin de işgali sonrasında bölgede göç yaşanmıştır. Göç sırasında bazı Ermeni çetelerinin baskınına uğrayan bölge halkı katledilmiştir. Bazı kaynaklarda Yusufeli kaymakamlarından Mehmet Bey'in eşi olarak bilinen Ruhsar Hanım, kızı ve yanındaki diğer kişilerden bir daha haber alınamamıştır. Yusufeli'nden göç ettirilen insanlar; Bayburt, Tokat, Erbaa, Amasya, Merzifon, Sivas ve benzeri bölgelere yerleşmiştir (Demirel, 2010: 89-90).

1918 yılı sonrasında Rus ihtilali Osmanlının bölgede tekrar hâkimiyet kurma çabasını harekete geçirmiştir. Bir harekât başlatılmış ve Rusların çekilmesi Ermeni çeteleri ile mücadeleye yol açmıştır. Kısa bir süre sonra Erzurum bölgesi Ermenilerden temizlenmiştir. Erzurum'un işgalden kurtulmasından sonra birlikler bu bölgeye yoğunlaşmıştır. Yusufeli halkı 1918 yılında Ermeni askerlerinden kurtularak ilelebet Türk yurdu olmanın ilk adımını tatmıştır (Özder, 1971: 68).

Bölge 1918'in ilk aylarında tamamen işgalden kurtulmuştur. Yusufeli'nde öncelikle Erzurum vilayetine bağlı bir kaza idaresi kurulmuştur. Kurtuluş savaşı yıllarında bölge yine Gürcü kuvvetlerinin işgali ile karşı karşıya kalmıştır. 1920 yılında TBMM açıldıktan sonra kurulan cephelerin yanında Doğu Cephesi kurulmuş ve komutanlığına Kazım Karabekir getirilmiştir. Harekât aynı yıllarda başlatılmıştır.

“ 7 Temmuz 1921 tarihinde Artvin sancağı kurulmuştur. 24 Nisan 1924 tarihinde Teşkilat-i Esasiye Kanununun idari bölümünde yapılan değişikliklerle sancaklar vilayete çevrilmiş ve Artvin Sancağı da vilayet olmuştur. Yusufeli kazası 26 Haziran 1926 tarihinde çıkarılan kanunla Erzurum'dan alınarak Artvin vilayetine bağlanmıştır ” (Özder, 1971: 140-143).

Merkez Çoruh vilayeti 1933 yılında Rize'ye bağlı kurulmuştur. Artvin il hüviyetine kavuşunca Yusufeli Erzurum'a bağlı bir ilçe olmuştur. Kurulmuş olan Çoruh vilayeti isim değişikliğine giderek Artvin vilayetine dönüştürülmüştür. Yusufeli ilçe merkezi 1956 yılında Öğdem beldesinden Ahalt'a değiştirilmiş ve toplam elli altı köyü ile varlığını sürdürmüştür (Demirel, 2010: 93).

Yusufeli ilçe merkezi toplamda yedi kere değişmiştir. İlk olarak Peterek köyüne sonra Kiskim dah sonra Öğdem ve Ersis'e taşınmıştır. Sonraki dönemde şu anki yeri ya da baraj altında kalan yer olan Ahalt'a nakledilmiştir. 2013 yılında yapılan proje neticesinde Yusufeli merkezine kurulması düşünülen barajın temeli atılması sebebiyle 2022 yılında merkez tekrar yer değiştirmiş ve bulunduğu bölgenin üst tarafına yeni evler ve yerleşim alanları yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ KONUMU

Karadeniz Bölgesinin deniz ve dağlarla çevrili, Gürcistan ile sınır kapısı olan Artvin, sekiz ilçeye sahiptir. Bu ilçelerden biri olan Yusufeli, Çoruh havzasının geçiş güzergâhında, nehri besleyen kolların birleştiği yerde kurulmuş bir yerleşime sahiptir.

Yusufeli, Çoruh havzasının orta bölümünde yer almasının yanında kuzeyde Altıparmak Dağları güneyde ise Mescit Dağlarının uzantıları ile sınırlandırılmıştır. İlçe merkezi Barhal ve Çoruh Nehrinin kesişme noktasında kurulmuştur (Koday, Erhan, 2010: 1-11). Toplam sekiz ilçeye sahip olan il, Erzurum, Rize ve Gürcistan'la sınırdır.

Artvin ilinin en büyük ilçesi konumunda yer alan Yusufeli 2327 km. karelik bir alana sahiptir. Artvin'in en küçük ilçesi olan Hopa'nın 8 katından daha fazla bir yüz ölçümüne sahiptir. Geniş bir alanda yer alan Yusufeli'nin kendisine bağlı 68 köyü bulunmaktadır (Koday & Erhan, 2010: 1-11). İlçede Karadeniz'in klasikleşen düzeni olan dağınık yerleşim mevcuttur. Bu yerleşim, genel olarak Çoruh Nehri ve havzasının kenarları dâhilinde ve devamındaki yerler de nehri besleyen kollar üzerinde yoğunlaşmıştır.

68 köyün bağlı olduğu Yusufeli ilçesinde köylerin merkeze uzaklığı farklılık göstermektedir. En yakın köy 6 km uzaklığa sahip iken en uzak köy 58 km olarak ölçülmüştür (Koruk, 2019: 20). İlk bakışta köylerle merkezin arasındaki uzaklık fazla görülmesine de dağlık ve engebeli arazi nedeniyle ulaşım kilometre olarak az görünmekle birlikte zaman farkının çok olduğu görülmüştür. Örnek verilecek olursa 15 km uzaklığa sahip bir köye gitmek normal şartlarda 15-20 dakika arasında değişirken bu bölgede en az 40 dakika sürdüğü görülmüştür.

Karadeniz bölgesinde yer alan Artvin ili ve ilçelerinde Karadeniz iklimi ve karasal iklim tipi görülmektedir. Etrafının dağlarla çevrili olduğu Yusufeli ilçesi karasal iklimin yanında; Karadeniz iklimi, Akdeniz iklimi ve ayrıca barajların bulunduğu bölgelerde ılıman bir iklimin görüldüğü gözlemlenmiştir. Bölgenin kimi yerlerinde zeytin, limon, kivi, incir, üzüm gibi meyvelerin yetiştiği görülmektedir.

İlçede halk geçimini daha çok tarım ve hayvancılıkla sağlamaktadır. Akarsu kenarında yapılan tarımdan elde edilen yüksek verimli mahsuller sayesinde bölge ekonomisine katkı sunulmaktadır. Kimi bölgelerde pirinç, incir, çilek gibi ürünlerin halkın geçim kaynağı olduğu görülmüştür.

Çoruh Nehri dışında Barhal ve Tortum Çayları da bölgenin diğer önemli akarsularındandır. Çoruh 100 km’lik bir uzunluk ile Yusufeli ilçesinden geçişini sürdürür. Bölge, Altıparmak sıradağlarından ayrıca Gavur Dağları silsilesi ile Aradağ’ı ve Karadağ’ı kapsayan bir alanda yer alır. 3537 metre yüksekliğe sahip Güngörmez Dağı ilçenin en yüksek dağıdır (Koruk, 2019: 20).

Artvin, bölgede en çok göç veren illerin başında gelmektedir. Bu nedenle Yusufeli ilçesi de dışarıya göç veren ilçelerinden biridir. Nüfusta, arazinin engebeli yapısı ve ekonomik şartlar dışarıya göç vermenin temel sebebini oluşturmaktadır. Özellikle köylerden kente göç, bölgenin en büyük sorunlarından biridir. 1990 yılında köylerle birlikte 37.000 nüfusa sahip bir ilçe iken 2000 yılında 29.133’e, 2017 yılında 20.218’e, son yayınlanan istatistiğe göre ise 18.854’e kadar bir düşüş yaşamıştır (Koruk, 2019: 20). 2023 yılı itibariyle ilçede nüfus sayısı 7.200 olarak kayıtlara geçmiştir.

3. ARAŞTIRMA SAHASININ SOSYOKÜLTÜREL YAPISI

Yusufeli’nin nüfusu, arazinin engebeli olmasından dolayı yoğun değildir. Dağlık ve parçalı bir yer yapısına sahip olan Yusufeli’nde konut alanlarının saptanmasında dağlar ve vadiler belirleyici olmuştur. Bu nedenle nüfus daha çok vadi boylarında toplanmıştır. Fakat seyrek de olsa dağlık alanlarda, mevsimden mevsime değişiklik gösteren yaylaya çıkanların oluşturduğu bir nüfus görülmektedir. Son yıllarda Çoruh Nehri üzerine yapılan barajdan dolayı ilçe, dışarıya göç verdiğinden nüfusu oldukça azalmıştır. Yaz sezonu açılışıyla ilçede ve yaylalarda nüfus yoğunluğu yaşansa da bu geçicidir (Çelik Kan, 2023: 8). İlçede erkek nüfusu %50.2, kadın nüfusu ise %49.8’dir. Bir önceki yıla göre nüfus % 0.28 azalış göstermiş olsa da erkek ve kadın oranlarında büyük bir değişiklik olmamıştır. Gurbete giden erkek nüfusu dolayısıyla ilçede daha çok kadınlar yaşamaktadır. Mevsimlik işçi olan erkek nüfus ilçede iş kolunun yetersizliği dolayısıyla büyük şehirlerde çalışmak zorunda kalmaktadır.

22 Kasım 2022 tarihinde açılışı gerçekleştirilen Yusufeli barajı ekonomiye katkısı sunsa da sosyal ve kültürel yapıyı derinden etkilemiştir. Baraj, tarım veya hayvancılıkla uğraşan halkın ilçe dışına göç etmesine sebep olmuştur. Barajdan etkilenen köyler ya tamamen yok olmuş ya da sosyal ve kültürel doku bozulmuştur. Oluşan bu durumun sonucunda halkta, tedirginlik ve belirsizlik görülmüştür (Çelik Kan, 2023: 9). 2022 yılı son baharı itibariyle yeni Yusufeli yerleşkesine yerleşen halk, alışma ve yeni yere yerleşmeden kaynaklanan huzursuzluk yaşamıştır. Sosyal yapının bozulmasıyla birlikte

kültürel değerlerin kaybolmasıyla karşı karşıya kalınmış, çeşitli çalışmalarla bu durumun önüne geçilmek istenmiştir. Derleme çalışmaları ile halkın hafızalarında yer alan kültürel unsurlar kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Sosyal yapıda ve kültürel unsurlardaki değişim, ilk anda gözlemlenemese de zamanla bu alanlarda belirli açıklıkların olacağı öngörülmektedir.

İlçe genelinde aile yapısı çekirdek aile tipindedir. Aile içerisinde örf ve âdetler eskiden olduğu gibi devam ettirilmektedir. İmece, düğün ve cenazelerde halkın beraber hareket ettiği gözlenmiş, birlik ve beraberliğe önem verdikleri anlaşılmıştır. Sosyokültürel anlamda Yusufeli, kültürünü saza ve söze döken âşıklarının yanı sıra anlatmaya dayalı halk bilimi unsurlarını yaşatması ve yeni nesillere aktarılmasını sağlaması bakımından önemli bir örnektir.

El sanatlarından halı, kilim, sepet örme, yorgancılık gibi sanatların yanı sıra ahşap oyma da ilçede yaşatılmaktadır. Coğrafi şartların insanları zorladığı ilçede eğlence geceleri, yöreye özgü türkü ve halaylar halkın rahatlamasına ve neşelenmesine olanak sağlamaktadır. Mahalle ve köylerde komşuluk ilişkisine önem veren Yusufeli halkı, çoğu zaman kapısını kilitlemez, dükkânların önüne koydukları malzemelerini içeriye almazlar. Yusufeli, hırsızlığın nadir görüldüğü ilçelerdendir.

4. ARAŞTIRMA SAHASI HAKKINDA YAPILAN HALK BİLİMİ ÇALIŞMALARI

1. Mustafa Adil Özder, **Artvin Folkloru**, 1960.
2. İshak Torun, **Yusufeli Kasabasının Toplum Yapısı**, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2002.
3. Zikri Turan, **Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı**, TDK Yayınları, Ankara, 2006.
4. Zeki Koday & Kübra Erhan, **Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi**, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2010, 14 (2), ss.1-11.
5. Abdullah Cengiz Kayış, **Barajdan Önce Yusufeli: Kaygılar, Beklentiler, Eğilimler**, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
6. Şahver Kaya Karasüleymanoğlu, **Artvin Halkbiliminden Çizgiler**, Ankara, 2015.

7. Harun Ertürk, **Artvin İli Yusufeli İlçesi Demirkent (Erkinis) Köyü Ağzı**, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
8. Ülkü Önal, **Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli'den Masallar ve Halk Hikâyeleri**, Ankara, 2017.
9. Serkan Şengül, **Artvin Masalları ve Halk Hikâyeleri**, Ankara, 2019.
10. Önder Koruk, **Yusufeli Ağzı**, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
11. Ayşe Çelik Kan & Hatice Kitapçı, **İşlevsel Kuram Bağlamında Yusufeli (Artvin)'nde Mâni Söyleme Geleneği**, Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar, 2022, 6 (19), ss.123-130.
12. Berkay Genç, **Türkiye'de Yaşayan Ahıska Türklerinin Halk Müziği Kültürünün İncelenmesi (Posof, Şenkaya, Şavşat, Yusufeli, Oltu Örneği)**, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Sanat Dalı, Doktora Tezi, 2022.
13. Ayşe Çelik Kan & Halil Altay Göde, **Yusufeli Masallarının Performans (İcra) Kuramına Göre İncelenmesi**, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2023 Aralık, (60), ss. 369-385.

5. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

5.1.Araştırmanın Alanı, Konusu ve Önemi

Artvin'in Yusufeli ilçesi, Çoruh Nehri üzerine kurulan bir ilçedir ve baraj nedeniyle merkez dâhil, birçok yerleşim yeri sular altında kalmıştır. Barajın günden güne yükselmesiyle bölgede yaşayanlar göçe başvurmuş, var olan kültür kaybolmayla karşı karşıya kalmıştır. Yusufeli merkezinin taşınma sürecinden önce, kültürel değerleri ele alarak incelemek adına yapılan bu çalışma, bölgede bulunan sözlü halk unsurlarından bilmecelerin kayıt altına alınması adına yapılmıştır.

Araştırmada, merkez Yusufeli ilçesi ve köylerinde bulunan halk edebiyatı ürünlerinden bilmece üzerinde durulmuştur. Çocuk eğlendirmek için çocuklara, harman zamanı yetişkinlere sorulan bilmeceler, eğlenme ve hoşça vakit geçirme işlevine sahiptir. Bilmece üzerinde durulan çalışmada, kültürel mirasın yok olmasının önüne geçilmesi adına derleme çalışması yapılmış, alandan söz konusu ürün toplanmaya çalışılmıştır.

Bölgede bilmece üzerine akademik birkaç çalışma yapılmış olsa da hiçbiri bilimsel bakışısıyla incelenmemiştir. Bu nedenle bilmeceler göstergebilim yöntemiyle incelenerek alana katkı sunulmaya çalışılmıştır. Söylenilenin alt manalarını anlatmaya çalışan göstergebilim, bilmecelere uygulanarak görünenin ötesinde görünmeyen açığa çıkarılmıştır.

5.2.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada daha çok Yusufeli ilçesi ve sular altında kalacak olan köyleri üzerine yoğunlaşmıştır. Yusufeli merkez mahalleleri ve altmış sekiz köyü ile çalışma sınırlandırılmıştır. Dağlık yerleşime sahip olan ilçede saha çalışması, çeşitli zorluklarla yapılabilmektedir. Mevsim şartlarının kışın elverişsiz olması, çalışmanın daha çok bahar ve yaz aylarında yapılmasına neden olmuştur. Kışın gidilen birkaç köyde bilmece bilen kaynak kişilerin merkeze veya başka illere gittiği, yazlık kışlık ikametlerin değişiklik gösterdiği saptanmıştır. Bu nedenle çalışma daha çok yazın yapılmıştır.

Yusufeli merkezi dâhil baraj altında kalan köyler; Irmakyanı, Yeniköy, Çeltikdüzü, Kınalıçam ve Meşecik köyleri çalışmanın saha temelini oluşturmuştur. İlçeye bağlı; Köprügören, Ersis, Kılıçkaya köyleri de yine araştırma sahalarındandır. Diğer köy ve mezra olarak nitelendirilen yerlere de gidilerek derleme çalışması yapılmıştır. Baraj nedeniyle yok olacak olan köylerin araştırmadaki yeri kıymetli görüldüğünden öncelik adı geçen köylere verilmiştir.

5.3.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Yusufeli ilçesi yapılan baraj dolayısıyla yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Somut olmayan kültürel unsurların kaybolması durumu adı geçen ilçede gün yüzüne çıktığından bu çalışmanın yapılması önem arz etmiştir. Çalışma, öncelikle bölgenin kültürel varlığını temsil eden sözlü kültür unsurlarının ele alınarak kayda geçirilmesi noktasında önem taşımaktadır.

Kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması noktasında derleme çalışmalarının farklı bir önem kazandığı bilinmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması sözleşmesi kapsamında var olanı kayıt altına alarak gelecek kuşaklara aktarma çabası içinde olmak gerekmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması kapsamında:

“Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) 17 Ekim 2003 tarihinde Paris’te düzenlenen 32. Genel Konferansında, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesini kabul etmiştir. Türkiye 19 Ocak

d) *Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),*

e) *El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halı dokumacılığı, minarisi)” (URL:1).*

Somut olmayan kültürel mirasın korunması noktasında gereken önlemler alınarak derleme çalışmaları yapılmış ve elde edilen sözlü kültür üy geçirilerek kayıt altına alınmıştır.

5.4.Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

a) “Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, bilmece, masallar, fıkralar vb.),

b) Gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.),

c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz, vb. kutlamalar),

d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.),

e) El sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, telkâri, bakırcılık, halk mimarisi)” (URL:1).

5.4.Araştırmanın Yöntemi ve Teknikleri

Belirlenen sahada yapılacak derleme çalışması için bölge halkının güveni alınmış, görüşme yöntemi kullanılarak kaynak kişiler belirlenmiştir. Kaynak kişilerle yapılan derleme çalışmasında elde edilen ürünler, kayıt altına alınarak yazıya geçirilmiştir. Kayıt altına alınan bilmecelerden 52 tanesi göstergebilimi ışığında incelenmiştir. Göstergebilimin inceleme yöntemi olarak seçilmesi, bilmecelerde anlatılmak istenilenin anlaşılmasını herkes adına kolay kılmak ve satır arası anlatılanın gün yüzüne çıkarılması içindir.

Göstergebilimin geçmişi antik çağlara dayanmaktadır. İki sözcüğün bir araya gelmesinden oluşan göstergebilimde gösterge, bilim insanların üzerinde düşündüğü

alanlardan olmuştur. Avrupa’da semiyotik olarak bilinen göstergebilim, gösterge ve kuram sözcüklerinin birlikteliğinden doğmuştur (Ergöz, 2022: 195). Gösterge, İslamiyet öncesi beşinci yüzyılda delil ve belirti olarak kullanılan “*tekmerion*” ile aynı anlama gelmektedir. Bu kullanım, Hipokrates ve Parmenides tarafından uygulanmıştır (Rifat, 2009: 27). Saussure, göstergebilimi yaşamın bir parçası olarak değerlendirerek kelimenin kökenini Yunancaya bağlamıştır (Saussure, 1998: 46).

Gösterge, hayal dünyamızda var olan bir olgunun, duygunun veya varlığın karşılığıdır. Göstergebilim, dilin belli belirtilerini, düzenini ve dizelerini inceleyen bir bilim dalıdır (Guiraud, 1994: 17). Gösterge, gerçek ile suni arasında koyduğu mesafe ile nesnelerin asıl anlamlarına ulaşılmasını güçleştirmektedir. Bu durum söylenileni farklı bir bakış açısıyla algılayarak gerçeğe ulaşılmasına vesile olmaktadır.

Bir anlamın dışında birçok anlamı barındıran göstergelere, “*aşırı gösterge*” denilmektedir. Her bir anlamdan yola çıkarak anlatılmak istenilene ulaşmak için uzun yollar kat edilmektedir. Bütünden parçaya giden bu yolculukta kişide var olan daha önceki bilgiler yol gösterici rol üstlenmektedir. Aşırı göstergeye daha çok, edebiyat ve sanat alanında rastlanılmaktadır. Görünenin arkasındaki görünmeyeni ortaya çıkarmaya çalışan göstergebilimde temel unsur, göstergelerdir. Göstergeler, kişiler arası iletişimde kullanıldığı gibi metinlerinde de bizlerle iletişime geçmesine olanak sağlamaktadır. Günümüzde sıkça kullanılan iletişim araçları yoluyla gelen iletilerin anlamlandırılmasında da göstergeler önemli rol oynamaktadır. Gelen iletiyi, anlamayorumlama-çözümleme yapılabilmesi için göstergelere başvurulur. Bütünü parçalara ayırarak incelemeye dayanan göstergebilimi, her bir parçayı ayrı değerlendirmeye alarak anlamlandırmaktadır.

Gösterge, simge ve belirtiler yoluyla var olanı anlamlandıran göstergebilim, hemen her alanda kullanılmaktadır. Edebi bir yazında, tiyatro gösterisinde, müzik resitalinde veya reklam afişlerinde inceleme alanı olarak göstergebilim karşımıza çıkmaktadır. Salt anlamın ötesinde yeni anlamlar arayan göstergebilim, yeni adlandırmaların yapılış süreçlerini meydana koymaya çalışmaktadır.

Yeni anlamların ortaya koyulabilmesi için kişinin bilgi birikimi, okuma edinimi, çözümleme yeteneği gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bilinçli okuma alışkanlığı edinen kişilerin anlatılanın ötesini görme yeteneği kendiliğinden gelişmektedir. Açık anlamların basit bir okuma ile anlaşılır olması, okunulan metnin

sadece o anlama geldiğini göstermemektedir. Duyarlı bir okuma ile en basit metinler anlam yoğunluğundan çıkılmaz hale gelebilmektedir. Göstergebilim, bilinçli ve duyarlı bir okuma edimidir. “*Var olduğu kabul edilen yapıyı araştırarak, bozarak, çözerek yeniden kurma, yeniden yapılandırma eylemidir göstergebilimsel çözümleme. Bu anlamdaki bir okuma ediminde her özgün anlamlı dizge göstergebilimci için kuramsal modeli açısından bilimsel bir buluş kaynağı da olacaktır*” (Parsa, 2002: 56).

Her metnin kendine özgü bir yapısı bulunmaktadır. Bilinçli bir göstergebilimci, her metni kendi içinde değerlendirme yoluna giderek genel anlamı ortaya koymaya çalışır. Metnin orijinal olması kadar, söz konusu metni çözümleyecek yönteminde yeni olması, çözümleme sürecinin gelişmesine yeni anlamların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yöntemsel bir çaba gerektiren göstergebilimsel çözümleme, özgün değerler ortaya koymaktadır.

6.1. Ferdinand de Saussure’de Göstergebilim

Göstergebilimin temelleri Saussure tarafından atılmıştır. Gösterge, gösteren ve gösterilen üçlüsünü ortaya koyan Saussure, birçok alana ilham kaynağı olmuştur. Her alan kendine özgü yorumlama ile göstergebilimi kullanmış, yeni adlandırmalara gitmiştir.

Göstergeyi temele koyan Saussure, dil ile ilgili her şeyde göstergeyi aramaktadır. İşitim imgesi ile herhangi bir kavramın oluşturduğu karmaşık yapının aydınlatılması adına göstergeye başvurmaktadır. Göstereni işitim olarak kabul eden Saussure, gösterilen olarak da kavramı ele almaktadır. Örnek olarak bitki sözcüğü ele alınacak olursa gösteren, sözcüğün hayal dünyasında uyandırdığı anlam iken gösterilen bitki kavramının kendisidir. Zihinde canlanan anlam ile kavramın kendisinden oluşan anlam birlikte ele alınarak incelenmektedir (Ünal, 2016: 384-385).

Metinde ya da sanatta karşılaşılan her gösterge bir gösterilene karşılık gelmektedir. Bunun uygulanması ne kadar zor olursa olsun gösterilen her şeyin bir gösterene bağlanması zorunlu değildir. Çünkü, gösteren ve gösterilen arasında var olan ilişki kesin çizgilerle çizilmiş değildir. Ele alınan bir gösterge değişik gösterenlerle karşılaşırsa da gösterenlere karşılık göstergelerde değişime açıktır (Berke, 1998: 80). Bir ileti görevi gören göstergeler, her zaman bir sözcük olarak karşımıza çıkmaz. Hangi alanla ilgili olursa olsun mesaj görevi üstlenen gösterge, bir ikaz ya da sanat amacıyla kullanılmaktadır. Bağlam değiştikçe gösterge ve ileti de değişmektedir. Yeniden

algılama şekli olan göstergebilim, gerçeğin peşine düşen bir bilim dalıdır (Demir, 2009: 9).

Seslerin ve dizelerin farklılığına bağlı olarak gösteren ve göstergeler değişiklik göstermektedir. Aynı olanın farklı anlamlarına ulaşmaya çalışan göstergebilim, Saussure ve diğer araştırmacılar tarafından çatışmalardan doğan yenilik olarak adlandırılmaktadır. Dildeki karşıtlıkların çözümü adına başvurulmuş göstergebilimi, karşıtlıklardan doğan uyumu ele almaktadır. Söz konusu uyumdan doğan duruma Saussure, “*dil bir töz değil bir biçimdir.*” (Saussure, 1998: 180). Söz konusu karşıtlıklar çoğaldığı için yeni bir yöntem olan göstergebilimi ortaya çıkmıştır. Saussure’ün meydana çıkardığı dil ile kültür ilişkisi ve kültürün birçok alanla bağlantısı; sanat, tarih, edebiyat, sosyoloji gibi alanlarda göstergebilimin uygulanmasının önünü açmıştır.

6.2. Roland Barthes’te Göstergebilim

Barthes, göstergebilimci olmasının yanında birçok mesleği bünyesinde barındıran bir yazardır. Barthes, edebiyat, tarih ve sanat dallarındaki niteliklerinin yanı sıra eleştirmen, sosyolog ve filozoftur. Göstergebilime farklı bir boyut getiren Barthes, çok yönlü bir yol çizmiştir. Sosyal-kültürel alanlarda olduğu gibi medya, politika ve tarih alanlarında tek bir kuram uygulayan Barthes, çalışmalarını “*Ecole Pratique des Hautes*” de ortaya koymuştur (Kearney, 2003: 319).

Barthes, “*Göstergebilim İlkeleri*” eserinde göstergebilimi bilim olarak gördüğünü ve bunun ispatlarına yer vermiştir. Saussure’ün göstergebilimine getirmiş olduğu bakış açısını bu eseriyle yıkan Barthes, göstergebilimine yeni bir boyut getirmeyi başarmıştır. Barthes, göstergebiliminde dilin işlevini hemen her yerde uygulamaktadır. Dili bütün yönleriyle ele alan Barthes, göstergebilimi için dilin verdiği mesajı önemsemektedir (Culler, 2008: 81). Göstergelerin sosyolojik boyutunu ele alan Barthes, bunları üst dilbilim olarak ele almaktadır. Barthes’e göre, göstergelerde yer alan ilk anlamlar gösterenle alakalıdır. Gösterge tek başına bir anlam taşımazken farklı göstergelerin bir araya gelmesiyle anlam kazanmaktadır (Kearney, 2003: 320).

Her nesnenin bir gösterge olarak görüldüğü göstergebiliminde gösterge ile gösterilen arasındaki ilişki kaçınılmazdır. Söz konusu ilişki, dil ile sağlandığından Barthes, göstergeyi bir metot olarak ele almaktan ziyade belli kodlarla ele almaktadır. Salt yazının ötesine bakan Barthes, yazının sosyal yönünü öne çıkarmaya çalışmıştır. Barthes’e göre göstergebiliminde yorumcu kadar yazar yani metnin kendisi de

önemlidir. Metin yazarın mesajını ileteceğinden bu ileti dille sağlanacaktır. Buradan hareketle bir kavramın anlamlı hale gelmesi yorumcu ile yazarın ne söylediğinden ziyade ne söylemek istediğiyle ilişkilendirilmektedir. (Kearney, 2003: 321). Barthes, “Çağdaş Söylenler” adlı eserinde her kültürün belli göstergelere sahip olduğuna değinmiştir (Swingewood, 2010: 329). Modern toplumda pek bir karşılık görmeyen bu göstergeler yerini yeni anlamalara bırakmıştır.

Barthes, göstergebilimin kurucularından Saussure ve Peirce’den etkilenecek önce göstergebilimi dilbilimsel temele dayandırmış daha sonra metne dayandırmıştır. Yeni bir inceleme alanı olan göstergebilimi tam anlamıyla oturmuş olmadığından Barthes, dilin temel alınmasını yeterli görmüşse de bunun kalıcılığı olmamıştır.

Anlama, anlamlandırma ve yorumlamayı gerektiren göstergebilim, çoğu kişinin geliştirmesi ve katkılarıyla bugünkü halini gelerek yeni kavramların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmada göstergebilimin ortaya çıkmasında büyük katkıları olan Peirce’in ikinci üçlüsü temel alınmış ve Yusufeli sahasından elde edilen elli iki bilmece göstergebilimine göre incelenmiştir.

6.3. Charles Sanders Peirce’te Göstergebilim

Peirce’e göre, reel dünyayı anlamak düşüncelerin oluşturduğu işaretleri doğru okumaktan geçmektedir. Gerçekten yola çıkarak ulaşılan sonuç gösterge için kanıttır. Düşünce olarak hayal dünyasında yer alan kavramlar, gerçek dünyayla bağdaştırıldığında anlamlı hale gelmektedir. İşaret edilen gerçek ne ise bilinç yoluyla bulunmakta ve gündelik yaşamdan izler taşımaktadır. Buradan hareketle düşünceler işaretlerden ibarettir denilmektedir (Peirce, 2004: 103). Peirce, her düşüncüyü bir işaret olarak kabul etmektedir. Zihnimizde var olan her düşünce başka bir düşüncüyü doğurmaktadır. Yeni oluşan her düşünce işaretin kendisidir. Hayal dünyasında oluşturulan düşüncelerin işaretlerle temsil edilmesi var olan bir kavram için olabileceği gibi yeni oluşturulan bir kavramda olabilmektedir. İşaretler yoluyla düşünceler çözümlenerek bir sonuca ulaşılır. Ulaşılan sonuç bir sürecin ürünüdür (Peirce, 2004: 104). Alışkanlıkların bilimsel çözümlemede etken olduğunu düşünen Peirce, söz konusu alışkanlıkların anlamlı veya doğru olmasına göre sonucun değişeceğine değinmektedir. Peirce’in bu değerlendirmesi pragmatik yöntem olarak ele alınmaktadır.

Göstergebilim için gösterge kavramı ve sınıflandırma temeldir. Peirce, göstergeleri sınıflandırarak on adet üçlük oluşturmuştur. Peirce, gösterge tanımı ve

yapmış olduğu sınıflandırma ile konuyu en kapsamlı ele alan araştırmacı olmuştur. Peirce'in ikinci üçlüsü olan görüntüsel gösterge, belirti ve simge kavramları anlamlandırmada ve metni çözümlemede etkili olmaktadır. Peirce'in sınıflandırmasının temeli evreni anlama, yaratıcıyı kavrama ve benlik algısına dayanmaktadır. Peirce, üç ayrı üçlü çözümleme ile göstergebilimi sınıflandırmıştır. İlk sınıflandırmasını göstergenin yalın anlamına göre yaparken ikinci sınıflandırmasını, gösterge ile nesne arasındaki ilişkiye göre yapmıştır. Üçüncü üçlüsünü ise, kişisel yorumlamayla göstergenin olasılık mı yoksa mantık mı gösterdiği biçiminde yapılmasıyla meydana gelmiştir (Türer, 2003: 156).

Peirce'in ilk üçlüsünde; nitel, tekil ve kural gösterge yer almaktadır. Koku ve ton nitel gösterge olarak kabul edilirken tekil gösterge, gerçek bir olayı konu edinir. İnsanların toplumsal düzeni sağlamak adına koymuş olduğu kurallar ise kural göstergedir. Peirce'in ikinci üçlüsü; belirti, simge ve görüntüsel göstergeden ibarettir. Görüntüsel gösterge, herhangi bir görsel olmadan anlamlı bir bütün oluşturan her şeyi kapsar. Görüntüsel göstergede belirtilen şey doğrudan temsil edilir (Türer, 2003: 156-157). Nesnenin ortadan kalktığı durumda göstergenin özelliğini kaybedeceğini dile getiren Peirce, bunu trafik levhalarındaki deliklerle örneklendirmektedir. Levha üzerinde görülen delikler ateşli silah tarafından açıldığı ispat edilemese de bize bunu göstermektedir (Peirce, 2000: 104). Görünen köy kılavuz istemez örneğinde olduğu gibi işaret edilen nesne, belirti yoluyla ilişki kurar. Simge ise, zeytin dalının barışı simgelemesi gibi nesne ile rastlantısal olarak bir bağ kurmaktadır.

Göstergenin nesneyle ilişkisini ele alan görüntüsel gösterge, belirti ve simge birbirini tamamlayan bir yapıya sahiptirler. Nesne ile benzerlik bağı kuran görüntüsel gösterge, nesnenin somut olarak görülmediği durumlarda da kendini belli etmektedir. Nesnenin düşünce boyutunda oluşturulan anlamı belirtiye işaret ederken, söz konusu düşünsel anlamın nesne ile bağlantısı simgedir (Peirce, 2000: 114). Peirce, kurmuş olduğu üçlülerle farklı nesnelerin arasındaki ilişkileri göstermeyi amaçlamıştır. Nesneler arasında çeşitli ilişkilerin ne anlama geldiğini anlamamıza yardımcı olan bu üçlüler, salt anlamdan çıkarak görünmeyeni göstermeyi hedeflemektedir. İlişki ağının hareket alanını belirleyen gösterge, ortamda gözlemlenerek anlamlandırılmaktadır. Peirce, oluşturduğu üçlülerini pragmatik felsefe temeline dayandırarak nesneler ile kurulan ilişkilerin bireyleri geliştirmesi ve bireylerin yeni tecrübeler edinmesine imkân sağlamaktadır. Her tecrübe yeni bir gösterge yoluyla bizim gelişmemize vesile olur.

Peirce'in üçlü yapısında nesneler arasındaki ilişki, gösteren ile gösterilen arasındaki bağ görüntüsel gösterge ile sağlanmaktadır. Gösteren ile gösterilen arasında doğan ilişkiden ortaya çıkan görüntüsel gösterge, belirti ve simge benzer özellikler taşıdığı gibi tamamen farklı özelliklere sahip de olabilmektedir (Yüksel, 1995: 21). Siyah bulutların yağmurun habercisi olduğu, dumanın ateşin habercisi olduğu gibi gösterge somut nesneler sonucunda varılan sonuca işaret etmektedir. Görüntüsel göstergede nesne doğrudan bir anlama bağlanırken simgede, dolaylı bir anlama başvurulmaktadır. Nedensiz bir bağla gösteren ve gösterilen arasında kurulan ilişkiye simge yoluyla ulaşılmaktadır.

Anlaşma, uzlaşma anlamına gelen gösterge; nesnenin, metnin, resmin veya afişin ne anlatmak istediğini açıklamaktadır. Örneğin, mendil sözcüğü (gösterilen) farklı dillerde kullanılan mendil (gösteren) sözcüğü arasında bir bağ kurmak doğru değildir. Söz konusu bağ bir nedene bağlanmadığından simge olarak adlandırılmaktadır. Peirce'e göre, simgenin nedene bağlanması bir yoruma bağlı kalacağından kişinin yorum gücü, dinleme özellikleri ve hayal dünyası işin içine katılmaktadır. Buradan hareketle simge ve yorumlayıcı arasında ayrılmaz bir bağ mevcuttur.

Göstergibilimsel incelemeler daha çok Peirce'in üçlü sisteminden hareketle yapılmaktadır. Birçok araştırmacıya göre Peirce'in alana en büyük katkısı oluşturmuş olduğu üçlü ayırmadır. Peirce'in üçlü ayırımı; edebiyat, müzik, tarih, sosyoloji, sanat tasarım vb. hemen her alanda kullanılan evrensel bir yapıdadır. Dünyadaki her nesne, gösterge niteliği taşımaktadır. Peirce, bu göstergelerin gönderme yoluyla başka anlamalar taşıdığına işaret etmektedir. İnsanın yaşadığı deneyimler değişim ve dönüşüm göstererek gösterge niteliği taşımaktadır. Göstergeler halkasını oluşturan bu deneyimler, kullanıldığı yere ve anlamına göre şekil almaktadır. Peirce, bilgiyi anlamlandırırken göstergelerden faydalanmaktadır. Hali hazırda var olan dünyanın mevcut bilgi ile anlaşılamayacağını düşünen Peirce, zihinde oluşturulan göstergeler yoluyla dünyanın anlaşılabilirliğini dile getirmiştir. Ona göre dış dünya, göstergelerle anlaşılır kılınmaktadır.

6.3.1. Görüntüsel Gösterge

Görüntüsel gösterge, nesneye gönderme yaparak nesnenin kendine has özelliklerini açığa çıkarandır (Peirce, 1984: 291). Peirce, görüntüsel göstergelyi anlatırken benzerlik kelimesine sıkça yer vermektedir. İki nesne arasında kurulan benzerlik sonucu görüntüsel göstergelye ulaşmaya çalışan Peirce, gönderen ile gösteren

aracılığıyla hedeflenen nesnenin doğrudan temsil edildiğini dile getirmektedir. Görüntüsel göstergede bahsedilen benzerlik daha çok fiziksel benzerliktir. Peirce göre, nesnesine olabildiğince benzeyene görüntüsel gösterge denilmektedir (Peirce, 1984: 460-461). Fiziki benzerlikten hareket eden görüntüsel gösterge için örnek verilecek olursa, kanat çizilmiş insan resmi meleği andırabilir fakat melek yerine geçmez.

6.3.2. Belirti

Nesne ortadan kalktığında göstergelerini kaybeden her şey belirti olarak kabul edilmektedir. Nesne ile göstergeler arasında kurulan bağ, belirtiye işaret etmektedir (Peirce, 1984: 306).

Belirtinin tayin edilmesi yorumcunun hayal dünyasına bağlıdır. Göstergelerin anlamlı hale gelmesi yorumcuya bağlıdır. Belirti olarak kabul edilen göstergeler, nesnenin gerçek anlamını ortaya çıkarmak adına yorumcuyu devreye sokar. Şimşek gök gürültüsünün belirtisiyken ağaçların çiçeklenmesi baharın, kar ise soğuk havanın belirtisi olarak kabul edilmektedir. Yorumcunun hayal dünyasını işe koşan belirtiler göstergelerin anlamlı bir bütün oluşturmaya imkân sağlamaktadır.

6.3.3. Simge (Sembol)

Göstergelerin ne anlama geldiği yorumlayanın hayal gücüne dayanırken sembol, bu yorum gücüne bağlı bir unsurdur. Peirce'e göre sembol; "*genel düşüncelerin ortaklığını ifade eden nesneye gönderme yapan bir göstergedir*" (Peirce, 1984: 292). Ortak aklın ürünü olan semboller, kişinin yorum gücüne bağlı olduğu kadar genel geçer doğrularda sapma olmamaktadır. Herhangi bir kelime ile bağlantı kurulan her kavram sembol olarak kabul edilmektedir (Fitzgerald, 1966: 63). Ele alınan bir kavramın zihinde oluşturduğu her düşünce sembol olarak kabul edilmektedir. Zihinde oluşan her düşünce doğrudan kavramın kendisi ile ilgili olmak zorunda değildir (Özmkas, 2009: 39-40). Tarak ve makas simgesi bir berberi temsil ederken, örs ve çekiç demirciyi, çapa ve tırmık çiftçiyi, stetoskop doktoru temsil etmektedir. Bu simgeler evrensel niteliğe sahiptir (Ergöz, 2019: 272). Yorumlayanın önemli olduğu göstergebiliminde görüntüsel gösterge, nesle ile olan benzerliğine göre anlamlandırılırken belirti, yorumcunun nesneyi nasıl yorumladığıdır. Bunların dışında sembol, yorumlayanın zihninde nesne ile kurduğu bağdan başka bir şey değildir.

1. BÖLÜM

BİLMECE

Manzum ve mensur şekilleri bulunan bilmece, halk edebiyatı türlerinden biridir. Hemen her konuyu kullanan bilmeceler şekil ve içerik bakımından zengin bir türdür. Bilmecelerin konu sınırlaması tanımaması ve birçok tür ile olan ilişkisi bakımından birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalarda öncelikli olarak araştırmacılar bilmeceyi tanımlamaya çalışmışlardır. Bu tariflerden bazıları aşağıda verilmeye çalışılmıştır:

Edebiyat Terimleri Sözlüğü, *“hayatımızı kuşatan, dolduran hemen her şeyi (nesneler, araç-gereç, tabiat olayları, canlılar, vd.), birtakım benzetmelerden, çağrışımlardan yararlanıp üstü kapalı bir biçimde anlatarak soran kalıplaşmış söz grupları.”* (Karataş, 2004: 74) olarak bilmeceyi ele almaktadır. Ne olduğunun merak edildiği, hayatın içinden olay ve olgularla nesneleri kapsayan bilmeceler, daha çok kalıp ifadelerden meydana gelmektedir.

Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, *“somut-soyut varlık ve kavramları uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla insanın düşünce ve dikkatine sunarak bunları açıklamayı ve bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerden oluşan anonim halk edebiyatı türü.”* (Albayrak, 2004: 79) diyerek bilmeceyi açıklamaktadır. Bilmecede yakın anlamlar ima edildiği gibi akla hayale gelmeyen uzak bir anlam da kastedilmektedir. Sorunun muhatabı, hayal dünyasına göre uzak anlamları bularak bilmeceyi cevaplamaktadır.

İslâm Ansiklopedisi, *“çeşitli varlıklarla bunlara bağlı olayları, insan, hayvan, bitki gibi canlıları, eşyayı, akıl, zekâ, güzellik gibi soyut kavramlarla dinî konu ve motifleri kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla insanın, düşünce, muhakeme ve dikkatine sunarak bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerdir.”* (1997: 348) ifadelerine yer vererek bilmeceyi tanımlamaktadır. Hemen her şeyle ilgili olabilen bilmeceler, insanın muhakeme gücüne göre cevap bulmaktadır. Somut varlıkların yanı sıra soyut varlıklarla da ilgili olan bilmeceler, hayatın içinden ifadelerdir.

Türk Ansiklopedisi, *“nesneleri, tabiat unsur ve olaylarını, insan uzuvlarını, aletleri, nakil vasıtalarını, hayvanları, nebatları, uzak münasebetler ve tedailerle tarif eden hazır söz kalıpları.”* (1968: 394) olarak bilmeceyi açıklamaktadır. Yakın ve uzak anlamlarla iç içe örülü olan bilmeceler, insanların dikkati sayesinde çözüme ulaşmaktadır.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “somut veya soyut birçok kavramlarla ilgili üstü kapalı bir soruyu, uzak-yakın ilişki ve çağrışımlarla düşünce ve dikkatimize aksettirerek karşılığını bulmayı hedef tutan, belli bir geleneğin gereği olarak oyun, yarışma, üretim faaliyetlerinde zamanı değerlendirme, bilgi gösterisi gibi fonksiyonları üstlenen, pek çoğu kalıplaşmış şiirli sözlerdir.” (1977: 432) şeklinde bilmeceyi tanımlamaktadır. Toplumun eğlenme ve hoşça vakit geçirme araçlarından biri olan bilmeceler; toplu yapılan işlerde, hasat zamanlarında, kış gecelerinde halkın zaman geçirmede kullandığı kalıp ifadelerdir.

Türkçe Sözlük, “bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyene veya okuyana bırakan oyun, muamma.” (1988: 298) olarak bilmeceyi açıklamaktadır. Çoğunlukla üstü kapalı anlatımlar olan bilmecelere kimi zaman çok basit akıl yürütme ile ulaşılmaktadır.

Şükrü Elçin ise bilmece konusunda şunları söylemektedir: “Bilmeceler, tabiat usurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı, akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerret kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir.” (1998: VII). Genel bir tanıma yer veren Elçin, geniş bir yelpazeye sahip olan bilmecelerin çözümünde dikkat ve muhakeme gücünün rolüne değinmiştir.

Pertev Naili Boratav & İlhan Başgöz, “bilmece çözüm bekleyen küçük bir sorunun, kalıplaşmış şiirsel bir şekilde ifadesinden meydana gelen bir sözlü edebiyat türüdür.” (1974: 2) tanımını yapmaktadırlar. Kalıpsal bir ifade kullanılarak sorulan sorunun cevabı kimi zaman oldukça kısa kimi zaman ise yine kalıp bir ifadedir. Dinleyicinin dikkati olayın çözülmesinde, sorunun nihayete kavuşmasında önemlidir.

Amil Çelebioğlu & Yusuf Ziya Öksüz, “mücerred, müşahhas hemen her mevzu’u, karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan daha çok manzûm ve sûal mâhiyetinde, söyleyeni mechul, tarihimizin karanlık devirlerinden günümüze kadar süregelen halk mahsûlleridir.” (1995: 7) şeklinde bilmeceyi tanımlamaktadırlar. Söyleyeni belli olmayan halk anlatılarından bilmeceler, günümüzde de canlılığını korumaktadır.

Erman Artun, “...bilmecelerin, bütün uluslarda görülen en eski halk edebiyatı ürünlerinden olduğunu, hoşça vakit geçirmek amacıyla söylendiklerini, zekâ ve söz

oyunlarına dayalı kalıplaşmış sözler olduklarını söyleyebiliriz.” (2004: 191) diyerek bilmeceyi açıklamıştır. Temel noktası eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek olan bilmeceler, söyleyenin zekâsına ve dinleyicinin dikkatine bağlıdır.

Mia Yuri Sokolov, bilmecelerde mecaza yer verilmesinin zorunlu olmadığını dile getirmiştir ancak bilmece tanımını yaparken mecaz anlamdan yola çıkmıştır. *“Bilmece, genellikle mecaz (metaphor) biçiminde olan ustalıkla bir soru olarak tanımlanabilir.”* (1975: 13). Bilmecelerde sözcüklerin gerçek anlamlarının dışında çoğu kez mecaz ve yan anlamları kullanılarak dinleyicinin dikkati ölçülmektedir.

Sibel Üst, *“bilmece ve muamma, hangisi olursa olsun, dilin imkânlarının en son noktasına kadar zorlandığı ürünlerdir. Bu gibi ürünlerde varlık ve nesnenin ismini söylemeden gösterenler yoluyla ona işaret edilmeye, varlığın ve nesnenin gösterenleri verilmeye, anlam çerçevesinden yararlanılarak nesne buldurulmaya çalışılır”*(2009: 1165) demektedir.

Canlı- cansız varlıkları, duygu durumları gibi günlük yaşamda rastlanılan her şeyi konu edinen bilmeceler; kimi ipuçları kullanılarak, mecaz anlam veya uzak anlam kastedilerek cevabın bulunmasına imkân tanıyan, sözlü gelenek unsuru olan, iki veya daha fazla kişi arasında oynanabilen- yarışma düzenlenebilen, manzum-mensur çeşitleri bulunan bir üründür.

1.1. İlk Bilmece Örnekleri

Söyleyeni belli olmayan, ne zaman ve nerede söylendiği bilinmeyen bilmeceler; eş anlam, sesteş anlam, mecaz ve yan anlamlı kelimeler kullanılarak çözüme giden yolu güçleştirilmektedir. Tarihi çok eskilere dayanan kaynaklarda da rastlanılan bilmeceler, hemen her dönem halkın eğlenme ve vakit geçirme aracı olmuştur.

Saim Sakaoglu, bilmece teriminin tapmaca kelimesinden geldiğine değinmiş, daha sonra anlam değişikliğine giderek bilmeceye dönüştüğünden bahsetmiştir (1995: 491- 492). Bilmeyi merakla harmanlayarak eğlenceli hale getiren bilmece, eski metinlerde de yer almaktadır. En eski bilmece terimine, Kaşgarlı Mahmut’un Divan-ı Lügat-it Türk adlı eserinde rastlanmaktadır. Eserde bilmece *“tabuzguk”* adıyla yer almaktadır (Kaşgarlı Mahmut, 1998: 502). *“Ol manğa söz tabuzdı: O bana bilmece söyledi”*; *“tabuzur-tabuzmak”* (Kaşgarlı Mahmut, 1998: 86) cümlesi, bilmece sorma geleneğinin Türkler arasında bilindiğine kanıttır (Öztürk, 1985: 293- 294). Adı geçen eserde bilmece terimine ne denildiğinden bahsedilse de bilmece metinlerine yer

verilmemiş olması eksikliklerdir. İlk bilmece metinlerine Codex Cumanicus'ta rastlanılmaktadır. 46 bilmece metninin yer aldığı eser 1880 tarihinde bilim dünyasına tanıtılmıştır (Öztürk, 1985: 293-294). Topluluğun olduğu yerde sözlü kültür ürünlerinin olmaması mümkün değildir. Bu bakımdan 200 yıl önce Kaşgarlı eserinde bilmece ne olduğuna değinip örnek vermemiş olsa da bilmece, yöre insanların kültürlerinde yaşatılan bir üründür.

Bilmece Teriminin Diğer Lehçelerdeki Karşılıkları

“*Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*”nde bilmece kelimesinin diğer lehçelerdeki karşılıkları şöyle verilmiştir:

Altaylar : Tabiskak, tabışkak, tabkak, taptıruv, taptırgış, tabıska, tabısak,

tapkış, tavısak, tavusak, tavuskak, takpır, tapkır

Azerbaycan : Bilmaca, , tapbaca, tapmaca, tappaca, tapzug

Başkurtlar : Tabışmak, yomak

Doğu Türkistan: Tabzuğ

Hakas (Abakan) : Tapçan nımah (tapçan umak, sespak nımak)

Karaçaylar : Yumak, zomak

Karakalpaklar: Jumbak

Karaylar : Tapmaca

Kazakistan : Jumbak, zomak

Kıbrıs : Mesel

Kırgızistan : Tabışmak, zomak

Kumanlar : Tapkış

Nogaylar : Tapmacak

Özbekistan : Cumbak, çöpçak, matal, tabışmak, matal, taper, tapmaça

Tataristan : Başvatkiç, sir, tabışmak

Tuva : Tapkır, tavısak

Türkmenistan : Matal, tapmaca

Irak Türkmenleri: Tapmaca

Uygurlar : Tepişmak

Yakutlar : Taabırın” (2003: 222; Sakaoğlu, 1995: 232-233).

Bilmece Teriminin Ağızlardaki Karşılıkları

Anadolu’da bilmece terimi için çeşitli adlandırmalar yapılmıştır. Araştırmacılar bilmece terimine karşılık gelen kelimeler için şu ifadeleri kullanmıştır:

Saim Sakaoğlu, Anadolu’da bilmece yerine geçen kelimeleri şöyle sıralamıştır; “*metel, matal, asal elçim, tatmaca, tanımaca vb.*” (Karademir, 2010: 4; Sakaoğlu, 1995: 491-499). Anadolu’nun her bölgesinde farklı adlarla anılan bilmeceler için yaygın olarak mesel tabiri kullanılmaktadır. Şükrü Elçin, kimi köylerde bilmece için; “*masal, mesel, hikâye, metel, bulmaca, söz, dele, fıcık, gazelleme*” gibi sözcüklerin kullanıldığını ifade etmiştir (Elçin, 1998: 607). Masal ve hikâye ile karıştırılan bilmece Elâzığ yöresinde tanımaca olarak bilinmektedir (Görkem, 1999: 13-18).

Bilmecelerin masal olarak bilinmesinde temel neden kuşkusuz kimi bilmecelerin başlangıçlarının masallara benzemesinden kaynaklıdır. Halkın arasında yer eden hikâye etme veya masal anlatma, bilmece sorma geleneğinden daha yaygın olduğundan karıştırılması olağan bir durumdur. Ayrıca bilmece için; “*tanıtmaca, atlı mesel, atlı hekât, bilmeli matal, mesel, masal, metel, matal*” gibi kelimeler kullanılırken bilmece girişlerinde; “*masal masal mâliki veya matal matal matatar...*” kalıp ifadelerine de yer verilir. (Çelebioğlu & Öksüz, 1995: 7). Başlangıç formellerine yer verilen bilmecelerde genelde bunun dışında formel kullanılmamaktadır.

Sözlü kültür ortamında bilmece sorma geleneği biliniyor olmakla birlikte farklı adlandırmaların yapıldığı görülmektedir. “*Halk bilmecelerine Anadolu Türkçesinde, bilmece, tapmaca, metel veya masal adı verilmektedir. A. Caferoğlu, bilmece soruşmaya “asal sorma” adının da verildiğini bildiriyor.*” (Karademir, 2010: 4; Başgöz & Tietze, 1999: 16). Araştırmacılar tarafından Anadolu’da bilmece için kullanılan kelimeleri “*masal, tapmaca, hikâye*” olarak sınırlandırmak mümkündür. Bölgeden bölgeye değişen bilmece terimi, yaygın olarak mesel diye tanınmaktadır. Her yöre farklı bir ad koyulmuş olsa da özü itibarıyla bilmece sorma geleneği, Anadolu coğrafyasında yaygın bir gelenek olarak günümüze ulaşmıştır.

1.2. Bilmecelerin Özellikleri

Sözlü anlatı geleneği içerisinde yaşatılmakta olan bilmecelerin kimi şekil ve muhteva özellikleri vardır. Kimi dörtlükten ve daha fazla mısradan oluştuğu gibi kimi ise bir satırdan oluşabilmektedir. Düzenli kafiye yapısına sahip olanların yanı sıra çoğunlukla yarım ve tam kafiye kullanıldığı görülmektedir. Anonim olan bilmeceler doldurma beyitler ile uzatılmakta ve çeşitli konuları kapsamaktadır. Belli bir gruba veya yaşa özgü olmayan bilmeceler hemen herkes için sorulmaktadır.

1. “Dörtlüklerden oluşan bilmecelerin çoğu mâni tarzındadır. Bundan dolayı en çok rastlanan ölçü, 7’li hece ölçüsü olup bilmecelerin çoğu aaxa şeklinde kafiyeleşmektedir.
2. Yarım ve tam kafiye örnekleri çoktur, bunun yanı sıra zengin ve cinaslı kafiye de rastlanmaktadır.
3. Doldurma kelimeler ile taklide dayalı olan kelimeler bilmecelerin vazgeçilmez unsurlarındandır.
4. Genellikle anonimdirler, ancak bir lûgaz veya muamma kaynaklı olanlar da vardır.
5. Bazıları divan edebiyatının türleri olan lûgaz ve muammaya kaynaklık etmişlerdir.
6. Konu bakımından oldukça çeşitlidir. İnsan hayatının parçası olan hemen hemen her şey bilmeceye konu olabilir.
7. Kelime oyununa dayalı bilmece çeşitleri de vardır.
8. Bilmecelerde özne sayısı tektir. Özne sayısının artması cevabın da artması demektir.
9. Cevapları tek kelimeden veya daha fazla kelimeden oluşabilir.
10. Yetişkin ve çocuk eğitiminde önemli roller üstlenirler.
11. Bir şey sormak üzere oluşturuldukları için insanlarda problem çözme yeteneğini geliştirirler.
12. Genellikle Türkçe kelimeler veya Türkçeye yerleşmiş kelimelerle oluşturuldukları için iyi bir dil öğreticisidirler.
13. Ölçü, durak, kafiye, redif, vb. ahenk unsurlarıyla oluşturuldukları için şiir zevkini geliştirir.
14. Topluca yapılan işlerde kullanılarak zamanın daha çabuk geçmesini ve işin daha eğlenceli hâle gelmesini sağlarlar.
15. Cevap olan şeyi tarif etmek amacıyla edebî sanatlardan yararlanırlar.
16. Kökleri mitolojiye dayanmaktadır. Onlarda ilk insanın dünyaya, tabiat olaylarına, hayvanlara, vb. şeylere karşı olan tutumlarını görmemiz mümkündür.
17. Bilmeceler belirli bir geleneğin ürünü olduğu için bazılarında cevabı bilmeyene yapılmış bir tehdit veya verilen bir ceza vardır. Çok az da olsa cevabı bilene ödül vaat edildiği de görülmektedir.
18. Genellikle yetişkin insanların tekelinde olan bilmeceler çocuk geleneklerinde de kendisine yer bulmuştur.
19. Her zaman bilmece sorulmaz. Yılın belirli zamanlarında; hasatta, topluca yapılan işler sırasında, düğünlerde, akşam komşularla yapılan toplantılarda sorulur.
20. Bilmeceler bir milletin hayat anlayışını ve değer yargılarını yansıtır” (İçel, 2005: 6-7).

Toplunun kültürel yapısını, sosyoekonomik durumunu, coğrafik şartları bünyesinde barındıran bilmeceler, genellikle eğlenmek ve hoşça vakit geçirmek üzere uygulanmaktadır. Anadolu’da kimi bilmecelerin cevabına ödül koyulduğu da görülmektedir. Bilmecelerin cevapları bir kelimeden oluştuğu gibi daha çok kelime, beyit veya dörtlükten de oluşabilmektedir. Edebi sanatların yoğun olarak kullanıldığı bilmeceler, dinleyicinin dikkati ve muhakeme gücü ile çözüme ulaşmaktadır.

1.3.Türk Bilmeceleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Gencinden yaşlısına ilgi odağı olan bilmece sorma geleneği, günlük hayatta sıkça karşılaşılan sözlü kültür unsurlarından biridir. Bu kadar yaygın kullanılan bir tür üzerine pek çok araştırma yapılmış olması olağan bir durumdur.

Yazıya geçirilmiş ilk bilmecelere Babiller döneminde rastlanılmıştır. Hz. Süleyman'ın bilmece sorularına tabi tutulduğu da tarih kayıtlarında mevcuttur. Bu konu “*Motif Index of Folk Literature*”de de yer almaktadır (İçel, 2005: 38). Masal motiflerinin ele alındığı adı geçen eserde bilmece sorma geleneğine değinilmiş olması sözlü ürünlerin birbirini etkilemesiyle açıklanabilir.

Latin, Eski Yunanca ve Sanskrit geleneklerinde de bilmece sorma geleneğinin olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunu J. B. Freedrich'in “*Gesthichte des Rätsel*” (1860) ve Archer Taylor'un “*The Literary Riddle Before 1600*” (1948) adlı eserlerinden öğrenebilmekteyiz (İçel, 2005: 38). Eski Yunanlılarda bilmece sfenks adıyla birleştirilmekte ve gündelik hayatta karşılaşılan her olay bilmece olarak sorulabilmektedir. Rönesans dönemine gelindiğinde zıt anlamlı kelimelerin bilmecelerde daha çok kullanıldığı saptanmıştır (Abrahams & Dundes, 1972: 129).

“XIX. yüzyılda karşılaştırmalı çalışmalar Gaston Paris tarafından başlatılır. Eugène Rolland'ın, *Devinettes et Énigmes populaires de la France*, (Paris, 1877) adlı kitabı da karşılaştırmalı çalışmalar bakımından önemlidir. Karl Mühlhöff'a ait olan “*Nordische, Englische und deustche Rätsel*”, “*Zeitschrift für deustche Mythologie 3*”, (1855) adındaki eser de bu yüzyıldaki önemli çalışmalardandır. Bilmeceye akademik açıdan yaklaşan Alman araştırmacı Robert Petch “*Neue Beiträge zur Kenntnis des Volksrätsels*”, (Palaestra IV, Berlin, 1899) adlı doktora tezinde bilmeceleri stilistik açıdan ele almıştır” (İçel, 2005: 38).

Bilmece terimine ilk olarak “*Dîvânü Lûgati't-Türk*”te rastlanılmıştır. Bilmece metinlerine yer verilmeyen eserde bilmece kelimesine karşılık olarak kullanılan kavramlar sıralanmıştır:

“tabuzgu: bilmece (I/489).

tabuzgu neng: bilmece (I/489).

tabuzguk: bilmece (I/502).

tapzuğ: halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece (I/462).

tabzuguk: halkın birbirini sınamaya çektikleri bilmece (I/462).

tabız-: bilmece söylemek veya sormak (II/164).

tabuz-: bilmece söylemek veya sormak” (II/164) (Özergin, 1974: 6860).

Bilmece metinlerine ilk olarak “*Codex Cumanicus*” adlı sözlükte karşılaşılmıştır. Dört dili içine alan bir sözlük olan eserde 46 bilmece metnine yer verilmiştir. Eser bilim dünyasına 1880 yılında Geza Kuun tarafından tanıtılmıştır (Öztürk, 1985: 293). Eserin el yazması, tıpkıbasımı ve sözlük dizimi Kaare Grönbech tarafından yapılmıştır (Özergin, 1974: 6862).

Kapalı bir anlatımın tercih edildiği bilmecelerde amaç cevabın bulunmasını güçleştirmektir. Üstü kapalı anlatımın tercih edildiği *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden “*Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı Boy*”, kazan, kurt ve köpeğin birbirleriyle konuşmasını konu edinir. Bu konuşma tamamen üstü kapalı bir anlatımdır:

“*Karanku ahşam olanda günü toğan*
Kar ile yağmur yağanda er gibi turan
Kara koç atlar gördüğünde kişneşdüren
Kızıl deve gördüğünde buzlaşduran
Ağça koyun gördüğünde kuyruk çarpup kamçılayan
Arkasını urup berk ağılun ardın söken
Karma ögeç semüzin alup tutan
Kanlu kuyruk çap çap yudan
Avazı kaba köpeklere gavga salan
Ordumun haberin bilürmisin digil mana
Kara başum kurban olsun kurdum sana” (Ergin, 1997: 102).

Sözlü gelenek içerisinde yaşatılarak günümüze ulaşan bilmece, her devirde canlılığını korumuş, halkın bilgi ve eğlence kaynağı olmuştur. Türklerde ilk kez *Dîvânü Lûgati't-Türk*'te karşılaşılan bilmece; tabuzgu, tabzug olarak anılsa da günümüzde mesel, hikâye ve bilmece olarak kullanılmaktadır.

1.4.Türk Halk Bilmecelerinin Tasnif Çalışmaları

Türkiye’de bilmece tasnifleri çeşitli araştırmacılar tarafından yapılmıştır. İlk tasnif denemesi Naki Tezel tarafından, “*Bilmeceler ve Maniler*” (1941) adlı eserde yapılmıştır. Söz konusu tasnif konuya göredir:

“*I. İnsana Ait Bilmeceler*
II. Eşyaya Dair Bilmeceler
III. İctimaî Hayata Ait Bilmeceler
IV. Gıdaya Dair Bilmeceler
V. Ölüme, Ahret ve Maneviyata Ait Bilmeceler
VI. Hayvanata Ait Bilmeceler
VII. Tabiata Ait Bilmeceler
VIII. Diğer Muhtelif Bilmeceler” (İçel, 2005: 76).

Aynı araştırmacı bir diğer eseri olan “*Türk Halk Bilmeceleri*” (1969) adlı çalışmasında bir önceki tasnifi tekrar etmiş, kelime değişikliğinden öteye gidememiştir:

“*I. İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler*
II. Ölüm ve Din ile İlgili Bilmeceler
III. Eşya ile İlgili Bilmeceler
IV. Meyve ve Yemişlerle İlgili Bilmeceler
V. Sebzelerle İlgili Bilmeceler
VI. Öteki Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler
VII. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

VIII. Çiçekler ve Diğer Bitkilerle İlgili Bilmeceler
IX. Tabiatla İlgili Bilmeceler
X. Çeşitli Bilmeceler” (İçel, 2005: 76).

Bir diğer araştırmacı olan Lûtfullah Sami Akalın, “Erzurum Bilmeceleri” (1954) adlı eserinde bilmeceleri şekil bakımından tasnif etmiştir:

- “1. Mâni Bilmeceler
 2. Beyit Bilmeceler
 3. Mısra Bilmeceler
 4. Kıtadan Uzun Bilmeceler” (İçel, 2005: 76).
- Araştırmacı bilmece tipleri ile ilgili de bir tasnif yapmıştır:
- A. “Tek Konulu ve Tek Cevaplı
 - B. Her Mısraı Ayrı Bilmece
 - C. Konuşmalı Bilmece
 - D. Kelime Oyunlu Bilmece
 - E. Tezatlı Bilmece
 - F. Cevabı Mâni Bilmece
 - G. Tarifli Bilmeceler
 - a. Renkle
 - b. Şekille
 - c. Hareketle
 - d. Sesle” (İçel, 2005: 77).

“Folklorla Doğru” dergisinde yayımlanan “Tomarza Bilmeceleri” (1974) adlı makalesinde Sabri Koz, bilmeceleri konuları bakımından tasnif etmiştir:

- “I. İnsanla, İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler
- II. Hayvanlarla, Hayvansal Ürünlerle İlgili Bilmeceler
- III. Bitkilerle, Bitkisel Ürünlerle İlgili Bilmeceler
- IV. Doğayla-Doğasal Olaylarla İlgili Bilmeceler
- V. Eşyalarla İlgili Bilmeceler
- VI. Ölüm, Din ve Öteki Konularla İlgili Bilmeceler” (İçel, 2005: 77).

Daha sonra Şükrü Elçin, “Türk Bilmeceleri” (1983) adlı eserinde bilmeceleri iki başlık altında sınıflandırmıştır; “manzum bilmeceler ve mensur bilmeceler”. Bunun dışında konularına göre sınıflandırmayı bilmecelerinden cevaplarından hareketle yapmıştır:

- “1. Tabiat ve Tabiat Hadiseleri ile İlgili Bilmeceler
2. Bitkiler ve Onların Mahsulleri ile İlgili Bilmeceler
3. Hayvanlar ve Onların Mahsulleri ile İlgili Bilmeceler
4. İnsanlar ve Onun Uzuvarları ile İlgili Bilmeceler
5. Eşya ile İlgili Bilmeceler
6. Manevî-Dinî Unsurlarla ve Diğer Kavramlarla İlgili Bilmeceler” (İçel, 2005: 78).

“100 Soruda Türk Halk Edebiyatı” (1995) adlı eserinde Pertev Naili Boratav, bilmeceleri söyleniş özelliklerine göre sınıflandırmıştır:

- “1. Başlangıçları Kalıplaşmış Olan Bilmeceler
2. Soruları Ses Taklidine Sınırlanan Bilmeceler
3. Kelime Oyunlarına Dayanan Bilmeceler
4. Aynı Nesneyi Olumlu ve Olumsuz -Çelişkili- Önergeler ile Tanımlayarak Çözümü Güçleştiren Bilmeceler” (İçel, 2005: 78).

“*Türk Halkının Bilmeceleri*” (1999) adlı eserde İlhan Başgöz-Andreas Tietze, bilmeceleri cevaplarının sayısı ve konuları bakımından tasnif etmiştir. Bu çalışmada bir cevabı olan bilmeceler alt başlıklara gerek duyulmadan tasnif edilmiştir:

- “I. Tek Karşılığı Olan Bilmeceler
 - II. Karşılıkları Birden Çok Olan Bilmeceler
 - A. Doğa
 - a. Hava ve Astronomi
 - b. Zaman
 - c. Doğa Engebeleri
 - d. Bitkiler, Meyveler
 - e. Hayvanlar
 - f. İnsan Vücudu
 - B. İnsan Manzaraları
 - a. Hayat
 - b. Ev Hayatı
 - Ev Yapımı
 - Isıtma
 - Giyim, Kuşam
 - Yemek Pişirme
 - Ev Aletleri
 - Çocuk Bakımı
 - Günlük Hayat
 - c. Tarım ve Hayvan Besleme
 - d. Gezi ve Ulaşım
 - e. Toplum Hayatı
 - f. Din ve Din Tarihi
 - g. Yazı
 - C. Hayattan Görünüşler
 - D. Sembolik Dil
 - E. Alışılmamış Durumlar
 - F. Birbiri ile İlgisi Olmayan Kavramlar
- III. Bilgi Ölçen Bilmeceler
 - A. Soy, Sop Bilmeceleri
 - B. Hukuk Bilmeceleri
 - C. Hesap Bilmeceleri
 - D. Din Bilgisi Bilmeceleri
- IV. Sözcüğünün Parçaları Üzerine Kurulan Bilmeceler
 - A. Noktalar
 - Arap Alfabesi ile Noktalar
 - Latin Alfabesi ile Noktalar
 - B. Harfler
 - C. Dudakların Birbirine Değmesi
 - D. Yanıltıcı Sorular
 - E. Sözcüğün Ayır Anlamları Üzerine Kurulan Bilmeceler
 - V. Şaka, Alay Bilmeceleri
 - A. Hayalleme, Düş ve Yalan Tekerlemeleri
 - B. Kurnaz Sorular
 - C. Karşılığı Sorunun İçinde Olan Bilmeceler” (İçel, 2005: 81).

Doğan Kaya, “*Anonim Halk Şiiri*” (1999) adlı eserinde bilmeceleri yapıları ve konuları bakımından tasnif etmiştir. Yapıları bakımından sınıflandırma şöyledir:

- “I. Mensur Bilmeceler
- II. Manzum Bilmeceler
 - A. Ölçülü Bilmeceler
 - 1. Beyitlerden Kurulu Bilmeceler
 - a. Üç Heceli Bilmeceler

- b. Dört Heceli Bilmeceler
- c. Beş Heceli Bilmeceler
- d. Altı Heceli Bilmeceler
- e. Yedi Heceli Bilmeceler
- f. Sekiz Heceli Bilmeceler
- 2. Üçlüklerden Kurulu Bilmeceler
- a. Üç Heceli Bilmeceler
- b. Dört Heceli Bilmeceler
- c. Beş Heceli Bilmeceler
- d. Altı Heceli Bilmeceler
- e. Yedi Heceli Bilmeceler
- f. Sekiz Heceli Bilmeceler
- g. On Bir Heceli Bilmeceler
- 3. Üçlüklerden Kurulu Bilmeceler
- a. Üç Heceli Bilmeceler
- b. Dört Heceli Bilmeceler
- c. Beş Heceli Bilmeceler
- d. Altı Heceli Bilmeceler
- e. Yedi Heceli Bilmeceler
- f. Sekiz Heceli Bilmeceler
- g. On Bir Heceli Bilmeceler
- h. On Beş Heceli Bilmeceler
- 4. Mısra Sayıları Dörtlükten Fazla Olan Bilmeceler
- a. Beş Mısralı Bilmeceler
- b. Altı Mısralı Bilmeceler
- c. Yedi Mısralı Bilmeceler
- d. Sekiz Mısralı Bilmeceler
- e. On Üç Mısralı Bilmeceler
- f. On Yedi Mısralı Bilmeceler
- g. Yirmi Üç Mısralı Bilmeceler
- h. Yirmi Beş Mısralı Bilmeceler
- B. Ölçsüz Bilmeceler
- 1. Heceleri 3-5 Arasında Değişen Bilmeceler
- 2. Heceleri 5-8 Arasında Değişen Bilmeceler
- 3. Heceleri 7 veya Daha Fazla Heceli Olan Bilmeceler” (İçel, 2005: 82-83).

Konuları bakımından sınıflandırma ise şöyledir:

- A. İnsanlar ve Onun Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler
- B. Hayvanlar ve Onun Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler
- C. Bitkiler ve Onun Uzuvarıyla İlgili Bilmeceler
- Ç. Eşyalarla İlgili Bilmeceler
- D. Tabiat ve Tabiat Hadiseleriyle İlgili Bilmeceler
- E. Dinî Manevî ve Metafizik Konularla İlgili Bilmeceler
- F. Giyim-Kuşamla İlgili Bilmeceler
- G. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler
- H. Muhtelif Bilmeceler
- 1. Dudakların Hareketine Dayalı Bilmeceler
- 2. Noktalarla İlgili Bilmeceler
- 3. Harflerle İlgili Bilmeceler
- 4. Karşılığı Metnin Kendisi Olan Bilmeceler
- 5. Yanıltmaçlar” (İçel, 2005: 83).

“Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi” (2003) adlı eserde Esmâ Şimşek, bilmeceleri; yapılarına, konularına-cevaplarına, söyleyiş özelliklerine ve bilmece yerine söylenenlere göre sınıflandırmıştır:

- “I. Yapılarına Göre Bilmeceler
- A. Mensur Bilmeceler

- a. Tek Cümleden Meydana Gelen Bilmeceler
- b. Birden Fazla Cümleden Meydana Gelen Bilmeceler
- B. Manzum Bilmeceler
- a. Beyitlerden Meydana Gelen Bilmeceler
- b. Üç Mısradan Meydana Gelen Bilmeceler
- c. Dört Mısradan Meydana Gelen Bilmeceler
- ca. Mânî Şeklinde Olanlar
- cb. Koşma Şeklinde Olanlar
- cc. Diğerleri
- ç. Beş Mısradan Meydana Gelen Bilmeceler
- d. Altı ve Daha Mısradan Meydana Gelen Bilmeceler
- e. Tekerleme Özelliği Gösteren Bilmeceler
- II. Konularına / Cevaplarına Göre Bilmeceler
- A. Tabiat ve Tabiat Olaylarıyla İlgili Bilmeceler
- B. Bitkilerle İlgili Bilmeceler
- C. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler
- Ç. İnsanlarla İlgili Bilmeceler
- D. Eşyalarla İlgili Bilmeceler
- E. Dinî Konularla İlgili Bilmeceler
- F. Mücerret Kavramlarla İlgili Bilmeceler
- G. Mekânla İlgili Bilmeceler
- H. Diğerleri
- III. Söyleniş Özelliklerine Göre Bilmeceler
- A. Kalıplaşmış Sözlerle Başlayan Bilmeceler
- B. Kelime Oyununa Dayanan Bilmeceler
- C. Bilgi ve Dikkat Ölçen Bilmeceler
- Ç. Şaka ve Alay Konulu Bilmeceler
- IV. Bilmece Yerine Söylenen Şiirler
- A. Muamma
- B. Lûgaz” (İçel, 2005: 84).

Bilmeceler; yapılarına, konularına, kullanılan formellere, cevap sayısına ve şekline göre araştırmacılar tarafından sınıflandırılmıştır. Kimi araştırmacılar belli bir yöreye özgü sınıflandırma yaparken Doğan Kaya, Esmâ Şimşek, Şükrü Elçin ve İlhan Başgöz gibi araştırmacılar genel bir sınıflandırma yapmışlardır.

1.5. Yusufeli’nde Bilmece Geleneği

İnsanların eğlenme ve eğlendirme amacıyla ilgisinde/bilgisinde olan bilmeceler her yüzyılda söylenile gelmiştir. Güzel vakit geçirmek, karşısındakinin bilgisini ölçmek, saygı ve güven kazanmak için sorulan bilmeceler hem sosyalleşmeyi hem de kültürün nesilden nesle aktarılmasını sağlamaktadır.

Dijital aletlerin bugünkü kadar yaygın olmadığı zamanlarda bilmeceler büyük küçük herkes için eğlence kaynağı olmuştur. Eğlenmenin yanı sıra bilmeceler, tümevarım yöntemini kullanarak zekânın işlenmesini ve verilen özelliklerden yola çıkılarak mukayese edilmesini sağlamaktadır.

Bilmece sorma geleneği diğer sözlü kültür unsurlarında olduğu gibi korunan bir kültürdür. Türk dünyasında bilmece sorma geleneğinin amacı ve yöntemi ile Anadolu

coğrafyasında bilmece sorma geleneğinin amacı ve yöntemi aynıdır. Bilmeceler de diğer türler gibi içinden çıktığı kültürün unsurlarını ve değerlerini taşıyarak gelecek nesillere aktarılmasına vesile olmaktadır. Günlük yaşamdan ortaya çıkan bilmeceler, yaşantının bir parçasıdır. Onu günlük yaşamdan ayrı düşünmek doğru değildir (Göçer, 2010: 354). Sözlü gelenek ürünlerinden olan bilmeceler, içinde bulunduğu toplumun psikolojik, sosyoekonomik ve kültürel unsurlarından izler taşımaktadır. Yörenin coğrafyasına dair de ipuçları barındıran bilmeceler çok yönlü kültür unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal ve kültürel olarak geleneksel yapının sürekliliğinin sağlanması adına bilmeceler önemlidir. Bilmeceler, sadece bulmaca değildir, aynı zamanda kadim kültürün taşıyıcısı, geleneksel yapının, toplumsal yaşayış biçiminin ve dini unsurların harmanlanmasıyla meydana gelen kültür mirasıdır. Dünün bugüne aktarılması ve kültürel yapının diğer kültürler arasında ne kadar özgün olduğunun ortaya çıkarılması bakımından bilmeceler değerlidir. Buradan hareketle bilmeceler, kültürün ve geleneğin barındırdığı özelliklerin neler olduğuna dair bilgiler sunmaktadır ve bunu sadece çocuklara değil yaşça büyüklere de kendi kültürünün özelliklerinin sezdirilmesi ve benimsetilmesini sağlayarak yapmaktadır.

Bilmece geleneği toplumdan topluma kimi farklılar gösterse de Türk toplulukları arasında benzer özellikler taşımaktadır. Yaratım ve aktarım unsurlarındaki farklılık geleneğin devamlılığına olumlu etki ederek bugüne dek canlılığını korumasını sağlamıştır. Bilmece geleneği diğer sözlü anlatılarda olduğu gibi kış gecelerinin vazgeçilmez eğlencelerinden biridir. Hemen her yaş grubuna hitap eden bilmece sorma geleneği, genellikle geceleri oynanması tercih edilen bir oyundur. Kişi ve cinsiyet sınırlaması tanımayan bilmece sorma geleneği uzun kış gecelerinde toplanan halkın kaynaşarak eğlenmesi için iyi bir araçtır.

Kent merkezinden uzak köy ve kırsal kesimlerde daha yoğun ilgi gören bilmece sorma geleneği, bağlam hakkında da bizlere bilgi vermektedir. Kent kültüründe bireyselleşen halk, köyde toplu hareket etmekte bu da sözlü kültür ürünlerinin canlı kalmasına vesile olmaktadır. Hasat vakti imece usulü çalışma ve bu çalışma esnasında eğlenmek üzere sorulan bilmeceler halkı birlikte tutarken, bağlamın da bilmece sorma geleneğinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Tarlada, harmanda, evde, kahvehanede sorulan bilmece hem ortam hakkında bilgi alınmasını sağlamakta hem de bilmece soranların o anki sosyoekonomik, psikolojik durumları hakkında bilgi

edinmemize vesile olmaktadır. İş yükünü hafifletmek için uygulanan bilmece sorma geleneği, çalışanlar üzerinde pozitif etki bırakmaktadır (Başgöz, 1974: 29-30).

Anadolu’da bilmece sorma geleneği ortak hareket edilen zaman dilimlerinde icra edilmektedir. Anadolu’da bilmece sorma geleneği daha çok iş yükünün ortadan kalktığı uzun kış gecelerinde komşuların bir araya geldiği akşamlarda yapılmaktadır.

“Bilmece sormaya geçilmeden önce mevcut misafirler arasında taraflaşmalar başlar, hâliyle her grup bilmece çözmede mahir olan kimseleri kendi arasına almak ister, bu münakaşalı bir paylaşıma dönüşür. Taraflaşma bitince bilmeceler karşılıklı sorulmaya başlanır; herkes sormada ve cevap vermede söz sahibi olur. Bunun için aralarından birisi sözcü seçilmez. Bilmeceyi halletmede güçlük çeken taraf, bazı ipuçları elde edilmek için karşı tarafa “Yenilir mi, içilir mi?”, “Uçar mı, kaçır mı?”, “Canlı mı, cansız mı?”, “Sizde veya bizde var mı?”, “Bu odada bulunur mu?” gibi sualler sorar; muhatap vaziyete göre müspet veya menfi karşılıklar verir: bilmecenin cevabını bir an evvel bulunması için ısrar eder. Şayet bilmece çözülmezse soru sahibi: “Bana nereyi veriyorsun?” der, karşı taraf da: “Nereyi istiyorsun?” diye sorar. Bilmecesine göre bir veya birden fazla köy yahut Bursa, Konya, İstanbul gibi büyük şehirler veya Şam, Tebriz, İsfahan şehirleri hatta cennet anahtarı, bir bina gibi şeyler istenir. Bu iş hayli tartışmalı ve pazarlıklı olur, bazen hususi tekerlemeler içerisinde bilmecenin cevabı verilir” (Çelebioğlu ve Öksüz, 1995: 8-9).

Artvin ilinin dağlarla çevrili Yusufeli ilçesinde de bilmece geleneği daha çok kış gecelerinde uygulanıyor olsa da toplu olarak yapılan faaliyetlerde de zaman geçirmek, yapılan işin yükünü hafifletmek ve katılanların eğlenmesini sağlamak için uygulanmaktadır. Halkın daha çok köylerde ikamet ediyor olmasından mütevellit gelenek, köylerde canlılığını korumaktadır. Özellikle hanımların toplu olarak yufka açması, pirinç, buğday gibi ürünlerin hasat edilmesinde birbirlerine bilmece sorarak zaman geçirdikleri gözlemlenmiştir. Televizyonun yaygın olmadığı yaylalarda ise bilmece sorma geleneği hemen her akşam toplanan yayla halkı arasında oyun olarak oynanmakta ve bu yolla birbirlerini ölçmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Yirmi yaş altında bilmece sorma geleneği hemen hiç bilinmediği gibi bunun yerine dijital oyunlarda sorulan sorularla karşılaşmıştır.

Teknolojinin gelişmesi sözlü kültür unsurlarını etkilemiştir. Bilmece sorma geleneğinin belli kurallarını değiştirip dönüştürerek sürekliliğine sekte vurmuştur. Bu durum kent merkezlerinde yaygınken kırsal kesim hala sözlü kültür unsurlarını yaşayıp yaşatmaktadır. Yenilik ile ters orantılı olan bilmece sorma geleneği her yeni gelişme ile değişime uğramaktadır. Teknolojinin yaygınlaşması sohbet ortamlarını, komşuluk ilişkilerini etkilemiş bununla birlikte sözlü geleneğin devamlılığı tehlikeye düşmüştür. Uzun kış gecelerinde yapılan sohbetler kısa telefon görüşmelerine dönüşmüş, misafir oturmaları eziyet olarak görülmeye başlanmıştır. Modern yaşamın getirmiş olduğu

kolaylıklar toplumun kültürel unsurlarını etkilemiş ve iletişimin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Kırsal kesimlerde halkın teknolojiden uzak olması bilmece sorma geleneğinde olduğu gibi diğer sözlü kültür unsurlarının da canlılığını korumasına imkân sağlamıştır. Eğlenerek hoşça vakit geçirme aracı olan bilmeceler kentlerde yerini sanal oyunlara ve telefona bırakmıştır.

Çağın değişmesi bilmece sorma geleneğinin de değişmesine neden olmuş, halkın toplandığı ortamlar giderek azalmış ve bilmece sorma ortamları değişmiştir. İmece usulü çalışma yerini bireyselliğe bırakmış, toplum giderek ayrılmıştır. Şehir kültüründe bu durum yoğun olarak görülürken köy hayatında bu durum hala eski canlılığını korumaktadır. Köyde yaşayanların az olması geleneğin farklı kişilere aktarılmasını güçleştirmekte, yeni nesillerin gelenekten habersiz yaşamasına neden olmaktadır.

Yusufeli ilçesi merkezi dâhil 68 köyde yapılan saha çalışmasında elde edilen elli iki bilmece, göstergebilimini bağımsız bir bilim yapan Charles Sanders Peirce'in ikinci üçlüsüne göre incelenerek belirti, görüntüsel gösterge ve simge bakımından ele alınmıştır

2. BÖLÜM

YUSUFELİ'NDE DERLENEN BİLMECELERİN GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK İNCELENMESİ

Görünenin ötesindeki araştıran göstergebilimi, bilmecelere uygulanarak bilmecelerin gizemli dünyasının anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Halk bilmeceleri çeşitli bilim dalları tarafından (eğitim, edebiyat, sosyoloji, psikoloji vb.) belirli metotlar ışığında incelenmiş olsa da bu inceleme, şimdiye dek Yusufeli yöresinde derlenen bilmeceler için söz konusu olmamıştır.

2.1.Yusufeli'nde Derlenen Bilmeceler

Yusufeli yöresinden derlenen elli iki bilmece cevaplarına göre sınıflandırılarak ele alınmış, bilmecelerde geçen görüntüsel gösterge, belirti ve sembol ayrı ayrı açıklanmış ve parçadan bütüne varan çıkarım yapılmıştır. Kimi bilmeceler göstergebilim farklı gösteriş yöntemlerine değinmek ve bilmecelere uygulanmasına örnek teşkil etmesi adına “*Greimas Dörtgeni, Morris'in Gösterme Süreci ve Peirce'in Anlam Öğeleri*” şemalarından hareketle gösterilmiştir. Burada amaç, Peirce'in ikinci üçlüsü dışında gösterme yöntemlerini uygulamalı sergilemektir. Yapılan sınıflandırmaya hangi bilmecelerin dâhil olduğu sınıflandırmanın karşısında bilmece numaraları verilerek gösterilmiştir.

1. İnsanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **1, 2, 3, 4**
2. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **5, 6, 7, 8, 9, 10, 11**
3. Bitkilerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **12, 13, 14, 15, 16, 17**
4. Eşyalarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27**
5. Tabiat Olaylarıyla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **28, 29, 30**
6. Dinî ve Doğaüstü Konularla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **31, 32**
7. Giyim-Kuşamla İlgili Bilmeceler ve Cevapları: -
8. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları: **33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42**
9. Çeşitli Bilmeceler ve Cevapları: **43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52**

2.1.1. İnsanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

1. İçinde alaca mil taşı

Dolaşır dünyayı. (Göz) (KK-13)

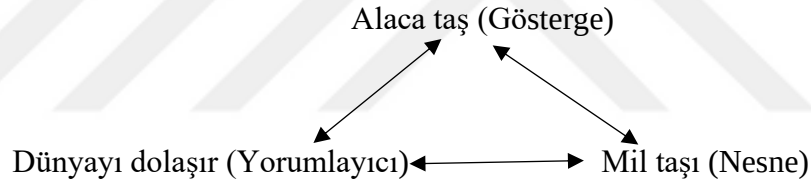
Görüntüsel Gösterge: Bütün dünyayı dolaşan küçük bir şey.

Belirti: Dolaşması

Sembol: Mil taşı

Kilometre taşı olarak kullanılan mil taşları yuvarlak beyaz mermerden yapılmaktadır. Bu bakımdan göz mil taşına benzetilmiştir.

Bireyden yola çıkan Peirce, insan davranışlarını ve anlamlarını incelemek adına göstergeleri yorumlayan göstergebilimini geliştirmiştir. Göstergelerin yerini tutan nesne aynı zamanda yorumlayıcıdan bağımsız değildir. Birbiri ile ilişkili gösterge, nesne ve yorumlayıcı Peirce'e göre, zihinlerde oluşturulan göstergelerin dışı vurumudur (Fiske, 2014: 125). İncelenen göz bilmecesinde alaca bir taş olarak nitelendirilen göz göstergeyi oluştururken mil taşı nesne olarak kullanılmıştır.

Şekil 2.1. 1. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi

İnsanın görme duygusunu yerine getiren göz; renk, şekil ve ebat bilgisi edinilmesi için gerekli bir organdır. İnsanın hayata dair bilgileri edineceği bu organ bu nedenle mil taşı olarak kabul edilmiştir.

Roma döneminde kullanılan mil taşı, kilometre taşı olarak da kullanılmaktadır. Yolda yön vermek ve merkeze uzaklığı belirtmek için kullanılan mil taşı, diğer taşlardan farklı olması ve tek olması bakımından göz işlevi görmektedir. Mil taşı ile gidilecek yerin tayin edilmesinden gözün ne kadar önemli bir görevi üstlendiği belirtilmektedir. Dikkatli bir bakış gerektiren mil taşları bakanın görmesi, fark etmesi için değişik bir yapıya sahiptir. Yusufeli, dağlık bir coğrafyaya sahip yerleşim yeridir. Etrafının dağlarla çevrili olması gezip dolaşmayı engellediğinden bu eylem sadece gözle yapılabilmektedir. Yukarıdaki bilmece, yörenin coğrafyasından ipuçları barındıran bilmecelerden biridir.

2. Kınalı kaşık duvara yapışık. (Kulak) (KK-14)

Görüntüsel Gösterge: Bir yere yapışık kaşık şeklinde olan.

Belirti: Yapışık olması

Sembol: Kaşık

Kafa derisine yapışık olan kulaklar kanlıdır. Kanlı olması bakımından kınalı benzetmesi yapılmıştır. Şekil itibarıyla de kaşık gibi durduklarından kulaklar kaşığa benzetilmektedir.

Arapça kına sözcüğünden gelen kına kelimesi, toplumda ortak duygu ve düşünceleri bir arada tutan, toplumu kaynaştıran bir görev üstlenmektedir. Kına yakma geleneği Türk kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Afrika, İran ve Hindistan bölgesinde yetişmesine rağmen ülkemizde de yetiştiği görülmektedir (Yardımcı, 2008: 81).

Ülkemizde Adana ve civarında yetişmektedir. Bir ağacın yapraklarının kurutulması sonucu oluşan ve kullanımı sonrası alanın renginin kırmızı ve tonlarına dönüştüğü görülür. Zaman içerisinde ise kına sürüldüğü yerden yavaş yavaş silinmektedir. Kına kavramı, halk kültüründe yazılı ve sözlü kaynaklarda kültürün icrasında görülmektedir. Özellikle kızın gelin olarak kendi evinden çıkmasında yakılan ağıt ve türküler içinde kına kavramının sıkça kullanıldığı görülmektedir.

“Geline bak geline

Kına yakmış eline

Gelin kurban olurum

Senin tatlı diline

...

Tarlaya soğan ekerler

Etrafına çit çekerler

Gelin olacak kızın

Eline kına yakarlar” (Yardımcı, 2008: 83-84).

Yukarıda ifade edilen ağıt ve sözlü kültür ürünlerinde kına, kültürel unsurlardan biri haline gelmiştir. Türk kültür geleneğinde kına üç şey için yakılmaktadır. Bunlardan birincisi, kesilecek kurbanda kına yakmaktır. İkincisi, askere gidecek olan genç delikanlıya, üçüncüsü ise, evlenecek kıza yakılmaktadır. Kına yakılırken çeşitli ritüeller uygulanmakta, maniler ve türküler söylenmektedir. Genç kıza kına yakacak kişi de özel bir seçime tabi tutulur. Kına, evliliğinde; mutlu, çocuklu ve huzurlu olduğu herkes tarafından bilinen kişi tarafından yakılmaktadır. Bu durum evlenilecek genç kız için geçerlidir (Yardımcı, 2008: 81-82). Askere gidecek delikanlı için kınayı kimin yaktığı önemli olmamakla birlikte genellikle annesi tarafından yakılmaktadır. Kurban olarak kesilecek hayvana kına dualar eşliğinde yakılmaktadır ve bu işi ağız dualı bir kişi yapmaktadır.

Geleneksel kültürde kına geceleri kadın kadına kız evinde yapılırken bu durum günümüzde değişmiş, kadın ve erkek karışık bir şekilde salonlarda yapılmaya başlanmıştır. Kına gecelerinde gelini ağlatmak üzerine söylenen ağıt için bu işi iyi yapan biri seçilir ve ağıt eşliğinde kızın arkadaşları gelinin etrafında döner. Ağıtçı kadın para karşılığında bu işi yapmaz. Söylenen ağıtlar büyük ölçüde anonimdir.

Yusufeli yöresinde gelin damadın evine girmeden kapının üstüne kına, hamur gibi malzemelerden yapılan karışımı yapıştırmaktadır. Yörenin bu âdeti bilmece geleneğinde de kendini göstermiştir. Yukarıda verilen bilmece gelenek ve göreneklerin sözlü anlatılara yansımaya iyi bir örnektir.

3. Bir küçük mindira

Beğleri attan indire. (Çiş) (KK-15)

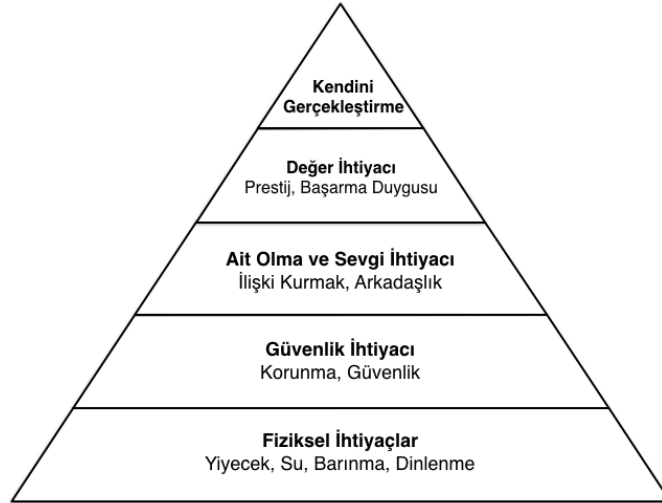
Görüntüsel Gösterge: Küçük bir şey olmasına rağmen beylerin bile itaat ettiği durum.

Belirti: Küçük

Sembol: Mindira

Yöresel ağızda “mindira” murdar demektir. Küçük bir pislik olan hacet giderme kim olduğuna bakmadan onu sonuca götürür. Bey de olsa küçük abdesti geldiğinde attan inerek hacetini giderme ihtiyacı duymaktadır. Bilmece bu duruma dikkat çekilmek istenmiştir.

Abraham Maslow'un ortaya attığı ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk basamağını fizyolojik ihtiyaçlar karşılamaktadır. Oluşturulan basamaklarda gereksinimler belli bir düzeyde elde edildikten sonra bir sonraki basamağa geçilmektedir. Bireyin kişilik oluşumunun doğal bir süreçte ilerlemesi adına her basamakta gereksinimini karşılaması gerekmektedir.

Şekil 2.2. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi'ne göre ilk basamakta yiyecek, su içme, boşaltım, uyuma, barınma, dinlenme gibi fizyolojik ihtiyaçlar yer almakta ve birey bu ihtiyaçları giderildiğinde beden ve mülkiyet güvenliğini sağladığını hissetmektedir (Özkanan, 2022: 56). Bilmede geçen boşaltım sistemi de temel fizyolojik ihtiyaçlardandır. Kişi sağlığı ve güvenliği adına bu gereksinimi yerine getirmek zorundadır. Kişi merteye olarak ne kadar üstün bir statüde olsa da fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek zorundadır. Bey de olsa ağa da olsa atın üstünden inerek ihtiyacını gidermelidir.

Etinden, gücünden ve sütünden yararlanılan at, Türk toplum hayatında önemli bir yere sahiptir. Binek hayvanı olarak konargöçer Türklerde kullanılan at, sahibiyle kıymetlendirilmiştir. En iyi atların sahibi beyler, paşalar olmuştur. Beylerin ölümüyle atı da gömülmüş böylece öteki dünyada atına bineceği düşünülmüştür. Dini hayattan sosyal hayata hemen her alanda at, toplumun bir parçası olmuştur.

Türk kültüründe at, yardımcı rol üstlenerek iktisadi ve siyasi olayların gelişmesinde etkili olmuştur. *“İnsanoğlu, at vasıtasıyla ürettiklerini değiştirme, geliştirme ve sosyokültürel alışveriş imkânını yakalamıştır.”* (Belek, 2015: 115). Bu

durum göçebe toplumun artık atlı kültüre geçtiğini göstermektedir. Türk kültür geleneğinde kurt, aslan, geyik gibi at da bulunduğu coğrafyaya göre kutsal roller üstlenen hayvanlardandır. “Göçebeliğin sosyokültürel hayatında yer alan at, kutsal bir hayvan olarak dinî törenlerde kurban olarak kullanılması veya ölen kişinin atının kuyruğunun kesilmesi (dullama) ya da beraber gömme geleneği ortaya çıkmıştır” (Ögel, 2000: 55-71). Buradan hareketle günlük hayatta yük taşıma veya seyahat için kullanılan at aynı zamanda totem olarak da kullanılmaktadır.

4. Beş nalı var, beş de çiçeği. (Tırnak, el) (KK-23)

Görüntüsel Gösterge: Beş nalın olması, beş çiçek

Belirti: Beş.

Sembol: Nal, çiçek.

İnsanın fiziksel özelliklerinden bir tanesi de el ve ayaklarının olması olarak ifade edilebilir. Tırnak el veya ayakta olmasının yanında el ve ayağı bir kabuk gibi dış etkenlerden koruyan kollayan bir yapı olarak görülmektedir. Bu yapıda el üstünde parlak şekilde duran ve cam saydamlığına sahip olan tırnaklar el ve ayaklarımızı görüntüsel olarak veya fiziksel olarak perdelemektedir. Bu perde koruyucu bir roldür. Bilmede nal ifadesi de koruyucu kaplama olarak görülebilir. Ayrıca nalın yanında beş çiçeğin verilmesi elin narinliği için ipucudur.

İslam'ın şartlarının Türklerin İslam'dan önceki yaşam biçimine uygunluğu ve uygulanmadan kaynaklı bir sıkıntı çıkmaması Türklerin İslam dinini kabul etmesini hızlandırmıştır. İslam dininin formalistik sayılarından olan beş, Türkler tarafından da kabul görmüştür. Ehl-i Beyt'i simgeleyen beş sayısı, “Pençe-i Âli Aba” tabiri olarak da kullanılmaktadır. Allah'ın kudret elini simgeleyen bu tabir bir elin beş parmağına işaret etmektedir (Sömen, 2019: 41). “Beş parmaktan başparmak Hz. Muhammed'i, şehadet parmağı Hz. Ali'yi, ortanca parmak Hz. Fâtıma'yı, yüzük parmağı Hz. Hasan'ı, serçe parmağı da Hz. Hüseyin'i simgeler. Cem birleme hizmetinde, kendileri ve bütün bacılar adına iki rekâtlık tarikat namazını kılan, böylece Kırklar Cemi'nde bu hizmeti gördüğüne inanılan Hz. Havva, Hz. Meryem, Hz. Asiye, Hz. Hative, Hz. Fâtımâ'yı sembolize eden “beş bacı” da beş sayısı ile ilgilidir” (Gülçiçek, 2004: 790). Dini sembollerden olan beş sayısı bilmede beş nal, beş çiçek benzetmesi de parmaklar için kullanılmıştır. Bu bakımdan yukarıda bahsedilen birçok anlamı da bünyesinde barındırmaktadır.

Tarihten beri Orta Asya coğrafyasına hükmeden Türkler tarafından at önemli bir yere sahiptir. Bu sahiplik atın geniş coğrafyada hem ulaşım ağını sağlayan bir unsur hem de savaş esnasında gücü temsil eden ve kolaylık sağlayan katkı gücü olarak karşımıza çıkmaktadır. Atın bu kadar kuvvetli ve bir o kadar da dayanaklı olma sebeplerinden bir tanesine bakıldığında zaman ayaklarına takılan ve onun ayaklarını koruyan nalıdır. Tarihte at ve nal için Timur: “*Bir mih bir nalı kurtarır, bir nal bir atı, bir at bir komutanı, bir komutan bir orduyu, bir ordu bir ülkeyi kurtarır*” demiştir. Bu söz bile nalın önemini bize anlatmaktadır.

Bilmecede nal ile ifade edilen tırnak ve el de insan vücudunun en önemli uzuvlarından. Bu uzuv nal ve çiçek ile ipucu olarak kullanılmış ve bilmece zor bir soru haline getirilmiştir. Diğer önemli ipucu ise beş sayısı bilmecenin cevabına giden yolu yansıtmaktadır.

2.1.2. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

5. Dağdan gelir, taştan gelir.

Kıllı mıllı enişten gelir. (Ayı) (KK-1)

Görüntüsel Gösterge: Kıllı, dağdan, taştan gelen bir varlık.

Belirti: Kıllı olması.

Sembol: Enişte.

Ayının kıllı olması ve dağlarda dolaşması enişteye benzetilerek kinaye yoluna başvurulmuştur. Toplumsal olarak enişteye bakış açısının görüleceği bu bilmecedeki hareketle ayı şekil olarak enişteyle aynı kefeye koyulmuştur.

Dünya tarihinde ayı; ilah, kahraman veya geleneğin koruyucusu olarak ruhunun kutsallığını ön plana çıkarmaktadır. Ayının kutsal olarak kabul görme sebeplerinin başında ayının insana benzer yapısı göz önüne alınmıştır. Ayı için insan ile benzer bir atadan geldiği düşünülmektedir. Farklı topluluklarda ayı, hikâye ve inançlarda yer alarak tanrı, ata veya totem için kullanıldığı gibi eş ve koca olarak da yer almıştır (Seçkin, 2014: 150-151). Çoğu toplumda güç ve cesaretin simgesi olan ayı, Türk toplumlarında kurt kadar değerli görülmemiştir.

Türk kültüründe ayı; efsane ve masal örneklerinde kendine yer bulmuştur. Elbiselerde figür olarak kullanılan ayı, şaman elbiselerinde kullanılmıştır. Böylece

şamanın gökyüzüne rahatlıkla çıkacağı inanılmıştır. Ayı, farklı efsanelerde olumlu yönleriyle yer almasına rağmen olumsuz örneklerin olduğu efsaneleri de bulunmaktadır.

“Bir Uygur efsanesinde ayı gezerken köpek ile dost olur fakat ayı köpeğin gece vakti sesli bir şekilde havlamasından rahatsız olur. Köpek de iri yapılı ve heybetli olmasına rağmen korkak olduğunu düşündüğü için ayının yanından ayrılır.” (Ögel, 2000: 555.). “Tatar Türklerinde anlatılan bir efsaneye göre ayı ile insanın dostluğu, ayının insanı kandırmasından dolayı biter. Bu anlatıdan sonra insana zarar verir ve insan da ayıdan korkar.” (Artun, 2004: 890-891). Bu efsanelerde ayı olumsuz nitelikleri ile ön plana çıkmaktadır. Türkiye sahasında derlenen bir efsanede ise ayı ve tilki karı kocadır fakat Allah’ın gazabına uğrayarak koca ayıya kadın ise tilkiye dönüştürülmüştür (Seçkin, 2014: 158). Bu efsanede ise ayının eskiden insan olduğu düşüncesi geçmektedir. Kimi efsanelerde benzerlik ögesi ön plana çıkarken bazı efsanelerde ise ayının yaratılışı hakkında tabii hükümler yorumlanmıştır.

Başkurt Türklerine ait üç farklı efsanede ayı olumlu özelliği ile yer alır;

“Bu efsanelerden birinde insanlardan sıkıldığında belindeki tılsımlı hançeri ormanda yere saplayarak ayıya dönüşen ve bu hançeri kaybolunca ayı olarak kalan bir kahraman yer alır Bir diğer Başkurt efsanesinde ise ayı soyundan bahsedilir. Bu efsaneye göre bir avcının yakalayıp getirdiği ayı; insan gibi konuşur, eskiden ayı değildir ve insanın atasıdır. Büyüdüğünde gayretli ve güçlü biri olur ve gücü kendine denk bir kadınla evlenir, bu kadınla evliliğinden ayı soyu türer. Üçüncü efsanede ise, ikinci efsaneye benzer şekilde, ayının insan neslinden olduğundan bahsedilir. Bir ayı, kaçırdığı bir kadını kendine eş yapar ve o kadından bir çocuğu olur. Çok iri ve güçlü olan bu çocuk diğer çocuklara zarar verdiği için köyden kovulur” (Seçkin, 2014: 155).

Üç farklı efsanede ayının kutsallığı ve önemi üzerine farklı örnekler üzerinde durulmuştur. Kiminde ayı insanlığın atası, kiminde kadınla evlilik bir diğerinde ise bir kadından çocuk yapmasıyla ele alınmıştır. Genel olarak bu düşüncelerde ayı insan neslinin atası gibi görülerek kutsallaştırılmıştır.

Bir Yakut efsanesinde ayı için bir efsanede kullanılan sözler de Başkurt efsanelerine benzerlik göstermektedir. Efsanede ayı kızı kaçırarak evlenir (Seçkin, 2014: 156). Farklı efsane örneklerinde ayı için olumlu ve olumsuz özellikler bir arada bulunmaktadır. İslamiyet’in kabulü sonrasında Türk topluluklarında ayı için olan kutsallaşmış olumlu unsurlar bazı efsane ve eserlerde olumsuzluğa yönelim gözlenmektedir.

Cimrilik, kibir ve benzeri davranışların İslami olarak olumsuzluğu, bazı efsanelerde ayı üzerinden örneklendirmeye verilmiştir. Kırgız Türklerinde anlatılan bir

efsane içerisinde ayı cezalandırma unsurudur. Allah'ın buyruklarını yerine getirmedikleri için ceza olarak adam ayıya kadın ise tilkiye dönüştürülmüştür (Seçkin, 2014: 158).

Genel olarak ayı için farklı iki dönemi ele almak mümkündür. İslamiyet öncesi ve İslamiyet sonrası ayının sözlü kültür ve geleneklerde farklılığı gözlenmektedir. İslamiyet öncesi kutsal hayvan olarak ata kavramının içerisinde yer alan ayı, İslamiyet sonrası bu kutsallığı kaybetmese de olumsuz örneklerin fazlalığı dikkat çekmektedir. Fakat sözlü kültür örneklerinden; bilmece, masal ve efsanelerde yerini almaya devam etmiştir.

6. Yeraltından gelin geçer. (Karınca) (KK-3)

Görüntüsel Gösterge: Yerin altında yaşayan bir canlı

Belirti: Yerin altı

Sembol: Gelin

Karınca, toprak altında koloniler halinde yaşayan ve genel olarak bahar aylarında ortaya çıkan haşerat olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk anlatılarının birçok yerinde karınca ile ilgili örnek görmek mümkündür. Türk halk kültüründe kendine yer edinen karınca, masalarda karşımıza ağustos böceği ile çıkmaktadır. Çalışkan bir canlı olarak dilden dile nakledilmektedir. Karınca, masallarda olduğu gibi hikâye, atasözü, deyim ve bilmeceelerde karşımıza çıkmaktadır. Dini kavramların içeriğinde görülen karınca, karınca duası olarak bilinen dua ile hanelerde bolluk ve bereketin olacağına inanılmaktadır. Karınca merhameti ile Hz. İbrahim kıssasında yer alır. Ateşi söndürmek üzere ağzıyla su taşıması onun tarafını seçmesi adına önemli bir hadisedir.

Karınca yuvalarının içine bakıldığında yerin altında ince yollarla birbirine bağlı katlardan oluştuğu görülmektedir. Karınca yumurtaları ve yavruları beyaz renginden ötürü geline benzetilmiştir. Yavruların yer altındaki tünellerden geçmesi de gelin alayına benzetilerek anlam yoğunluğu sağlanmıştır.

Bereketin sembolü olan karınca, girdiği evde öldürülmez. Evlere bereket adına karınca duası asılmaktadır. Bir eve karıncalar girdiğinde o karıncalar kötüye bulaşmış kişilerden getirilecek erzak ile uzaklaştırılmaktadır. Karıncalar, haram lokma yememek adına girdikleri evi terk etmektedir.

Bilmecede sembol olarak kullanılan gelin, Türk kültüründe geçiş dönemlerinden biri olan evliliğin temel unsurlarındandır. Evliliğin topluma tebliğ edilmesi düğün ile olmaktadır. Düğün, gelinle damadın karı, koca ve daha sonra anne, baba olacakları ilk eşiktir. Düğünün en ihtişamlı kişisi gelin, bolluk ve bereket simgesi olarak görülür ve soyun devamlılığı ona bağlıdır. Bu nedenle geline özel ilgi gösterilmekte ve istekleri yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

7. Yer altında yağlı kayış. (Yılan) (KK-4)

Görüntüsel Gösterge: Yerin altında yaşayan bir canlı.

Belirti: Yağlı

Sembol: Kayış

Yılan şekil itibariyle kayış gibi uzun ve görüntü olarak da yağlı görünmektedir. Kayış benzetmesi ve yer atı vurgusundan yola çıkılarak bilmecenin olası cevaplarına gidilir.

Yılan geçmişten günümüze tarih öncesi çağlardan beri var olan canlıların başında gelmektedir. Bu varoluş yılanın kültürel anlatılarda kendine yer edinmesini sağlamıştır. Dinlerin ortaya çıkmasıyla dini kaynaklarda kendine yer edinen yılan her din için farklı anlamlar taşımaktadır. “*Hristiyanlıkta kötülük ve şeytanlıkla, Musevilik dininde kötülük ve cinsel arzuyla, İslamiyet’te ise daha çok yaşamla ilişkilendirilerek sembolize edilmiştir.*” (Değer& Fıratgil, 2012:77).

Eski Roma ve Yunan mitolojisinde önemli bir yere sahip olan yılan, Buda’nın suretine büründüğüne de inanılmaktadır. Şamanizm’de yer altı tanrıçasına ait olan yılan, Türk toplumunda olumsuz çağrıştırmaktadır. Anadolu mitolojisinde ise sağlık alanında koruyucu özelliği sebebiyle kullanılmıştır. Yılan aynı zamanda on iki hayvanlı Türk takviminde yıl sembolü olarak kullanılmaktadır (Turan, 2019: 32-33). Totem aracı olarak da kullanılan yılan, Türk kültüründe olumlu ve olumsuz durumları çağrıştırmaktadır.

Türk mitolojisinde yılan, kötülük ve yer altı güçleri ile anılmaktadır. Yaratılış mitlerinde Erlik’le birlikte anılmıştır. Radlof tarafından derlenen Altay Yaratılış Destan’ında yılan bekçi olarak karşımıza çıkar. Tanrı insanları şeytandan korumak için yılanı bekçi olarak görevlendirmiştir. Daha sonra yılan şeytana kanarak yasaklı meyveyi yer, bunun üzerine tanrı tarafından lanetlenir. İnsanlar ile karşı karşıya kaldığı her

dönemde insanlar tarafından zarar görür ve bu lanet yüzyıllardır sürer (Ögel, 1995: 456-457).

Türk mitolojisinde yer aldığı kadar diğer halk inanışlarında da kendine yer edinen yılan, kimi kaynaklarda bolluk bereket, nazardan korunma, halk hekimliğinde, cinsel arzu olarak ve daha birçok alanda görülmektedir. Yılan derisi de aynı şekilde eski dönemlerde hatta bazı bölgelerde kapı eşiklerine asılarak nazardan koruduğuna inanılmaktadır. Ayrıca yılanların şahı olarak nitelendirilen Şahmeran resminin bazı evlerde asılarak sağlık, huzur ve bereket istendiği görülmüştür. Şahmeran Anadolu'da bazı efsanelerde kendine yer edinerek dilden dile aktarılmaktadır.

Zengin bir kültürel birikimine sahip olan Anadolu, kendi kültürleri ve inanışları çerçevesinde çeşitli mitolojik varlıklara anlamlar yüklemiştir. Yılan sembolü, Anadolu'da yaygın kullanılan mitolojik figürlerden biridir. Yılan, özellikle Şahmeran ismiyle Anadolu'nun farklı yörelerinde farklı anlatılarla efsane hâline gelmiş bir semboldür. Yarı insan yarı hayvan görünümünde olan Şahmeran, Yusufeli yöresinde de önemli bir mitolojik varlık olarak anlamını korumakta ve nesilden nesle aktarılmaktadır. Sembolik mesajlar vermek üzere kullanılan hayvanlar halk anlatılarında önemli bir yere sahiptir (Çoruhlu, 2015: 183). Yılan, deri değiştirmesi ve yenilenmesi ile yeniden doğuşun önemli bir simgesi, Türklerin saygı duyduğu ve eserlerinde tercih ettiği bir sembol olmuştur.

Pantolonun düşmesini engellemek adına takılan kayış, çeşitli hayvan derilerinden üretilmektedir. Suni deriden de üretilen kayışın hakiki deriden olması takan için gösteriş unsuru sayılmaktadır. Yılanın derisi kayış yapımında kullanılan malzemelerden biridir. Desenli ve güzel görünmesi kayışın deriden olmasını, bu derinin de yılan derisi olmasını gerekli kılmaktadır. Bilmeceye geçen yağlı kayış, yılan olmakla birlikte kayışın işlevsel olarak niçin kullanıldığını göstermesi bakımından da önemlidir. Yağın buradaki işlevi akışkanlığı sağlaması ve parlak bir görünüm vermesidir.

8. Karşıda kanlı yan ayaklı

Kan tutmuş suda ayaklı

Ben bir bugün heybet gördüm

Beş başlı on ayaklı. (Yengeç) **(KK-4)**

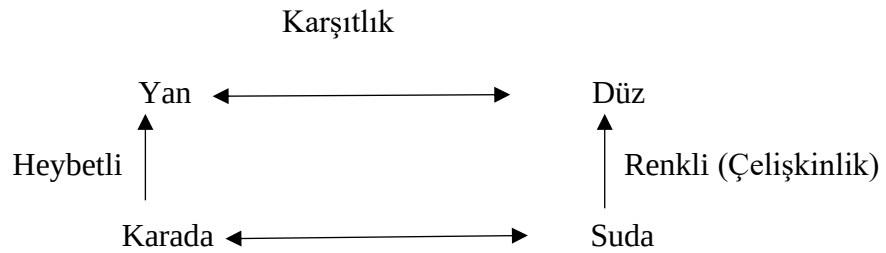
Görüntüsel gösterge: Beş veya on ayağı yanda olan ayakları kanlı yani kırmızı renkli bir canlı.

Belirti: Suda yaşayabilen ayaklı bir yaratık.

Sembol: Heybetli, yanda ayakları olan ve su da yaşayandan yola çıkılarak heybet sembol olarak kullanılmıştır.

Yan yürüyerek hareket eden ve ayaklarının rengi kırmızı olan bir canlı tahayyül edildiğinde akla ilk gelen yengeç olmaktadır. Çeşitli boyutlarda olan yengeç türleri söz konusu bilmece de heybetinden bahsedildiği için büyük bir yengeç olabileceği kestirilmektedir. İnsan için kullanılan heybet sıfatı burada yengeç için kullanılarak anlatım güçlendirilmiştir.

Algirdas Julien Greimas, anlamı güçlendirmek adına gösteren ve gösterilenden hareketle oluşturulan karşıtlıklar ve çelişkenlerle yüzeysel anlamı olan göstergeyi daha derin anlamlara yönlendirmektedir. Karşıtlıkları zıt anlamlı kelimelerle sağlayan Greimas, çelişkinliği ise nesneye ait olumu ve olumsuz bütün durumları vererek sağlamaktadır (Erkman-Akerson, 2016: 140). Yengeç bilmecesinde olduğu gibi karşıtlıklar onun yan veya düz ayaklı olmasının yanında karada ya da suda yaşamasından kaynaklanmaktadır. Bilmecede çelişkinlik ise heybetli ve renkli olmasıyla sağlanmaktadır.

Şekil 1.3.: 8. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi

Yengeç, protein değeri en fazla olan deniz ürünlerinden bir olarak Akdeniz coğrafyasında çokça üretim ve tüketimi olan bir hayvandır. Deniz kıyısı ve ufak su kaynaklarının olduğu yerlerde görülen bu hayvan türü kültürümüzde çok fazla yer edinmemesine rağmen etimolojik olarak incelenmiştir. Bilmece yörenin ve coğrafyanın etkisi altında oluşmuş ve ortaya çıkmıştır.

9. Pirinç gölünde sayısı çok.

Yaz gelsin de gör bak

Eğri büğrü bacağından vırak sesinden

Tanırsın onu bak. (Kurbağa) (KK-5)

Görüntüsel Gösterge: Yazın ortaya çıkan eğri büğrü bacağı olan bir canlı.

Belirti: Vırak ses.

Sembol: Eğri büğrü.

Uzakdoğu coğrafyasının önemli bir tarım ürünü olan çeltik, Anadolu coğrafyasının belli bölgelerinde yetiştirilmektedir. Söz konusu bölgelerde bu ürün geçim kaynağıdır. Özellikle sulu tarım olarak nitelendirilen ve su kaynaklarının fazla olduğu bölgelerde yetişen çeltik, Türkiye de çok fazla bilinmese de Çoruh nehri üzerinde de yetiştirilmektedir. Çoruh nehrinin sulama alanında kullanılması, nehre yakın bölgelerde çeltik tarımının yaygın olarak yapılmasına vesile olmaktadır. Dar alan ve arazi şartları Yusufeli coğrafyasında yapılan çeltik tarımının geleneksel yöntemler ile sürdürülmesini zorunlu kılmaktadır. Çeltik, yörede kullanılan çeltik değirmenlerinde (yöresel adıyla dink) işlenerek pirinç elde edilmektedir. Halkın geçim kaynaklarından biri olan pirinç, geleneksel yöntemlerle elde edilen doğal bir ürün olması sebebiyle talep görmektedir. Sosyal ve ekonomik hayatı etkileyen çeltik üretimi Yusufeli yöresinde; Yokuşlu, Köprügören, Çeltikdüzü, Göcek, Tekkale köylerinde yapılmaktadır. Baraj nedeniyle su altında kalan Tekkale, Çeltikdüzü ve Göcek köylerinde artık çeltik üretimi yapılamamaktadır.

Bilmecede sorulan canlının görülebilmesi için yazın gidilmesi söylenmektedir. Bacağının şekilsiz, eğri büğrü olmasından yola çıkılarak cevap beklenilmektedir. Kurbağaların bacaklarının düz olmaması ve daha çok yazın sulak alanlarda görülmesinden hareketle soru birçok seçenekli bir cevap gibi dursa da özele inildiğinde cevabı bulunabilecek bir bilmece olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumun yaşadığı coğrafya, yer şekilleri ve doğal kaynaklar bilmecede kendini gösteren, oluşumu etkileyen önemli unsurlardır. Bilmece de geçen kurbağa ise genel olarak su kaynaklarının çok olduğu yerlerde yaşamını sürdüren bir canlı varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Artvin, coğrafi olarak su kaynaklarının çok olduğu ve bu kaynakların yaşam koşullarını etkilediği bir bölgede yer almaktadır. Bu nedenle ortaya çıkan bilmece yaşamı ve doğal kaynakları desteklemektedir.

10. Terekten tereğe gezer genç kızlara karanfil dizer. (Fare) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Terekten tereğe gezen canlı.

Belirti: Gezmesi, hareket etmesi.

Sembol: Karanfil

Terek; “evlerin ve ya dükkânların yüksekçe yerinde bulunan raf, dolap anlamına gelmektedir”(URL:2). Özellikle kırsal kesimde tercih edilen terek, kullanılan mutfak gereklerini düzene sokmakta ve görsellik katmaktadır. Yusufeli yöresinin dağ köyleri ile yaylalarında hala kullanılan terekler, geleneksel kültür araçlarındandır.

Fare yaratılışı itibariyle yerinde duramayan bir canlıdır. Bilmecede söylenilen “genç kızlara karanfil dizer” den kasıt farenin kızların çeyizlerini parçalamasıdır. Farenin açtığı delikler karanfile benzetilmektedir. Görüntüsel göstergede terekten tereğe gezmesi verilirken belirti, tereğin içinde gezmesi, hareket etmesi ifade edilirken sembol olarak ise karanfil kullanılmıştır.

Kemirgen familyasının bir grubunda yer alan bu canlı türü genel olarak zarar vermesiyle bilinir. Tarım ve hayvancılık üzerine yaşam kurmuş bir toplumun zarar görebileceği canlı türlerinden biri olarak kabul edilebilir. Türk dünyasında fare üzerine kültürel gelişim olmasa da eski Türk toplumlarında 12 hayvanlı Türk takviminde kendine yer bulmuştur.

Çıçkan yılı (Sıçan Yılı): Bu yılda dünyaya gelen insanlar diğer insanlara göre hareketlidirler. Tavrı ve davranışlarıyla dikkatleri üzerlerine çekme olasılıkları yüksektir. Yaptıkları işler yolunda gider ve hisleri kuvvetlidir. Böyle insanlar uykucu olması yanında, meraklı, girişken, cesaretli, hayalperest, inançlı olurlar. Gece doğan ile gündüz doğan arasında çeviklik farkı vardır ayrıca gündüz doğanların pasaklı ve pısırsık olduğu söylenir (Biray, 2009: 6).

Türk kültüründe fazla yer almayan fakat yaşamın içinde daima var olan fare, 12 Hayvanlı Türk Takviminde, iyi ve olumlu bir yıl ismi olarak yer almaktadır. Sıçan yılı içinde doğanların olumlu ve farklı özellikleri olduğu belirtilmiştir. Yaşamın içinde olan her şey gibi bilmecelerin içinde de fare yer almaktadır.

11. Dağdan gelir hor hor
Ayakları mor mor
Bıçak vursan kan çıkmaz
Kantar ile tartılmaz. (Arı) (KK-12)

Görüntüsel Gösterge: Dağdan hor hor gelmesi ayakları mor gibi.

Belirti: Bıçak vurunca kan çıkmaması, kantar ile tartılmaması ve hor hor gelmesi

Sembol: Kantar, kantar tartmaz.

Arı çıkardığı ses nedeniyle bir hırıltı, vızıltı şeklinde duyulmaktadır. Arı doğa için ve insanlık için çok fazla öneme sahiptir. Genel olarak dağlarda veya kırsalda çiçeklerden topladığı öz ile bal yaparak besin ögesi kazandırır. Arı, küçük bir canlı olması nedeniyle ayakları hatta bedeni zor görülmektedir, sesi ile fark edilmektedir. Ayakları mor mor ile arının ayak rengi bilmecede ipucu niteliğinde görülmektedir. Arı, kesildiği zaman kan çıkmaz, çıksa da bu kan görünmeyecek derecede ufaktır. Ayrıca boyutu nedeniyle bir ağırlık birimi kg cinsinden ifade edilmesi güç görülmektedir. Bilmecede bu ve benzeri ipuçları verilerek arının nitelikleri benzetme yoluyla anlatılmıştır.

Doğanın mucizelerinden biri olan bal, arılar tarafından oluşturulmaktadır. Bal, insan ve diğer canlılar için besin kaynağıdır ve geçmişten günümüze kadar bu durum değişmemiştir. Doğanın önemli denge unsurlarından olan arı hem üretimi hem de diğer bazı alanlarda bitmek bilmeyen bir döngüyü sağlamaktadır. Türk kültüründe bal, besin kaynağı olduğu kadar tıbbi bakımdan bir ilaçtır.

“Sembolize edilen kimi nesne, kavram, olgu, olay ya da durumlar ile sembolü olarak tercih edilen şeyler arasındaki ilişkinin zemini, çoğunlukla benzerlik ilkesine dayanmaktadır. Bu analogik ilişki; adlandırma, nitelik, biçim, işlev, yöntem vb. yollarla gerçekleştirilebilir” (Abalı, 2021: 68). Buradan hareketle bal ile bekâretin temsil edilmesi halk anlatılarında rastlanılan bir durumdur. Bekâr kızların bal gibi temiz, saf ve dokusu bozulmamış bir olgu olarak görülmesi bu benzerlikten kaynaklanmaktadır. Balın yere dökülmesi, formunun bozulması da bekâretin kaybedilmesi ile eşleştirilmektedir (Abalı, 2021: 69).

Arı, çeşitli özellikleri ve ürettiği bal bakımından Türk diline girmiş, kimi atasözü, deyim ve bilmece gibi sözlü ürünlerde de kendine yer edinmiştir. Kültürel bellekte saklı olan deyim ve atasözleri, toplumun deyimlerini, birikimlerini yansıtmaktadır. Bilmecede geçen “*bıçak vursan kan çıkmaz*” kalıp ifadesi ikincil anlamla kullanılan deyimdir. Deyim ve atasözleri, geçmişten günümüze gelenek, görenek, örf, adet ve inançları yansıtmaktadırlar. “*Kan çıkmaz*” deyiminde kan, metaforik bir anlatımı yansıtmaktadır. Kan, can ve ruhu temsil ettiğinden kanı olmayanın canından da söz edilmemektedir.

2.1.3. Bitkilerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları

12. Allah yapar yapısını, demir açar kapısını. (Su kabağı) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Var oluşu itibariyle kapalı bir yapı.

Belirti: Demir vasıtasıyla açılabilen bir şey.

Sembol: Kapı

Su kabağı şekil olarak sapı ince ana gövdesi yuvarlak bir yapıdadır. Yaradılışı itibariyle insanoğlunun hiçbir etkisinin olmadığı bu sebze kurutulduğunda bıçak yani demir ile gövde kısmı delinerek su kabı haline getirilir. Gövdeye açılan bu oyuk, kabak için bir kapı vazifesi gördüğünden bilmecede bu ipucunun kullanılması ön görülmüştür.

Su kabağı monoik (bir evcikli) çiçek yapısı ve tüylü yapraklarıyla yerde yetişen bir bitkidir. Ana vatanı Afrika olan bitkinin muson iklim bölgelerinde çokça ekildi ve yetiştirildiği bilinmektedir (Ersoy, 2016: 2-3). Ülkemize kabak çeşidinin ne zaman geldiği üzerine kesin bir bilgi olmamakla beraber göç yolları sayesinde ülkemizde var olduğu fikri ağırlık kazanmaktadır. Su kabağı genel olarak ülkemizde çeşitli alanlarda kullanılırken kültürel alanda en çok müzik aleti yapımında kullanılmaktadır.

Demirin işlenmeye başlanmasından sonra konargöçer yaşam süren Türkler bu elementi yaşamın her alanında kullanmıştır. Türkler tarafından tarım ve ev aleti, kesici alet, silah yapımı ve kalkan gibi malzemelerin yapımında kullanılan demir, bilmecede demirden yapılmış bıçağı temsil etmektedir.

13. Ektim öğüt

Bitti söğüt

Yaprağı dut

Kendi armut. (Pamuk) (KK-10)

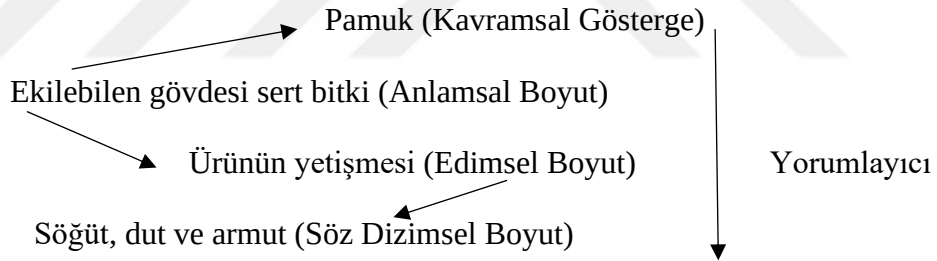
Görüntüsel Gösterge: Ekilebilen, gövdesi sert bir bitki.

Belirti: Ekilenin bitmesi.

Sembol: Söğüt, dut, armut.

Ekilen tohumun bitkisi söğüt ağacına benzetilmiştir. Pamuk bitkisinin söğüt ağacına benzetilmesi söğüt ağacının saçaklı olmasındandır. Pamuk bitkisinin birçok küçük dalı ile söğüt özdeşleştirilmiştir. Bitkinin yaprakları dut yaprağına benzetilirken dallarının üstünde top şeklinde duran pamuklar da armuda benzetilmektedir.

Göstergelerin işleyişini ortaya koymaya çalışan William Morris, bunu söz dizimsel boyut, anlambilimsel boyut ve edimsel boyut olarak göstermeye çalışmıştır. Söz dizimsel boyut nasıl sorusuna yanıt ararken anlamsal boyut göstergeleri anlamlandırma yoluna gider. Gösterge ve yorumlayıcı arasındaki ilişkiyi ele alan edimsel boyut daha çok kişinin yorum gücüne dayanmaktadır (Erkman, 1986: 82). Buradan hareketle pamuk cevaplı bilmece Morris'in gösterme sürecine göre yeniden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Şekil 2.4. : 13. Bilmece Morris'in Gösterme Süreci Şemasına Göre Gösterilmesi

Ekiminde kullanılan tohumla çıkan bitkinin söğüt ağacına benzetilmesi sert bir yapıya sahip olmasından da kaynaklanmaktadır. Yapraklı bir bitki olan pamuk, bitki ucunda top şeklinde durması hasebiyle armut olarak nitelendirilmiştir. Söz dizimsel boyutta birçok bitkiye atıf yapılarak oluşturulan anlam bizi pamuk cevabına götürmek üzere hazırlanmıştır.

14. Ayutta yutta

Yusufu yanukta

Tırnağıyla su içer

Tepesinden yumurtlar. (İlim/ Dal darı bitkisi) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Yusuf'u yanakta olması, tırnağıyla su içmesi,

Belirti: Tepesinden yumurtlaması,

Sembol: Yumurtlaması, tırnak.

Dal darı bitkisi yaprakları iğne gibi olmasından dolayı yağmuru damla damla içer, tepesinde ise yumurtaya benzer bir yapı vardır ve başak gibi boy verir. Dal darısı bu özellikleri yansıtılarak bilmeceye konu olmuştur.

Suya ve ışığa düşkün bir bitki olan dal darı bitkisi, susuz kalması durumunda Hz. Yusuf'un kuyuda yaşadığı duruma benzetilerek durumun vahametine dikkat çekilmek istenmiştir. Yapraklarının tırnağa benzetilmesi onun yağmur suyunu bu yolla içtiğini belirtmek adına yapılmıştır. Kuşyemi olarak kullanılan bitki yörede daha çok çorba yapımında kullanılmaktadır. İlim çorbası, hasta ve lohusalara ikram edilen şifa deposu bir çorba olarak kabul görmektedir. Sütle yapılan ilim çorbası, yöre dışında pek bilinmemekle birlikte ikram edildiğinde ilgi çekmeyi başaran bir lezzettir.

15. Uzun uzun uzanır

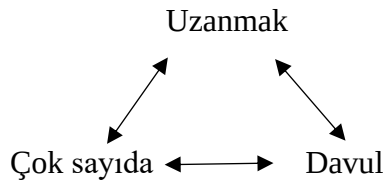
On beş davul kazanır. (Kabak) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Uzun bir süre uzanması yerde olması,

Belirti: Davul içi boş olması.

Sembol: Davul

Uzun bir yere uzanması ve çokça su istemesi kabağın bilinen en önemli özelliklerindendir. Kabağın bir diğer özelliği ise büyük ve içinin boş davul gibi ses çıkarmasıdır. Kabak davula benzetilmiştir.

Şekil 2.5. : 15. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi

Ekilen bir bitkiden çok sayıda kabak elde edilmesi bilmecede geçen on beş sayısını ele verirken özellikle su kabaklarının olgunlaştıkça içlerinin boş kalması bizleri davul ipucuna götürmektedir. Görüntüsel gösterge olarak da kabak şekil itibarıyla davula benzemektedir. Kimi yörelerde saplı kabakların enstrüman aleti olarak

kullanılması gerçek anlamda kabağın bir davul olarak kabul görmesi veya işlevsel olarak davulun yerine geçmesinden kaynaklanmaktadır.

16. Tek ayak üstünde, şapkası başında. (Mantar) **(KK-12)**

Görüntüsel Gösterge: Tek ayak üstünde olması.

Belirti: Başında şapka olması durumu.

Sembol: Şapka.

Mantarın tarihi, yüzyıllar öncesine dayanmaktadır. İnsanlar için önemli bir besin kaynağı olarak görülen mantar, doğada çok fazla bulunmaması ve yetiştiricilik konusunda bilgi sahibi olunmaması nedeniyle tüketim besini olarak tarih sahnesinde geç fark edilmiştir. İlk olarak tanrıların yemeği olarak ifade edilen ve tüketilen mantar, yakın dönemde tüketimi yaygınlaşmıştır. Ülkemizde son yüzyılda yaygınlaşan ve yetiştirilmeye başlanan mantar, günümüzde de sevilerek tüketilen bir üründür. Türk kültür tarihinde kendine sonradan yer bulan mantar, sosyal hayatta da yerini alarak sözlü kültür ürünlerine girmiştir (URL:3).

Mantar kültürü özellikle dağ ve bayırın fazla olduğu coğrafi şartların uygun koşul sağladığı bölgelerde sıkça görülen ve besin olarak tüketilen bir üründür. Bu ürün, besin değerinin fazla olması ve tadının insan damağında bıraktığı etki sebebiyle değerlidir.

Bilmecede tek ayak üstünde kavramıyla mantarın tek bir kök ile ayakta duran bir şapkaya benzerliği eşleştirilmiştir. Şekil benzerliği ipucu olarak verilmiş, şapka kavramı ile bu desteklenmiş ve bilmece sorulan kişiye cevap işaret edilmiştir.

Ete alternatif olarak tüketilen mantar, yörede hemen her çeşit yemekte kullanılmaktadır. Turşusu bile yapılan mantarın ormanlık alanlarda yetişen çeşitleri daha çok tercih edilmektedir. Toplanması için birlikte hareket eden komşular mantar toplama eylemini piknik yapmak üzere ormana veya çayıra gidilen bir etkinlik olarak görmektedir. Yusufeli yöresinde mantar, daha çok böreklerde tercih edilmekle birlikte mangalların da vazgeçilmez ürünüdür.

17. Bahçede bağlı boğça. (Lahana) **(KK-12)**

Görüntüsel Gösterge: Bahçede bağlı olması.

Belirti: Bahçede olması.

Sembol: Boğça

Lahana, sulak alanları tercih eden bir sebze çeşidi olmakla beraber Karadeniz bölgesinde çok yetiştirilmektedir. Bilmecede bohça gibi görünmesiyle sarmalın içinde yetişen yuvarlak bir görünüme sahip lahana anlatılmaya çalışılmıştır. Bohça şekil itibariyle iç içe geçmiş kumaşlardan oluşan bir yapıdadır. Bu yapı lahanaya benzetilmiş. Görüntüsel gösterge, lahananın bahçede bağlı olması, belirti ise bahçede olmasıdır. Sembol olarak bohça gibi görünmesi verilmiştir.

Binlerce yıldır bilinen ve üretilen lahana hakkındaki söylenceler mitolojik dönemlere dek uzanmaktadır. “*Şarap Tanrısı Dionisos kendisiyle ve adamlarıyla uğraşan kral Lycurgus’un aklını alır. Deliren kral asmaları kesiyorum diye oğlunu keser. Kendine geldiğinde ne yaptığını anlayıp ağlamaya başlar. Gözyaşlarının düştüğü yerlerde lahanalar biter.*” (Yaprak, 2011: 28). Bir başka anlatıda; “*lahana yıkayan Diyojen’e “eğer krala yaltaklansaydın her gün lahana yemek zorunda kalmazdın” diyen genç hedonist Aristippos; ünlü düşünürden “lahana ile yetinmeyi bilseydin, bir zalime dalkavukluk etmek zorunda kalmazdın” cevabını alır*” (Yaprak, 2011: 28). Mitolojik anlatılarda geçen lahana, sağlıklı bir sebze olarak Osmanlı mutfağında da yer almıştır. “*Lahanacılar*” diye kurulan spor kulübü de Osmanlı döneminde kurulan sebze kulübü isimlerinden biridir. Diğer kulüp “*Bamyacılar*”dır. Türk mutfağında sarmasından yemeğine birçok çeşidi ile kullanılan lahana sağlıklı yaşam için de tercih edilmektedir. Lahana, sindirilmesi kolay, baş ve göz ağrılarını iyileştiren, eklem ağrıları ve kabızlık giderici bir sebze olarak tüketilmektedir.

2.1.4. Eşyalarla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

18. Sarı öküz suya giderken;

Kuyruğu elimde kaldı. (Süpürge) (KK-2)

Görüntüsel Gösterge: Bir ucu yerde ya da suda olan nesnenin diğer ucunun elde olması.

Belirti: Elle tutulabilen bir nesne.

Sembol: Öküz ve kuyruk.

Süpürge bitkisi sadece sarı renginden dolayı değil aynı zamanda köklerinin boynuz şeklinde olmasından dolayı da sarı öküze benzetilmiştir. Bitki hasat edildikten sonra evlerde kullanılacak şekle getirildiğinde sapı elle tutulurken püskül kısmı yere değmektedir. Söz konusu bilmecede suya giderken ki söz öbeğinden kasıt süpürürken

süpürgeyi ileri doğru hareket ettirmekten yola çıkılarak kuyruk benzetmesi ile bahsedilen sapın hâlâ elde olması anlatılmaktadır.

Türk toplumu geçmişten günümüze kadar temiz olmayı adet edinmiş ve bunu yaşamın bir parçası olarak görmüştür. Temizlik kimi zaman su ile hayat bulurken kimi zaman farklı aletler kullanılarak sağlanmıştır. Süpürge temizlik için kullanılan bir malzeme olmasının yanında yaşamın içerisinde gelenek ve göreneklerde de yer almıştır. Süpürge, Türk toplumunda farklı inanış ve uygulamalarda kimi zaman uğurun kimi zaman uğursuzluğun simgesi olarak görülmüştür.

Halk inanışlarında; “*günlere bağlı inanışlar*”, halk bilgisinde; “*halk hekimliğinde, halk meteorolojisinde ve misafir geleneklerinde*” süpürge kullanılmaktadır. Geçiş dönemlerinde; “*doğum ile ilgili uygulamalar (hamile kadına süpürge ile vurulursa çocuğu düşer), evlenme ile ilgili uygulamalar (süpürgenin üstüne oturmak eş istemek anlamına gelir), ölüm ile ilgili uygulamalarda (cenaze sonrası ölü evi süpürülmez süpürülürse o evden birinin daha öleceğine inanılır.)*” da kullanılmaktadır. Bazı geçiş dönemlerinde (ölüm, evlenme, doğum) ve benzeri halk adetlerinde süpürgenin belli ritüel ve inanış içinde yer aldığı görülmektedir (Okuşluk Şenesen, 2011: 64-72). Bunlar:

“Uğur ve bereket olarak

Uğursuzluk simgesi

Nazar nazarlık simgesi

Rüya, büyü, adak,

Cin, şeytan, kötü ruh,

Doğum, evlenme, ölüm” (Okuşluk Şenesen, 2011: 66) ile ilgili uygulamalar ve inançlardır. Anadolu’da çeşitli inanışlar ve uygulamalarda kullanılan süpürge, evlilik törenlerinde gelini sınamak üzere kullanılırken tohumu bakımından da halk inanışlarında kullanılmaktadır.

Öküz, hayvancılık ve tarımla uğraşan halkın günlük yaşamını kolaylaştıran bir hayvandır. Tarlada saban, yük taşımada kağnı olarak kullanılan öküz, gücünden yararlanılan gösterişli bir hayvandır. Bilmece kullanılan sarı öküz hem güç simgesi hem renk sembolizmi bakımından süpürgeyle eşleştirilmiştir.

19. At durur Arap biner. (Askı kuşkana) (KK-3)

Görüntüsel Gösterge: Duran bir canlı ya da cismin üzerine çıkılması veya asılması.

Belirti: Binmek

Sembol: At, Arap

Söz konusu bilmecede at, ocağa çakılan demir askı iken Arap askıya asılan etrafı isten kapkara olmuş kuşkana yani (kazan) tenceredir. Tencerenin siyahlığı Arap bir kişinin esmerliğine benzetilerek anlam güçlendirilmiştir.

Dini inanışlarda aracı olarak görülen at, şamamın göğsü çıkışında bineceği hayvan olarak bilinmektedir. At aynı zamanda Gök Tanrının sembolüdür. Türklerde tanrıya sunulan kurbanlardan biri attır. At, kuvvetin ve kudretin temsili ve aynı zamanda zenginliğin belirtisi sayılmıştır. Atların renklerine göre anlamı vardır. Beyaz at zamanla Buda'nın yerine kullanılmıştır. At, 12 hayvanlı Türk takviminde yıl sembolü olarak da kullanılmaktadır (Tel, 2008: 75-76). İslamiyet'in kabulünden sonra ulaşımı savaş ortamında üstünlük ve avantaj sağlayan bir hayvan konumuna gelen at, Türk kültüründe yaşam, mutluluk, ferahlık, dürüstlük, şan, iyilik ve soyun devamlılığının simgesi olmuştur.

20. Gider leyli, gelir leyli tek ayaküstünde durur leyli. (Kapı) (KK-4)

Görüntüsel Gösterge: Tek ayaklı.

Belirti: Gidip gelmesi ve durması.

Sembol: Tek ayaküstünde hem gidebilen hem gelebilen ve aynı zamanda durabilen bir nesne aranırken bize ipucu olan söz konusu tek ayak sembolüdür.

Kapının duruşu göz önüne getirildiğinde tek ayaküstünde duruyormuşçasına hareket edebildiği anlaşılmaktadır. Menteşeler göz ardı edilerek ayak benzetmesinden yola çıkılmış, sorunun cevabı için ipucu yaratılmıştır.

İnsan, varoluş aşamasından sonra temel ihtiyaçlar olan yeme-içme vb. daha sonrasında barınma gibi temel ihtiyaçları karşılama zorunda olmuştur. İlk olarak ağaç kovukları ve mağaralar temel barınma ihtiyacını karşılarlarken daha sonra gelişim ve değişim ile evler, çadırlar vb. yerler üretilmiştir.

Ev, kültürün yoğun olarak yaşandığı yaşam alanı halini alarak vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Türk kültüründe evden önce yerleşik düzende olmayan toplumların göçebe yaşam tarzları nedeniyle çadır gibi kıldan, yünden yapılan yapılar içinde yaşamlarını sürdürdüğü bilinmektedir. Göçebe hayatın son bulduğu yerleşik yaşamın başlangıç evresinde kıl, yünden yapılan yapı olan çadır yerini daha dayanıklı konargöçer olmayan yapıların meydana gelmesine vesile olmuştur.

Yaşam alanlarından olan evin önemli noktalarından bir tanesi kapı ve eşiktir. Kapı ve eşiğin önemi Türk toplumlarında değişiklik gösterdiği görülmektedir. *“Tuvalarda eve gelen misafir çadıra çadır kapsının sağ tarafının kullanarak girer bu esnada keçeyi sol eliyle açması gerekmektedir. Bu ritüeli uygulayan kişinin gelenekleri bildiği ve iyi niyetli olduğu düşünülür.”* (Lvova vd., 2013:185). Bu ve buna benzer uygulamalar Türk kültüründe kapının önemini göstermektedir. Yapılan davranış ile insanın düşünce yapısından niyetine kadar birçok anlam çıkarılmaktadır. Kapı mahremiyet sembolü kimi yerde bir sınır iç dünyayı dış dünyadan ayıran bir maddi unsur kimi alanlarda manevi unsur olarak da görülmektedir.

Kapı kelimesi etimolojik olarak farklı gelişimler göstermiştir. İnsanoğlunun var olduğu dönemden itibaren barınma ihtiyacını karşılama amacı ile yapılan yapılara konulan kapı, Oğuz Türklerinde *“eşik”* olarak adlandırılmaktadır. Konargöçer yaşamın son bulması ile yerleşik düzene geçişin sonucunda evler kapı ile bir giriş çıkış sağlanmaktadır. Kapı, Türk toplumlarında önemli bir yapıya sahiptir. Çadır kapısı ile başlayan bu süreç devamında hâkimiyetin ve egemenliğin sembolü olarak daha büyük ve ihtişamlı yapılar haline dönüşmüştür. Ögel’e göre, *“Türklerde evin esasını oluşturan dört unsurdan biri kapıdır. Ögel, kapıları ev, kale, saray ve bahçe kapıları olarak ayırarak incelemeyi uygun görmüştür. Türklerde kapı ve eşik sözcükleri çoğunlukla eş anlayışla birbiri yerine kullanılmıştır.”* (Ögel, 1978, s.45). Türkler çadır, ev ve otağ kapıları için aynı deyişleri kullanırken ev kapısı için daha çok eşik kelimesini kullanmıştır. Ayrıca eşik kelimesi, evin bütününe anlatan bir ifadedir (Ögel, 1978, s.47). Pasif anlamlar yüklenen eşik ve kapıya çeşitli büyüsel durumlardan korunmak adına bazı nesnelerin asıldığına Anadolu’nun pek çok yerinde rastlanılmaktadır.

Kapı, Osmanlı’da hem gücün hem de ihtişamın simgesi olarak görülmüştür. Özellikle padişah ve devlet büyüklerinin evini veya kaldığı yeri anlatmak için kapılardan bahsedilmiştir (Haksan & Gülersoy, 11: 2000). İhtişamı ile göz dolduran kapılar günümüzde hala sokak ve yön tarifinde kullanılmaktadır.

21. Sulu derenin kurdu

Geldi kapıyı vurdu

Bir ıslık çaldım

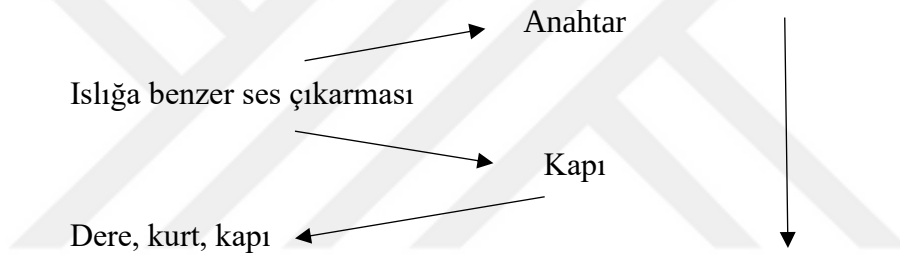
Hemen içeri daldı. (Anahtar) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Kapıdan içeri girebilen bir nesne.

Belirti: Islık çalması ve içeri girmesi.

Sembol: Kurt

Meyve kurdu gibi bir deliğe girmesi bakımından anahtar kurda benzetilmiştir. Anahtarın deliğe girmesi sonucunda bir sesle birlikte kapının açılması aynı dakikaya denk gelmektedir. Bilmecede de söylenilen “*hemen içeri daldı*” söz öbeği ile anlatılmak istenilen anahtarın deliğe uyar uymaz kapının açılmasıdır.

Şekil 2.6. : 21. Bilmecenin Morris'in Gösterme Süreci Şemasına Göre Gösterilmesi

Anahtarın yuvada çıkardığı ses ile kapının açılıp kapanmasında çıkardığı ses bilmecede kullanılmıştır. Kurdun girdiği yerde kendine bir yol açması anahtar ile benzer işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bilmecede görüntüsel gösterge, kapıdan içeri girebilen bir nesne iken belirti, ıslık çalıp içeri girebilen bir nesneyi işaret etmektedir. Sembol olarak kullanılan kurt bilmecenin sembol unsurunu oluşturmaktadır.

Göktürklerde devlet sembolü olan kurt, egemenliği ve yiğitliği temsil etmektedir. Kutsanan kişiye haber götüren, kutsala yardımcı olan kurt; destan, mitoloji ve halk hikâyelerinde kahramana yardımcı unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Ögel, 2010: 125). Cumhuriyetin ilk yıllarında paraların üzerinde figür olarak kullanılan kurt, İslamiyet öncesi Türk tarihinin mitolojik öğelerinden biridir (Gülşen, 2013: 6). Kurdun koruyucu, yön gösterici özelliklerinin yanı sıra türeyiş özelliğinin olduğu ve bunun destanlara konu olduğu da bilinmektedir.

22. Kara kuzgun kuyruğu uzun. (Tava) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Kuyruğu veya sapı uzun bir cisim.

Belirti: Kara

Sembol: Kuzgun, kuyruk

Karakarga olarak da bilinen kuzgun bilindiği üzere siyah renktedir. Devamlı ocakta yemek yapan birinin kullandığı tava da isten kararmaktadır. Buradan hareketle kuzgun tavaya benzetilmiştir. Tavanın sapı ise kuyruğa benzetilmektedir. Bu ipuçlarının bir araya getirilmesi sonucu bilmecenin doğru cevabının bulunması kolaylaşacaktır.

Mutfakların olmazsa olmaz aletlerinden olan tava görüntüsel göstergede kuyruğu uzunluğuyla belirtide ise kara rengi ile ele alınmıştır. Tava, çok fazla ısıya maruz kaldığında siyah bir renk alır. Sembol olarak ise kuzgun hayvanı kullanılmıştır.

İnsanın yaşamak için beslenmesiyle birlikte eşya ihtiyacı doğmuştur. Avcılık ve toplayıcılıktan itibaren insanoğlu devamlı olarak yeni eşyalar üreterek ihtiyaçlarını karşılamıştır. Mutfak gereçleri de bu eşyalardandır. Türklerde yer alan tören ve ayinlerde kullanılan kazanlar, tepsiler, bardaklar ve ibrikler bu gereçlere örnek verilebilir. Hemen her dönem mutfak kültürüne ve gereçlerine önem veren Türkler, ihtiyaçlarına göre yenilik ve değişim yapmış, kültürün devamlılığını sağlamıştır (Abalı, 2017: 386).

Türklerde siyah rengi genel olarak matem rengi olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte saygı belirtmek için de siyah renkli kıyafetler tercih edilmektedir (Şenyurt, 2021: 49). *Dede Korkut Hikâyelerinde* İslam dininden olmayanlar için kara kullanıldığı görülmektedir. Farklı dine mensup kişileri anlatırken siyah renginin tercih edilmesi istenmeyeni dile getirmekten ileri gelmektedir. “*Kara donlu kâfir*” veya “*kara donlu azgın dinli kâfir*” (Bedirhan, 2011: 273) tabirleri buna örnektir.

23. Kara kartal kuyruğu tartar. (Kantar) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Tartma eylemini gerçekleştiren bir alet.

Belirti: Kuyruk kısmının tartması.

Sembol: Kara kartal, kuyruk

Tartı aletlerinden biri olan kantarın uç kısmına yük koyularak tartma işlemi gerçekleştirilir. Demirden yapılan bu tartının rengi siyahtır. Bu sebeple kantar, kara kartala benzetilirken uç kısmı da kuyruğa benzetilmiştir.

Bilmecede bir topuz tarafından ağırlık dengesi sağlanmaktadır. Görüntüsel gösterge tartma eylemini gerçekleştiren alet olarak görülmektedir. Belirti ise kuyruk kısmının tartması olarak görülmektedir.

Kantar geçmişten gelen bir ölçüm cihazı olarak toplumdaki yerini almıştır. Kantar ağır cisimlerin ölçmek için kullanılmaktadır. Geçmiş dönemde bir topuz ile ağırlık dengesi sağlanırmış. Günümüzde ise teknolojik olarak gelişmiş kantar çeşitleri kullanılmaktadır. Yaşamın içinde yer aldığı için sözlü kültür ve halk anlatılarında yer alması da olağan bir durumdur.

Bilmecede geçen kartal, Türk kültüründe kutsal sayılan bir kuştur. “Göksel güçlerin bir simgesi olarak görülür. Bu sebeple kartal, kehanetler bildiren, göksel güçlerle yeryüzündekiler arasında bir elçi olarak düşünülmüştür.” (Güngör, 2016: 71; Gezin, 2007: 113). Güneşin ve Tanrının simgesi olan kartal, Türklerin eski dini Şamanizm’de, ilk şaman olarak kabul edilmektedir (Armutak, 2004: 150). Ölümsüzlük ve yeniden doğuş için kullanılan kartal, bilmecede siyah rengi dolayısıyla makasla özdeşleştirilmiştir.

24. O tatar bu tatar, iki sıçan birbirine kalça atar. (Makas) (KK-9)

Görüntüsel Gösterge: İki parçaya sahip olan bir aletin birbirine doğru yaklaşması.

Belirti: İki, kalça

Sembol: Sıçan

Bir vida ile birbirine bağlı iki parçadan oluşan makasın parmak için olan delik kısımları kalçaya benzetilmiştir. Bilmecede geçen “tatar” kelimesi ünsüz düşmesi sonucu oluşmuş bir sözcüktür. Makasın her iki kol kısmı “tartar” şeklinde tasvir edilmek istenmiştir fakat kelimedeki gerçekleşen ünsüz düşmesi anlam kaymasına sebep olmuştur. Bir topluluğun-halkın adı olan Tatar, günümüzde “dar anlamda, yalnız Tataristan ve Kırım halkı için, geniş anlamda ise Rusya ve Batı Sibirya’daki Türkçe konuşan topluluklar için kullanılmaktadır” (Ceylan, 1998: 11-12).

Geçiş dönemlerinde kullanılan makas, doğumda bebeğin göbek bağına kesmekte kullanılırken evlilikte nişan yüzüğünün bağlı olduğu kurdeleyi kesmektedir. Halk inançlarına göre cenazenin evde şişmemesi için üzerine demir konulmaktadır. Söz konusu uygulama; demir, bıçak ya da makas kullanılarak sağlanmaktadır. Gerçek

işlevinin dışında birçok anlama gelen makas, bilmecede gerçek anlamı ve işleviyle kullanılmıştır.

Anadolu’da makas sözcüğü yerine “*kırk-*” fiilinden türeyen kelimeler kullanılmaktadır. “*Kırmak, kırıklık, kırpmık*” (Ölmez, 2020: 26) gibi kelimeler makasın işlevine atıf yapılarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde mumların söndürülmesi için mum makasının kullanıldığı da bilinmektedir.

12 hayvanlı Türk takviminde ilk yılı temsil eden sıçan, rivayete göre deve ile girdiği “*yılı ilk kim görecektir*” yarışmasını kazanarak ilk yıla adını vermiştir (Türkmen Dilinin Sözlüğü, 1962: 865). Bu yılda doğanların kişilik özelliklerine değinilecek olursa; “*hareketli insanlardır. Konuşmalarıyla başkalarının takdirini üzerlerine çekebilirler. Yüzlerce kilometrelik uzaklıktaki bir olaydan anında haberdar olurlar. İşleri yolunda gider ve sezgileri güçlüdür*” (Biray, 2009: 6). Yılı temsil eden bir hayvandan yola çıkılarak kişilik özelliklerine kadar insanı ve toplumu etkileyen söz konusu bu takvim; sosyal, ekonomik ve kültürel faaliyetleri de etkilemektedir.

25. Oturursun önüne, uydurursun deliğine. (Çeyiz sandığı) **(KK-11)**

Görüntüsel Gösterge: Önüne oturulması, deliğine uydurulması.

Belirti: Önüne oturmak.

Sembol: Delik.

Sandık kavramı geleneksel yapıda genç kızların çeyiz ve benzeri eşyalarını koyduğu veya gizlediği bir eşyadır. Bu sandık kitli olması sebebiyle bir anahtar yardımıyla açılır. Çeyiz sandığı boyutu nedeniyle ufak tefek olduğu için bir insanın bel hizasının altındadır. Sandığı açmak için ya önünde diz çöküp eğilmek ya da insan boyuna erişilen yüksek yerde olması gerekmektedir. Bilmecede kullanılan ipucu sandığın boyunun ufak olması ve bir anahtar ile açılmasıyla ifade edilmiştir.

İnsan doğası ve yaşamı gereği göç eden kimi zaman yerleşik hayat süren bir varlıktır. Bulunduğu bölgede mutlak olarak kullandığı bir takım eşyalar vardır. Bu eşyalardan olan sandık birçok malzemenin saklanması için kullanılan önemli gereçlerdendir. Savaş durumlarında askerler silahlarını veya faklı temel ihtiyaçlarını bu sandıklar içinde taşıyarak gittikleri bölgelere ulaşımını sağlamaktadırlar.

Ortaçağ Avrupa’sında sandık önemli şeylerin gizlendiği bir eşya olarak kullanılmıştır. Dönemin savaş şartları bazı durumlarda yağmadan ve baskından kaçmak

zorunda kalınmasından dolayı değerli eşyalar sandık içine konulur ve böyle durumlarda sandıkta kaçırılarak elde tutulmuş olurdu. Kimi sandıklar üzerine oturmak, yemek yemek, hatta üzerinde yatmak gibi işlevlere de sahipti. Dönemin gelişmişlik düzeyi sandığın sağlamlığını artırmak için kalın ve sağlam ağaç dışında metallerinde bağlantı olarak kullanımını yaygınlaştırmıştır. Rönesans devrinde sandık, çeyiz için kullanılmıştır (Yalçın Usal, 2010: 159).

Yerleşik hayata geçen Türklerde sandık kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Özellikle Avrupa kültürünün etkisi ile sandık kullanımı artmış, değişmiş ve önemli, değerli eşyaların konulduğu bir hazine halini almıştır. Ögel (2000), *“Türklerde sandık kelimesinin kökeninin ‘kiz’ olduğunu, bu kelimenin de kızlamak, yani gizlemek kelimesinin kökü olduğunu vurgulamaktadır.”* (Yalçın Usal, 2010: 159). Önemli eşyaları gizlemek ile başlayan sandık kullanımı zaman içinde evin değerli eşyalarının yazma, örme el işlerinin konulduğu bir yer haline gelmiştir. Evlenecek kızların eşyaları değerlidir. Evlenecek kızlar değerli eşyalarını sandığa koymakta ve düğün evine götürmektedir. Zaman içinde gelişen ve değişen bu bağlamda sandık, çeyiz sandığı ismini alarak günümüzde de yerini almıştır. Genç kızın özenle yaptığı el işlerini koyduğu sandık gelinin sosyal statüsünü, ailesinin varlığını ifade eden bir araçtır. Çeyiz sandığının büyüklüğü kişinin ekonomik durumunu ifade ederken sandık üzerindeki süslemeler ise doğum, bereket gibi manalar içermektedir. Türk kültüründe sandıklarda bitki, çiçek motifleri kurulacak aile için çoğalmayı, huzuru, bereketi ifade eder niteliktedir (Yalçın Usal, 2010: 166).

Halk anlatılarında karşımıza çıkan sandık, masallarda suya atılacak çocuğun koyulduğu, saklandığı bir kap iken destanlarda, yiğitlerin sağlam göğüslü ve yiğit oluşuna atıf adına kullanılmaktadır (İçel, 2017: 157). Tahta sandıkların çeyizde ve saklamada kullanılması hafifliği ve malzemenin bolluğundan kaynaklansa da kimi yörelerde demirden yapılmış sandıklara da rastlanılmaktadır.

Halk edebiyatı ürünlerinde sandık, sık rastlanan eşyalardandır. Bu bağlamda metinlerin büyük çoğunda çeyiz ve kıyafet sandığı olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Evlenme isteği, birliktelik, terk edilme, murat alamama, ölümden duyulan üzüntü gibi durumların dile getirilmesinde bir simge olarak kullanılmıştır.”* (İçel, 2017: 29). Acının ve mutluluğun somutlaştırılmasında kullanılan sandık, kimi zaman canlı bir varlık olarak görülerek onun da duyguları ele alınmıştır.

26. Direk üstünde deve, girmez eve

Ben girerim o girmez

Bas düğmeye girsin eve. (Şemsiye) (KK-11)

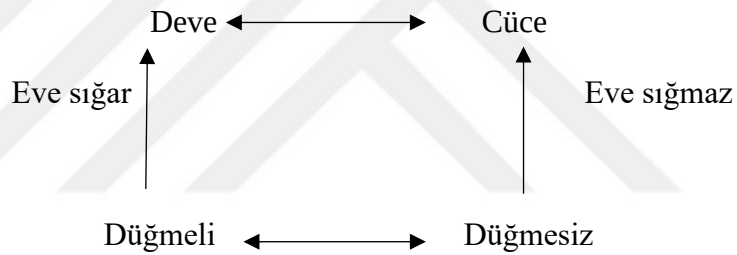
Görüntüsel Gösterge: Deve gibi olması, eve girmemesi.

Belirti: Düğmesine basılınca eve girmesi

Sembol: Deve

Doğa olaylarının birçoğundan insanoğlu kendisini muhafaza etme gayreti içindedir. Bu sebeple yaşanan her olayda korunma ihtiyacı, bir takım eşya ve cisimler tarafından sağlanır.

Karadeniz bölgesi yağışın bol olduğu ve bu nedenle kalın bitki örtüsüne sahip bir coğrafyaya sahiptir. Bu sahiplik neticesinde ortaya çıkan bilmeceler de bu düzlem içinde kendine yer bulmuştur.

Şekil 2.7. : 26. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi

Şemsiye daha çok yağmurun etkisini azaltmak için kullanılan bir cisim olarak karşımız çıkmaktadır. El ile tutulan kısım insan bedeninin üzerinde başına benzetilerek şemsiyenin boyu deve ile anlatılmaktadır. Şemsiye kapanınca eve rahat bir şekilde girmektedir. Boyu direk olarak kabul edilen şemsiye, açık halde eve sokulmaz. Üzerinde yer alan bir düğme vasıtasıyla kapatılarak eve girmesi sağlanır.

Bilmecede şemsiyenin dik duruşu ile benzerlik gösteren deve, Türkler tarafından evcilleştirilerek; taşıma, ticaret, göç, seyahat, kurban ve binek hayvanı olarak kullanılmıştır (Alptekin, 2021: 237). Arap kültürü denilince akla ilk gelen hayvan devedir. Zamanla Türk kültüründe de kendine yer edinen deve ile ilgili semboller anlatılarda kullanılmıştır. Türk kültüründe deve; Tanrıların binek aracı, hayvanların atası ve alp olmanın sembolü olarak kullanılmıştır (Ögel, 1995: 287). Halk anlatılarında gerçek ve mecaz anlamları ile kullanılan deve, bilmecede de mecaz anlamı ile yer almaktadır.

27. Taşa vursam ağzı eğilir

Dağa götürsem seslenir

Odundur sapı duvara yaslanır. (Balta) (KK-12)

Görüntüsel Gösterge: Eve gelip yaslanması

Belirti: Dağa gitmesi ve seslenmesi.

Sembol: Dağ, yaslanma

Bölgenin şartlarına göre insanoğlu doğaya uyum sağlama çabası içindedir. Bu çaba kimi zaman fiziksel kimi zaman fizyolojiktir. Bilmede ortaya konulan görüntüsel gösterge eve gelince yaslanan bir eşya tasviri ile ortaya konulmuştur. Belirti ise dağa gidip ses yapması veya seslenmesiyle ifade edilmiştir.

Orman alanının çok olduğu bölgede yaşayan halk kendi geçim kaynağını veya ihtiyaçlarının bir kısmını bu ormandan sağlamıştır. Ormanlarda ağaç kesmek için kullanılan alet daha çok geçmiş dönemlerde baltadır. Baltanın çıkardığı ses tak tak gibi tok bir sestir ve bilmede seslenen bir cisim gibi gösterilmiştir. İhtiyaçlar giderilip eve gelindikten sonra balta ait olduğu yere konulur ve ihtiyaç olmadığından kullanılmaz. Bilmede de eve gelince yaslanan bir eşya olarak görülmektedir. Bilmede bu ipucu benzerlik ilişkisi kurularak verilmiştir. Benzerlikten yola çıkarak bilmece cevabı ön plana çıkarılmıştır.

2.1.5. Tabiat Olaylarıyla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

28. Ah dedi, vah dedi, yok dedi. (Ay ile güneş) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Görüntüsel gösterge birbirini takip eden kelimelerin kullanılması.

Belirti: Ah, vah, yok.

Sembol: Yok.

Bilmede güneş ve ayın birbirini takip eden bir devinimi devam ettirdiği ifade edilmiştir. Güneş, dünya ve gezegenlerin ışık kaynağı olarak bilinmektedir. Bu durum güneşin etrafında dönen gezegenlerde bir aydınlık ve karanlık hali ortaya sunmaktadır.

Güneş sabah olarak ifade edilen zaman diliminde doğup belirli bir saati tamamladıktan sonra batan veya batma olarak ifade edilen döngünün içinde yer alan gök cismidir. Ay ise güneşin batışını takip eden daha çok geceleri gökyüzünün aydın olması

esnasında görünen dünyanın uydusudur. Bu uydu güneş gibi ışık saçmamasına rağmen belli bir çizelge etrafında dünyaya en yakın gök cismi olarak bilinmektedir. Güneşin batışı sonrası ayın doğuşu, ayın batışı sonrası tekrar güneşin doğuşu bilmecece birbirini takip eden iki cisim olarak verilmiştir.

İslamiyet Öncesi dönemde Türklerin ana yurdu olan Orta Asya’da mitolojik inançlar çerçevesinde güneşe duyulan saygı oldukça fazladır. Farklı efsane ve destanlarda güneş kutsal kabul edilmektedir. Uygur Türklerinin yerleşik yaşamı benimsemesi, mani dinini kabul etmesi sonrasında güneşin yanında ay da kutsal değerler silsilesinde yerini almıştır. Eski Türklerde güneş doğunun sembolüdür. Eski Türklerde güneşin doğduğu yön ifadelerde yerini almıştır; “*gün batısı, gün doğusu*”. Göktürkler yön tayin ederken güneşin doğuşundan faydalanmışlardır. Doğuya “*ilgerü*”, batıya “*kurıgaru*” ifadeleri kullanılmıştır. Evlerin, çadırların kapıları her zaman doğuya açılır, güneş nereden doğuyorsa güne o şekilde bir başlangıç yapılırdı. “*Güneş ‘ana’, ay ise ‘baba’ deyimleri kullanılarak ifade edilirdi. Bu nedenle bütün efsane ve destanlarda güneş dişi, ay ise erkek olarak tasvir edilmiştir.*” (Gültepe, 2015: 454).

Bir Altay efsanesinde güneş ve ay için;

“Ne ay ne güneş varmış insanlar uçarlarmış,

Uçanlar ısı verir ışıklar saçarlarmış,

Nasıl olmuşsa bir gün, bir insan hastalanmış,

Tanrı bir şey göndermiş göğün içinde yanmış,

Aynaya benzer şeyler, büyümüş büyümüşler,

Onların ışıkları, gökleri bürümüşler,

Bunlar göklerde yanan ay ile güneş olmuşlar,

Yeryüzünde yaşayan, insanlara eş olmuşlar...” (Gültepe, 2015: 457)

Türk mitolojisinde görüldüğü üzere ay ile güneş insanlara iyilik getiren ve onları koruyan iki kutsal varlık olarak görülmektedir.

Eski Türklerde güneş ve aya saygı gösterilmiş, onlar için kurbanlar kesilmiştir. “*Güneş, doğunun; ay ise batının sembolüdür. Güneşe üç kez diz çökülerek selam verildiği ve çadırın kapısının da doğuya açıldığı...*” (Ögel, 2010: 187) kaynaklarda yer

almaktadır. Mitten efsaneye, masaldan bilmeceye birçok yazılı ve sözlü anlatıda çeşitli sembollerle kullanılan ay ve güneş, varlığın ve yokluğun simgesi olarak kullanılmıştır.

Gök Tanrı inancında ay ve güneş kültü, ölümsüzlüğü simgelemektedir. Güç ve ışıklarını Tanrı'dan aldıklarına inanılan ay ve güneşi insanlar kutsal varlık olarak kabul etmiş; yağmuru, ölümü, yaşamı, kaderi ve kimi törenleri bu kutsal varlıkların şekillendirdiğine inanmıştır (Kıyak, 2010: 134). Türk inanç sisteminde koruyucu iyelerden olan ay ve güneş, çadır kurma aşamasında da kendini göstermektedir. Türklerde çadırın ortası gökten gelecek ışık için boş bırakılmaktadır. “*Tündük*” adı verilen bu boşluk güneş tutulması sırasında ışık iyesinin çadırdan girmesi için bırakılmaktadır (Kalafat, 1998: 68). Işığın günlük hayatta hayati bir ihtiyaç olması Türklerde çadırın ortası ile gösterilmektedir. Orta boşluk çadırı ayakta tutan direkler sayesinde sağlanmaktadır. Bu bakımdan yaşamın en önemli parçalarından biri olan ışık çadırın ortasına süzülmekte ve karanlığı aydınlığa kavuşturmaktadır.

Türklerdeki güneş ve ay kültürüne göre “*güneş ana*” göğün yedinci katında otururken “*ay baba*” göğün altıncı katında oturmaktadır (Ögel, 2010: 202). Güneş ve aya atfedilen kutsallık hem Tanrısal olmaları hem de gök katlarında yer almalarından kaynaklanmaktadır.

Güzellik unsuru olarak da kullanılan güneş ve ay, genç kızların güzelliği dile getirilirken “*ayın on dördü gibi, güneş yüzlü, ay gibi parlak tenli*” benzetmeleriyle kullanılmaktadır. Anlatı türlerinde sıkça kullanılan bu gibi benzetmelere bilmecelerde de rastlanılmaktadır.

29. Küçük kar taneleri

Birikir olur taş gibi

Kayarak secde eder

Sesi çığlık gibi. (Çığ) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Küçük kar tanelerinin birleşerek taş olması.

Belirti: Sesinin çığlık gibi olması.

Sembol: Secde etmek.

Doğa olayları insanları etkileyen olumsuz olaylardan bazılarıdır. Doğada yaşanan ve afet olarak ifade edilen bazı olaylar hem coğrafyayı hem de insan sağlığını

ve yaşamını olumsuz etkilemektedir. Dağda küçük kar tanelerinin birikerek taş gibi gelmesi sonucu tahrip ve can kaybına neden olabilen çığ da bu afetlerden bir tanesidir. Çığın boyutu dağdan gelen bir taşla benzetilmiş devamında çığın etkisi ile önüne katılan her madde de etkisini artırması sebebiyle yıkılan secdeye kapanan bir insan ile kişileştirilmiştir. Yere kapanan secde eden bir insan tasavvuru ortaya sunulmuş. Çığ afeti çıkardığı ses nedeniyle de çıglık atan biriyle kişileştirilmiştir.

Anadolu coğrafyasında yağmur yağması için çeşitli ritüeller düzenlenmektedir. Bu durum ekinlerin baharda gelişiminin iyi olması için kışın da kar yağması için yapılmaktadır. Su; ürün, insan ve hayvanlar için yaşam kaynağıdır. Bu nedenle kuraklığın geçmesi yağmurun ve karın yağması için çeşitli inanç ve uygulamalar yapılmaktadır (Aslıhak Uğurelli, 2020: 3-4). Bunlardan biri de yağmur ve kar duasıdır. Yusufeli yöresinde yağmur duası için köy seyirlik oyun olan “*borbadik/bolbadik*” oyunu oynanır. Yazın yağmur yağması için oynanan bu oyun kışın kar yağması için yapılmaktadır. Kar duası için doğaya yiyecek bırakılarak hayvanların yiyecek bulması kolaylaştırılır. Böylece kışın kar yağacağına inanılmaktadır. Bilmeceye geçen kar, yöre insanı için sıradan doğa olayı dışında yukarıda sözü edilen birçok anlamı barındırmaktadır.

Kur’an’da, kâinatta bulunan her şeyin; “*insanlar, melekler, cinler, hayvanlar, bitkiler, ağaçlar, güneş, ay, yıldızlar, dağlar*” gibi bütün varlıkların isteyerek ya da istemeyerek Allah’a secde ettiklerinden söz edilmektedir (Hac, 22/18, Rahman, 55/6). Bu ayetlerde geçen secdenin, Allah’ın emrine boyun eğmek, O’nun iradesine teslim olmak ve O’nun hükümranlığını kabullenmek anlamına gelmektedir. Bundan dolayı tefsirciler genelde bu ayetlerde geçen secdeyi; itaat etmek, boyun eğmek anlamında yorumlamışlardır (Keskin, 2002: 110). Allah’a boyun eğmek, yüceliğini kabullenmek üzere yapılan secde; başı öne eğme, selamlama, ibadet etmek üzere eğilme anlamlarına gelmektedir.

30. Buradan attım kılıcı

Murgul dan çıktı ucu. (Şimşek) **(KK-12)**

Görüntüsel Gösterge: Kılıcın atılması

Belirti: Kılıcın parlak ve keskin olması

Sembol: Kılıç

Artvin coğrafi olarak dağlık, akarsu ve çayların bol olduğu bir iklime sahiptir. Artvin ilçelerinden biri olan Yusufeli, dağlık bir bölgenin arasında kalmıştır. Murgul ilçesi ise bakır madeni nedeniyle önemli bir ilçedir. Yusufeli ve Murgul birbirine bitişik arada Kaçkar dağları tarafından ayrılmış bir yapıya sahiptir. Bilmecenin Yusufeli ilçesinde söylenmesinin sebebi, coğrafyanın yakınlığı ve dilden dile aktarım özelliğindendir.

Görüntüsel gösterge şimşek esnasında kılıç benzeri görüntünün ortaya çıkması, bir kılıç atılmış gibi gösterilmesi olarak ifade edilmiştir. Belirtide ise kılıcın parlak ve keskin olması anlatılmış, bu durum şimşek çaktığında parlaklık vermesiyle benzerlik göstermektedir. Sembol kılıçtır. Kılıç hem sembol hem de belirti ve görüntüsel göstergede ifade edilmiştir. Yöresel bir bilmecede bulunan birçok özelliği içinde barındıran bu sözlü gelenek ürünü bölgenin dışında yaşayan veya orali olmayan insanlar tarafından bilinmesinin oldukça zor olduğu görülmektedir.

Kılıç, yiğitliği ve kahramanlığı da temsil etmektedir. “*Eski Türklerde kılıç, geleneksel birçok toplumda olduğu gibi, güç ve hâkimiyet sembolü olarak egemenlik figürü şeklinde hem hayatta hem de ölümdede etkin bir motiftir. Cumhuriyet öncesine bakıldığında tahta çıkan Osmanlı hükümdarının kılıç kuşanma merasiminde görüldüğü gibi kılıç ve hâkimiyet arasındaki kültürel kod sürdürülmüştür.*” (Sevinç, 2013: 622; Berkli, 2007: 69). Egemenliğin sembolü olan kılıç, bilmecede bir noktadan diğer noktayı kapsamaları bakımından bu durumla özdeşleşmektedir.

2.1.6. Dinî ve Doğaüstü Konularla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

31. Abdestim kandan,

Seccadem gönden,

Kırk gün kırk gece namaz kıldım

Bilmem kible ne yandan...(Hz. Yunus) (KK-3)

Görüntüsel Gösterge: Abdest alarak namaz kılan biri.

Belirti: Kible yönünü belirleyememe.

Sembol: Kan, gön

Hz. Yunus, bilmecede de geçtiği gibi abdestini kanla alır. Seccadesi balığın derisi yani gönüdür. Kırk gün ve kırk gece namazını balığın karnında kıldığı için kibleyi tayin

etmesi imkânsızdır. Bütün bu bilgilere sahip olan kişi bilmecenin cevabını çok rahat bir şekilde bulabilmektedir.

İslamiyet sonrası türlerin kültür ve örfi inançların Şamanist inancın dışına çıkması sonucunda halk anlatı ve ürünlerinde farklı konu ve temalar işlenmeye başlanmıştır. İslamiyet sonrasında anlatı geleneğinin içinde İslami inanış ve dini gelenekler daha fazla görülürken bunun yanında önemli dini kişiler ve peygamberler de kıssalarda sözlü gelenek ve yazılı gelenekte yer edinmiştir.

Peygamberin çoğu kıssalarda yer edilirken bunlardan bir tanesi de Hz. Yakup'un torunu olarak ifade edilen Hz. Yunus peygamberdir. Hz. Yunus Kur'an'da yüz binin üstünde nüfusa sahip olan Dicle Nehri kıyısındaki Ninova şimdiki ismi ile Musul şehrine peygamber olarak gönderilmiştir. Halkı tarafından kabul görmeyen ve halkına kızan Hz. Yunus kendini Allah'ın izni olmadan gemiye oradan da denize atmıştır. Daha sonrasında bir balık karnında kıyıya geri dönmüştür (Kabakçılı, 2011: 370).

Kıssalarda ve halk anlatılarında denize atılan peygamber olarak bilinen Hz. Yunus; sabrı, yeniden yaratılışı, mucizeyi, tövbeyi ve soyutlanışı temsil etmektedir. Fenafillahı da temsil etmektedir. Ayrıca denizlerin ve balıkçıların piri olarak kabul görmektedir.

32. A huriye huriye

Asker vurdu geriye

Bu nasıl kuş idi

Arka üstü yürüye. (Cenaze) **(KK-11)**

Görüntüsel Gösterge: Geride yatması, asker vurmuş gibi, kuş havada olması,

Belirti: Arka üstü yürümesi,

Sembol: Kuş.

Cenazeler bir tabuta konulup omuz üstünde taşınarak defnedileceği yere götürülür. Arka üstü yürümesi cenazenin omuz üstünde taşınmasından kaynaklanmaktadır.

Türk kültüründe kuş, kutsaldır ve ruhun simgesidir. Anlatı geleneğinde yer alan Zümrüdüanka kuşu ile Hüma kuşu olağanüstü özelliklere sahiptir ve bu nedenle kutsal kabul edilmektedir (Sözeri, 2014: 181-183). Ölen birinin gökyüzüne uçarak çıktığı

inancı bu yüzden kuşla özdeşleştirilmektedir. Şaman kültüründe kuşun mistik gücü vasıtasıyla Tanrı ile iletişime geçtiği düşünülmekte ve şaman insanlar ile Tanrı arasında köprü vazifesini üstlenmektedir (Çoruhlu, 2015: 75). Ruhun bir kuş gibi ebedi âleme uçuşu ile cenaze ritüeli arasında kurulan bağ, bilmecede çeşitli unsurlarla verilmiştir.

“Göktürk’lerde eğer biri, ilkbahar ya da yaz ayında ölmüşse, çimenlerle ağaçlardaki yapraklar sararıncaya kadar bekleniyordu. Şayet sonbahar ya da kış aylarında ölmüş ise, bitkilerin tohumlanması ve açma mevsiminin gelmesi gerekiyordu” (Tsai, 2006: 22). Orhun abidelerinde de cenaze ve defin törenleri arasında belli bir sürenin geçtiği açık olarak anlaşılmaktadır. Orhun abidelerinde; *“Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci gün yas töreni tertip ettik”* denmekte (Ergin, 2006: 28) ve yine *“bu kadar kazanıp babam Kağan köpek yılı, onuncu ay, yirmi altıda uçup gitti, Domuz yılı, beşinci ay, yirmi yedide yas töreni yaptırdım”* şeklinde bir kayda rastlanmaktadır (Ergin, 2006: 55). Tarihçi ve araştırmacılar tarafından iklim şartlarına ve gelişigüzel gerçekleşen olaylara bağlanan cenaze ve defin törenleri farklı zamanlarda yapılmaktadır (Onay, 2013: 481-482).

Ölenin ardından yas tutma ve ağlama geleneği Türk toplumunda İslamiyet’ten sonra da varlığını devam ettirmiştir. Dede Korkut Hikâyelerinde öldü sanılan Beyrek’in ardından Oğuz beylerinin ağladıkları anlatılır (Gökyay, 1973: 42). Türklerde beylerin ölümüyle beraber atlarının da gömüldüğü bilinmektedir. Bununla birlikte ölünün arkasından yemek verilmesi, ölü aşı pışırılması de Türk geleneklerinde varlığını korumuştur.

Bilmecede geçen *“askerin geri vurması”* tabiri bir savaş taktiği değil girilen savaşın mağlubiyetle sonuçlandığını belirtmek üzere kullanılmıştır. Türk savaş tekniklerinden olan sahte geri çekilme, bilmecede zorunlu geri çekilme, hayatın son bulmasını temsil etmektedir.

2.1.7. Giyim-Kuşamla İlgili Bilmeceler ve Cevapları

Derlenen Yusufeli bilmeceleri arasında giyim cevabı bulunan bir bilmeceye rastlanılmamıştır.

2.1.8. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler ve Cevapları

33. Gelin nerden gelirsin?

-Kanlı dereden

-Niçin kan bulaşmadı?

-Kenar kenar gelirim. (Süt) (KK-1)

Görüntüsel gösterge: Gelin görüntüsel olarak süte benzetilmiştir.

Belirti: Dereden gelen birine kan ya da herhangi bir şeyin bulaşmaması.

Sembol: Derenin süt kanalı yerine kullanılması.

Sütün temizliği, berraklığı gelinin bekâretini ve gelinliğin temizliğini temsil etmektedir. Sütün süt kanallarından geçerek akması işlevsel olarak dereye benzetilmiştir. Buradan hareketle kanın bulaşmamış olması gelinin saflığını ifade etmektedir. Saflık ve temizlik süt ile dile getirilmiştir. Süt, folklor ürünlerinde çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Besin kaynaklarının başında gelen süt, çoğu canlı için önemli bir gıdadır. Göçebe yaşam tarzı yaşayan Türkler çoğunlukla hayvancılıkla geçinmişlerdir. Bu geçim hayvandan elde edilen et ve süt ile sağlanmıştır. Sütten elde edilen bu ürünler; yoğurt, yağ, peynir, lor, kımız gibi ürünlerdir. Türklerin milli içeceği arasında bulunan kımız at sütünden imal edilmektedir.

Destan dönemi eserlerinin birçoğunda süt ve süt kavramı üzerine şiirler bulunmaktadır. Yakut Efsanesinde süt;

“Ak-Oğlan güneylere, ne var diyerek bakmış,

Bir Süt-Denizi görmüş, rengi de süttten akmış,

Denizin kenarında, beyaz çamurlar varmış,

Sanki süt ekşimiş de köpüklenip kabarmış.” (Ögel, 2010: 102).

Görüldüğü üzere süt; sözlü kültür ürünlerinde, destanlarda, atasözlerinde, şiirlerde, halk anlatılarında kendine yer bulmuştur. Süt ile ilgili bilmeceler de sözlü kültür geleneğinin içinde yer almış, sütün doğallığı, saflığı ve eşsiz önemi üzerinde durulmuştur.

34. Kırgın (bulaşıcı hastalık) geldi kıramadı.

Bir bıçakta kırıldım.

Her bir yere saçıldım. (Nar) (KK-2)

Görüntüsel Gösterge: Bıçakla kesildikten sonra dağılabilen bir şey.

Belirti: Saçılması.

Sembol: Kırgın(bulaşıcı) hastalığı kadar sert olması.

Bilmecede, kişilerde görülen kırgın hastalığının sert geçmesi narın dış kabuğu ile verilmiştir. Nar, bıçak ile kesilip parçalandığında dikkatli olunmazsa narın taneleri her tarafa saçılabilir. Bilmecede geçen saçılmak sözcüğünden yola çıkılarak saç geleneğine değinilecek olursa, gelinin başına atılan her şey saç olarak kabul edilmektedir. Gelin damadın evine gidene kadar çeşitli saçılar dağıtılarak kötülüklerden kaçınıldığına inanılmaktadır. Bereketi de temsil eden saç, belli bir süre saklanarak onun uğurundan ve bereketinden faydalanıldığı düşünülmektedir. Saç ürünleri, gelinin önem verdiği ve zamanla yaptığı ürünlerden oluşmaktadır.

Şamanist inançla başlayıp günümüze kadar gelen ve kutsal bir meyve olarak ifade edilen nar: birçok alanda insanoğlunun ihtiyacını karşılamaktadır. Nar; halk inancı, masal, mânî, ninni, bilmece gibi türlerin hepsinde kullanılmıştır. Günlük hayatta nar; boya, şerbet, nar ekşisi, pekmez, şurup, likör, mimarlık ve süsleme gibi alanların birçoğunda kullanılmaktadır (Şenocak, 2016: 229). Nar, sağlık ve güzellik yanında mucizevi bir meyve niteliği taşımakta ve halk inanışlarının içerisinde cennet meyvesi olarak bilinmektedir. Kimi efsane ve masalarda güzelliğin kaynağı olan ölümsüzlük şurubunun içeriği olarak geçmektedir.

Kırında anlatılan çınar, nar ve servi isimli efsane de:

“Deniz kenarında yaşayan bir balıkçı ile eşinin üç kızı vardır. Nar adlı ikinci kızın akli, fikri süslenmektedir. Güzel olmadığı ve yanakları kırmızı olmadığı için sürekli annesi ve babası ile kavga eden kızın tek hayali, yoldan gelen geçenlerin kendisine bakıp, onu hayranlıkla seyretmeleridir. Geçimsiz ve saygısız olan çınar, nar ve servi adlı üç kız, anne ve babası tarafından kargışlanır.....” (Şenocak, 2016: 230).

Görüldüğü üzere halk anlatısında nar, güzellik unsuru olarak yer edinmiştir. Kutsallaştırılmış bir yiyecek kabul edilen nar, kimi masal ve hikâyelerde yan unsur olarak göze çarpmaktadır.

Mitolojik unsurların da temel ögesi olan nar, masalarda bolluk, bereket ve çoğalmayı temsil etmektedir. Bazı halk anlatılarında zürriyetin kendisi gibi düşünülmektedir. Nar, kimi zaman aileyi kimi zaman da şifayı temsil etmektedir (Şenocak, 2016: 232).

Genel olarak gökten gelen kutsal bir meyve, cennet meyvesi olarak ifade edilen nar; ölümsüzlük, güzellik, şifa, bolluk, bereket, hatta geçmiş ve geleceği birbirine

bağlayan bir köprü görevi gördüğü ifade edilmektedir (Şenocak, 2016: 248). Nar, sadece meyve olarak değil, çiçeği, kabuğu ve rengi dolayısıyla da birçok alanda talep edilen bir üründür. Nar; halk hikâyeleri, bilmece, masal ve inanışlarda çeşitli özellikleri dolayısıyla uğurlu sayılan bir yiyecektir.

35. Kafası kel beş bıyıklı Mustafa Çavuş. (Muşmula) **(KK-4)**

Görüntüsel Gösterge: Kel kafalı

Belirti: Beş bıyıklı

Sembol: Birisinin kafasına benzeyen ve bıyıklı bir cisimden yola çıkıldığında kafa burada sembol olarak kullanılmıştır.

Bilmecede verilen beş bıyık muşmulanın üzerinde yaprak şeklindeki çıkıntılardır. Ana yapısının tüysüz olması bakımından da kel birine benzetilmiştir. Kişi olarak Mustafa Çavuş'un kullanılması yörede böyle birisinin yaşadığı ve onun kel olmasına bağlanılabilir. Yöresel isimlerin kullanıldığı bazı yörelerde muşmula için beş bıyık, döngel adlandırmaları da yapılmaktadır. Bu adlandırma meyvenin veya ağacın şeklinden hareketle sözcüklere aktarılmıştır.

Anayurdu Avrupa ve Batı Asya olan bu bitki gülgiller familyasına ait bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde ise daha çok Marmara ve Kuzey Anadolu dağlarının bazı kesimlerinde yetişmektedir (Uzun & Bostan, 604-613: 2019). Belli bir tarihe sahip olan muşmula son dönemde coğrafi iklimin de etkisiyle ticari olarak yetiştirilerek kazanç sağlanmaktadır. Bilmecede farklı isimlendirmenin ele alınması kültürel zenginliği yansıtmaktadır.

36. Dışı tüylü, içi kumlu. (Kivi) **(KK-15)**

Görüntüsel Gösterge: Dışının tüylü olması

Belirti: İçinin kumlu olması

Sembol: Tüy, kum

Kivinin dışı tüye benzer bir yapıdadır. İçinde ise kuma benzer bir yapı vardır. Görüntüsel olarak kivinin özellikleri bilmecede yer alarak ipucu yönü güçlendirilmiştir. Dışının tüye benzetilmesi ve belirtide içinin kum gibi görünümü bilmeceyi yapı olarak güçlendirmektedir.

Kivi kültürel olarak Türk dünyasında sonradan yerini alan bir meyve çeşididir. Kivi anavatanı Çin olan bir meyvedir. Çin'in Yangtze ırmağı ve çevresinde çeşitli türleri doğal olarak yetişmektedir. 1906 yılında kivinın tohumları Çin sınırlarından çıkarılarak Yeni Zelanda'ya götürülmüş ve yayılmıştır. 1930 yılında çeşitli çalışmalar sonucunda bu bölgede yetiştirilmeye başlanmıştır. Dünya ise kivi ile 1970 yıllarında tanışmış daha sonra Avrupa ve çevresine yayılmıştır. Bu yayılma hızlı bir şekilde etkisini göstermiş dünyanın pek çok yerinde kivi yetiştiriciliği yaygınlaşmıştır. İlk olarak Çin'de "Çin Bektaşı Üzümlü" olarak isimlendirse de Yeni Zelanda'ya taşınması sonrasında bu yörenin insanları kivi ismi verilmiştir (Yıldırım, 2010: 1).

Kivi 1970 yılları sonrasında Avrupa da olduğu gibi ülkemizde de yetiştirilmeye başlanmıştır. Türkiye kivi yetiştiriciliğinde ilerleyerek birçok bölgede üretimi yapılmaya başlanmıştır. Türkiye'de genel olarak Yalova, Doğu Karadeniz ve Akdeniz bölgesinde yetiştirilmektedir.

Bilmecede dış görünüşü simge ile verilirken içinin kumlu olması belirti unsuru olarak kullanılmıştır. Yusufeli meyve kültüründe çok yeni olan kivi, halkın damak tadına uygun olduğundan adaptasyonu hızlı olmuştur. Sözlü kültürde de yerini almıştır.

37. Yere vurdum yumruğu

İçinden çıktı tomruğu

Sekiz okka yağı

Dokuz okka kuyruğu. (Soğan) (KK-7)

Görüntüsel Gösterge: Yumruk ile vurulduğunda içinden bir yumrunun çıktığı sebze.

Belirti: Uzun, dokuz okka kadar sap kısmının olması.

Sembol: Tomruk, kuyruk

Türk sözlü anlatılarından masal, destan, halk hikâyesi ve bilmecelerde; *"mitolojik ana imgesi, kültürel bellekteki değişimle toprak ana imgesine dönüşmüştür. Yaratıcı mitolojik ana kültü, mitik dönemin ardından besleyici, koruyucu ve sağaltıcı özellikler kazanarak topraktan yaratılma olgusuyla da birleşerek yaşamın başı ve sonu olarak toprak ana kültüne aktarılmıştır."* (Akçam & Köse, 2022: 391). Türk kültüründe kabul gören toprağın kadınla ilişkisi kültürel bellekte de üretkenliği ve bereketi temsil etmektedir. Sözlü anlatılarda olduğu gibi âşık tarzı şiir geleneğinde de toprak kavramı

dişil olarak tasavvur edilmiştir. Aşık Veysel'in; "*benim sadık yârim kara topraktır*" cümlesi buna verilebilecek en iyi örneklerdendir. Âşık toprağı yar, sevgili ve nihayetinde bir kadın olarak görmektedir. Metaforik bir anlatım tercih eden âşık, toprağın sadıklığına, verimliliğine ve vefalı oluşuna atıf yapmaktadır. Bu bakımdan sevdiği kadın, topraktır.

Kelle soğana vurulacak bir yumruk sonucunda soğanın cücüğü denilen orta kısmı dışarı çıkacaktır. Soğanın orta kısmı tomruğa benzetilmiştir. Soğan sebzesi yeşil halde iken kuyruğa benzetilen sap kısmı yarım metre kadar uzayabilmektedir. Dokuz okka mübalağa olsa da bundan kasıt ne kadar uzayabileceğini düşündürmektir.

Yörede soğan; evlilik adetleri, kargışlar ve inançlarda sıkça karşılaşılan bir sebze olmuştur. Kızın gelen dünürçüyü evden göndermek için soğan yemesi evlilik adetlerine örnektir. Kavga esnasında "*ocağına soğan dikilsin*" sözüyle bedduada kullanılmaktadır. İnanç olarak ise, rüyada soğan görülmesi ölümün habercisi olarak belirtilmektedir. Yörede "*her yemeğe suhariç (soğan kavurma) olma*" sözü, her işe burnunu sokma anlamına gelmektedir. Yine inanç boyutunda soğan kabuklarının yakılması haneye fakirlik getirmesine delalettir. Buradan hareketle soğan, Yusufeli'nde birçok boyutta kullanılmakta ve her biri kendi içerisinde anlamlandırılmaktadır.

38. Her insanda iki tane

Biri sarı safran

Diğeri siyah katran (Ciğer) (KK-7)

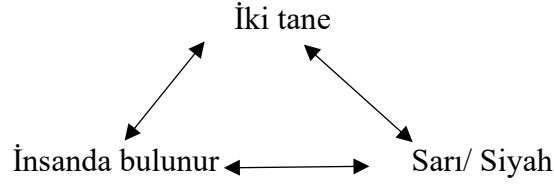
Görüntüsel Gösterge: İnsanda bulunan sarı ve siyah iki parça.

Belirti: Sarı, siyah.

Sembol: Safran, katran.

Karaciğer ve akciğer her insanda bulunan iki organdır. Karaciğer için katran benzetmesi yapılırken akciğer için safran benzetmesi yapılmıştır.

Renk motifi, halk kültüründe anlatılanın farklı anlamları çağrıştırmasına ve anlatılmak istenilenin alt anlamlarını ortaya koymakta faydalanılan motiftir. Bilmeceye geçen sarı, Türk inanç sisteminde dünyanın merkezini simgelediği gibi koruyucu ruhun varlığına da işaret etmektedir. Altın kadar değerli olan safran bitkisi, bilmece de akciğer yerine kullanılmıştır. Siyah renginin insanda uyandırdığı kötümser duygu bilmeceye karaciğerin katran olarak benzetilmesiyle kendini göstermiştir.

Şekil 2.8. : 38. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi

Renklerin sembolik anlamına bakıldığında sarı, dünyanın merkezi olarak kabul edilmektedir. Bu durum Şaman inancından kaynaklanmaktadır çünkü Tanrı Ülgen'in tahtı ve sarayı hep sarı renktedir (Genç, 1997: 1096). Bununla birlikte halk anlatılarından olan Dede Korkut Hikâyelerinde Selcan Hatun sarı donludur (Öğel, 2000: 409). Hatun elbisesi olarak sarının tercih edilmesi hem makamı hem kadını yüceltmek adına kullanılmıştır.

Türk kültüründe siyaha karşı her zaman mesafeli durulmuştur. Siyah; bilinmezi, boşluğu, üzüntüyü çağrıştırdığı gibi ölümü de çağrıştırmaktadır (Toker, 2009:103). Namus ve baht için de kara/siyah motifi çokça tercih edilmektedir. Bahtın ve sağlığın karaya çalması hayati önem taşıdığından bilmecede karaciğer için kara safran kullanılması yerinde bir tercih olmuştur.

39. Ana geldi kıyamadı

Baba geldi kıyamadı

Bir bıçakta kıyıldı. (Nar) **(KK-10)**

Görüntüsel Gösterge: Anne ve babanın başaramadığı işi bir bıçağın başarması durumu.

Belirti: Kırılması, parçalanması

Sembol: Anne, baba

Narın kabuğu kalın olduğundan sembol olarak kullanılan anne ve babanın gücü ile o kabuk soyulamamaktadır ancak bir bıçak yardımı ile nar kabuğundan ayrılmaktadır.

Bereketi simgeleyen nar, çocuksuzluktan kurtulma aracı da olmuştur. Doğurganlık sembolü olan nar, halk hikâyelerinde, masallarda ve bilmecelerde; bolluğu, şansı ve bütünlüğü temsil etmektedir. Yusufeli yöresinde gelinin başına atılan nar da doğacak çocukların çok olması ve ailenin birliğinin daim olması için yapılmaktadır. Halk sağlığı bakımından bin bir derde deva olan nar, sert kabuğu ile ailenin kırılmaz bütünlüğünü, taneleriyle de çocukları simgelemektedir.

Nar aynı zamanda güzellik unsurudur. Kırmızı rengi, bir kızın dudağına veya yanığına benzetilerek güzellik yüceltilmektedir (Ersoy, 2007: 407). “Meyvesiyle,    eğiyle, kabuğıyla bir güzellik kaynağı olan nar, gerek    ek açısı ve rengiyle Tanrıçaları resmetmesine, gerekse güzellik iksiri olması yönüyle mitolojik anlatılara da yansımıştır” ( enocak, 2016: 232). Bir diğer mitolojik özelliği ise ruhun  lmezliğini temsil etmesidir. Bu yıl boyu yeşil kalmasıyla ili kilendirildiğindendir.

40. Sarı sarı sarkar d  erim diye korkar. (Armut) **(KK-10)**

Görüntüsel Gösterge: Sarkan bir meyve, cisim, nesne.

Belirti: D  ebilir olması.

Sembol: Sarı

Sarı renk ve sarkma eyleminden hareketle bilmecenin armut cevabı bulunabilir. Teşhis sanatı kullanılarak armudun daldan d  mesi ki ile tirilmi tir.

Sosyal yaşamda armut ile kadın arasında kurulan bağ, dinsel boyutta da kendini göstermektedir. İkidenden fazla kız çocuğu olan kadın, erke  ocuk istediğinde çeşitli ritüellerde armut ağacının etrafında dönmektedir. Bu ritüel sonucunda kadının erkek  ocuk sahibi olacağına inanılmaktadır. Diğer bir inan a göre ise kız çocuğu istenmediğinde armut ağacı ta lanmaktadır (KK-10). Yörede armut ağacının çok olması onunla ilgili anlatı ve geleneklerin de çok olmasına vesile olmuştur. Türk anlatı geleneğinde armut, ruhun sığınağıdır ve bu nedenle kadın bir dönüşüm geçirdiğinde ağaca dönüşür. Bu ağaç genellikle armut ağacıdır (Demir, 2021: 78-80). Mitsel anlatılarda da ağaç kültü etrafında toplumun ihtiyaçları doğrultusunda pratikler olu mu  ve bu pratikler kimi zaman inanç boyutunda değerlendirilmiştir.

41. Dalda tartar, sarı sarı sarkar. (Armut) **(KK-11)**

Görüntüsel Gösterge: Dalı tartması, sarkması.

Belirti: Dalı tartması ve sarkması.

Sembol: Sarı olması

Her coğrafya da yetişen bin bir çeşit meyvelerden biri olan armut, ağırlığından dolayı her ağaçta olduğu gibi bulunduğu dalı aşağı yöne doğru eğerek dala yön vermektedir. Bu yön verme ağacın yapısı ve armudun çeşidine göre farklılık göstermektedir. Ağacın dalında oluşan armudun en olgun ve lezzetli dönemi sarıya

yakın olan renginin ortaya çıktığı tarih aralığıdır. Bu aralıkta armut meyvesi lezzetini en üst seviyeye çıkartır.

Yusufeli yöresinde yetişen banda armudu Furuç yemeği için kullanılmaktadır. Dörde bölünen olgunlaşmış armut fırına verilerek bir süre üzerinin kızarması beklenir. Kızaran armutlar soğumaya bırakılarak aperatif olarak tüketilmektedir. Bunun gibi armut kurusu da yapılarak kış aylarında hoşaf olarak tüketilmektedir. Tatlısından, yemeğine birçok yiyeceğe giren armut, bunların dışında halk inanış ve uygulamalarında da kendine yer bulmuştur. Kadınların doğurganlık için ağaç etrafında dönmesi veya cinsiyet belirlemede ağacın taşlanması gibi uygulamalar yörede canlılığını korumaktadır.

42. O yanı bu yanı karadır

İçi peynir mayasıdır

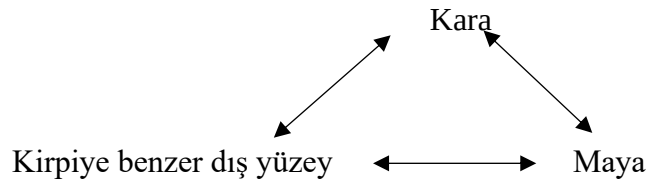
Dalda sarkar, kirpiye benzer. (Kestane) (KK-12)

Görüntüsel Gösterge: Etrafının kara olması ve dalda sarkması.

Belirti: içinin beyaz olması.

Sembol: Kirpi.

Ele alınan yiyeceğin etrafı siyah iken içinin beyaz olması düşünülen yiyeceklerin zihinde elenmesine yardımcı olmaktadır. Dalda sarkan kestane dış kabuğunda yer alan dikenli yapısı itibarıyla kirpiye benzetilerek bilmecenin cevaplandırılması kolaylaştırılmıştır.

Şekil 2.9. : 42. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi

Türk kültüründe kara, genellikle kötülüğü ve bilinmezliği çağrıştırmaktadır. Erlik olarak bilinen kara, yer altında olanı temsil eder. Çeşitli iyeler ile anlatılan kara iye, karanlık yerlerde-su kenarlarında yaşar, kökü kokar ve pistir. Bu durum halk inanışlarına da yansımıştır (Kalafat, 1999: 278-279). Akşam karanlık bastıktan sonra sıcak su dışarı dökülmez, akşam vakti değirmen gibi sapa yerlere gidilmez ve

bataklıklardan uzak durulur. Bunun gibi halk inanışlarından; al karası, karayazı, kara giymek ve kara çalmak kötü bir durumu ve sonucu belirtmek üzere kullanılmaktadır.

Eski Türklerde göçebe yaşamın getirmiş olduğu edimlerden biri hayvanların uzuvlarını kullanarak ilaç yapmaktır. Sağaltım yöntemlerinden biri olan kirpi derisi de bunlardan biridir. İslamiyet öncesi görülen bu uygulama Şamanizm ile yakından ilgilidir. Şamanizm’de şaman hastalığı bir hayvana veya hayvanın herhangi bir parçasına naklederek kişinin sağlığına kavuşmasına vesile olmaktadır. Bu inanış kirpinin bir hayvan olmasının dışında şifa kaynağı olarak görülmesinden ileri gelmektedir (Yücel & Sanal, 2021: 541-542). Halk inanışlarında yer alan bu gibi hayvanlar Yusufeli yöresinde sağlatım yöntemlerinde kullanılmamaktadır.

Dış yüzeyinin dikenli ve kara olması kestane için bir ipucu olabilir fakat içinin mayaya benzetilmesi kafa karışıklığına sebep olarak yörede çok da yetişmeyen kestane meyvesinin bulunmasını güçleştirmektedir.

2.1.9. Çeşitli Bilmeceler ve Cevapları

43. Tuzsuzu doğurmaza yükledim, uykusuzun bacasından aşırdım. (Pekmez, Katır, Dere, Köprü) (KK-3)

Görüntüsel Gösterge: Yüklenilecek ve aşılacak bir şey.

Belirti: Doğurmazlık.

Sembol: Tuzsuz, baca.

Bilmecede tuzsuz ipucundan yola çıkılarak bir yiyecek aranmaktadır. Bu bal, pekmez gibi yiyecekler olabilir. Doğurmaz burada karşımıza katır olarak çıkmaktadır. Uykusuz olan “dere” ile teşhis sanatı kullanılarak insana atıf yapılmıştır. Uykusuz olarak açıklanan derenin üstünde kurulan köprü, derenin bacası kabul edilmiştir. Pekmezi katıra yükleyen biri köprüden geçip gitmiştir. Bunun gibi birçok sorusu ve cevabı olan bilmeceler Yusufeli yöresinde sık rastlanılan bir durumdur.

At ve eşiğin çiftleşmesinden dünyaya gelen katır, binek hayvanıdır ve ulaşımda, yük taşımada kullanılır. Yusufeli yöresi dağlık ve dağınık yerleşime sahip olduğundan patika yollarda yük taşımaya en elverişli hayvan katırdır. Dayanıklılığı ve tırnak yapısı nedeniyle sarp yerlerde yürüyebilmekte ve at kadar yük taşıyabilmektedir. Günümüzde olmasa da eskiden köylerde yaşayan yöre halkının büyük çoğunluğunda katır

bulunmaktaydı. Değişen dünya düzeni ile büyük şehirlere göç artmış, halk beslemiş oldukları hayvanları satmak zorunda kalmıştır.

Çay ve nehirlerin kavuştuğu noktada yer alan Yusufeli’nde çok sayıda köprü bulunmaktadır. Ahşap köprüleriyle bilinen yörenin kimi bölgelerinde teleferikle ulaşım da sağlanmaktadır. Evlerin birbirinden ve ana yola uzak olması nedeniyle kurulan teleferik sistemi ile yöre insanı ürettikleri ürünleri bu ulaşım yolu ile merkeze taşıyarak satmaktadır. Dut ağaçlarının çok olduğu Yusufeli’nde dut pekmezi, işi bilen herkes tarafından yapılarak geçim kaynağı kapısı oluşturmuştur. Bütün bunlardan hareketle bilmecede köprü, pekmez ve katırın neden kullanıldığı anlaşılmaktadır.

44. Gider gelmez

Oturur kalkmaz

Yer doymaz. (Duman, kül, ateş) **(KK-4)**

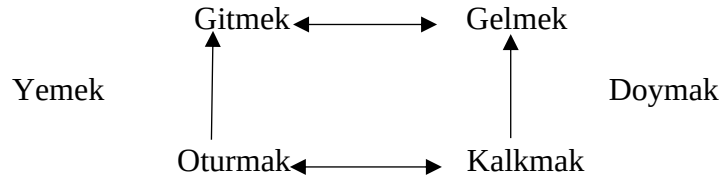
Görüntüsel Gösterge: Birbirine bağlantılı olacak şekilde gidenin geride bıraktığı kalkmayacaktır.

Belirti: Gitmek, oturmak, yemek

Sembol: Doymaksızın yemek.

Gidip geri dönmeyecek şey dumandır. Yakılan ateşin arta kalanları yani oturup kalkmayanı küldür. Ateşe odun attığın sürece yanmaya devam edeceğinden burada ateş kişileştirilerek doymayacağı vurgulanmıştır.

Türklerde, ateş falı bakılmaktadır. Ateşin oluşturduğu şekil ve gölgelerden kimi tahminler yapılarak kişinin veya toplumun geleceğine dair bilgilere ulaşıldığına inanılmaktadır. Şamanistlerin yaptığı her törende muhakkak bir ateş bulunmuştur. Türklerin göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçmesi ile ateşe olan bağ değişmemiş, yine kutsal sayılmıştır. Ateşle beraber yerleşik düzende ocak da kutsal sayılmaya başlanmıştır. Ocak, yiyeceklerin pişirilmesine yardımcı olması sebebi ile saygı görmüş ve çadırın tam ortasında yanmıştır.

Şekil 2.10. : 44. Bilmecenin Greimas Dörtgeni Şemasına Göre Gösterilmesi

Mecaz anlatımın yoğun olduğu bilmecede zıtlıklardan yola çıkarak tahminlerde bulanmak ve cevabı bulmak sanıldığı kadar kolay değildir. Sözlü anlatı geleneği içerisinde yetişen ve bu bilmecayı büyüklerinden duyan biri için cevap kolaydır. Daha önce duyulmamış, bilinmesi güç bunun gibi bilmeceler yörede yaşı ilerlemiş kişiler tarafından çokça sorulmaktadır.

45. Dalda dalaman

Suda Süleyman

Tuzsuz bişer aş

Yatar gevşer taş. (Ceviz, balık, pekmez, el yapımı sabun) (KK-6)

Görüntüsel Gösterge: Dalda olan bir meyve, suda yaşayan bir canlı, bir tür tuzsuz yemek, gevşeyen bir araç.

Belirti: Dal, aş, yatmak

Sembol: Süleyman, tuzsuz, dalaman, taş

Dalaman uzun anlamında kullanılarak dalın uzantısından yola çıkılarak bir meyve buldurma yoluna gidilmiştir. Hz. Süleyman'ın yüzüğünün bir balık tarafından yutulduğu kıssası bilindiği takdirde ikinci mısrada balık cevabının verilmesi muhtemeldir. Tuzsuz pişen ve tatlı olan yiyecek pekmezdır. Dördüncü mısra ise biraz hayal dünyasını işe sokmaya yöneliktir. Sabun ele alındığında yatar pozisyonudadır, suyla temas ettiğinde gevşeyerek köpürür.

Şekerli meyvelerden pekmez yapma Anadolu'da sık rastlanılan bir durumdur. Yörede özellikle dut meyvesinden yapılan dut pekmezi, hem şifa kaynağı hem de ailelerin geçim kaynağı olmuştur. Geleneksel yöntemlerle elde edilen pekmezin yapım aşaması daha çok kadınlar tarafından yürütülmektedir. Artan dut şırası değerlendirilerek yörede aperatif olarak tüketilen dut pestili yapılmaktadır.

Yusufeli yöresinde çok sayıda nehir ve ırmağın bulunduğu daha önce değinilmişti. Bu ırmaklardan biri olan Barhal Irmağında kırmızı benekli alabalığı

bulunmakta ve yöre halkı tarafından tutularak tüketilmektedir. Bilmecede yer alan ceviz, balık, pekmez yöre halkı tarafından tüketilen ve bilinen unsurlardır. Buradan hareketle bilmecede yer alan ipuçlarından yörenin coğrafik, beşerî ve ekonomik durumuna dair bilgiler bulmak mümkündür.

46. Uzun ilicim

Kısa kılıcım

Tangilli kürküm

Tingilli börküm. (Ceviz sırtığı, kol, ceviz ağacı, ceviz) (KK-7)

Görüntüsel Gösterge: Uzun bir araç kullanılarak dökülen bir meyve.

Belirti: Kısa

Sembol: Kılıç, börk, kürk

Yöresel ağzın yoğun olduğu bu bilmecede “ilicim” alıcı anlamında kullanılırken “tangilli” ve “tingilli” cevizin çıkardığı ses için kullanılmıştır. Ceviz ağacından cevizler uzun bir sırtık kullanılarak dökülür. Olgunlaşıp çatlamamış cevizin yeşil kabuğu kürke benzetilirken içindeki sert kabuk da börke benzetilmiştir.

Bilmeceler, masallar, memoratlar ve halk hekimliği gibi geniş yelpazede çeşitli özellikleriyle kullanılan ceviz, şekil olarak beyne benzetilmektedir. Yenildiğinde akıl sağlığına etkisi olduğu tıbbi olarak ispatlanan ceviz, inanç boyutunda ise altında uykuya dalındığında baş ağrısı yaptığına inanılmaktadır. Kırsal kesimde kabuğunun ateşi tutuşturmak için kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte kabuğunun kaynatılarak elde edilen suyunun içilmesi, yörede kadın hastalıklarına iyi geldiği inancına vesile olduğu tespit edilmiştir. “*Ev ilaçları veya kocakarı ilaçları gibi ifadelerle de tanımlanan halk hekimliği, uzun tecrübeler sonucu elde edilen ve günümüze kadar varlığını sürdüren ampirik uygulamalardandır*” (Doğan, 2023:87). Günümüz teknolojik ve tıbbi buluşları yanında kocakarı ilaçları olarak varlığını sürdüren bu gibi ilaç ve uygulamalar yöre halkı tarafından hâlâ kullanılmaktadır.

47. Ocaktan yumak düştü

Ninemin akli geçti. (Uyku) (KK-9)

Görüntüsel Gösterge: Yaşlı kişilerin elinde bulunan yumağın düştüğü zaman.

Belirti: Akli geçmek

Sembol: Yumak

Aklı geçmek deyimi daha çok baş dönmesi için kullanılsa da uyumak için de kullanılmaktadır. Yaşı ilerlemiş kişiler ellerinde iş varken uykuya yenik düşerler. Uykuya dalınca da ellerinde ne varsa o yere düşer. Bütün bunlar bir araya geldiğinde bilmece yanıt bulabilmektedir.

“Geçmişin tecrübelerini geleceğe aktaran atalar, yeni neslin koruyucusu ve kollayıcısı olarak kültürel bellek içerisindeki yerini almışlardır” (Doğan, 2020: 171). Atalar kültüründe soy, nesil ve lider için kullanılan ocak aynı zamanda halk inanışında şifacılar verilen isimdir (Beydili, 2005: 436). Ailenin bir arada olmasına ithafen kullanılan ocak, hastalıkları tedavi eden kişiler için de kullanılmaktadır. Ocağın tütmesi soyun devam ettiği manasına geldiğinden Türk toplumunda ocak, aile demektir. Bilmece de ocağın geçmesi ve yaşı ilerlemiş aile büyüğüne yer verilmesi toplumun aileye bakış açısını yansıtmaları bakımından önemlidir.

48. Orak eğri

Kan kırmızı

Süt beyaz. (Cevabı kendi içinde) **(KK-10)**

Görüntüsel Gösterge: Orağın eğri olması, kanın kırmızı renkte olması, sütün beyaz renkte olması.

Belirti: Cevabı kendi içinde olan bir bilmece olması nedeniyle belirti kanın kendi rengi kırmızı, sütün kendine has rengi beyazın, belirti olarak kabul edilmesi mümkündür. Orak, eğri olması hasebiyle görüntüsel olarak bir göstergedir ve eğri olması da bir belirti olarak kabul edilebilir.

Sembol: Bu bilmecede sembol orak, kan ve süttür.

Eğri olması sebebiyle orağın belirtilmesi ayrıca devamında kanın renginin kırmızı olması, sütün beyaz rengi bilmecede ifade edilmiştir. Bilmece bir oyun gibi iç içe geçmiştir.

Bilmecede kullanılan “*orak, eğri, süt*” kelimeleri ilk anlamları ile kullanılmıştır. Yusufeli yöresinde ekilen ve biçilen alanın dar olması, orak kullanılmasını zorunlu kılmaktadır. Buğday, arpa, pirinç ve ot biçilmesinde makinaların girmediği alanlarda orak ile hasat yapılmaktadır. Bununla birlikte bilmece de geçen süt, köy ve yaylalarda hayvancılıkla uğraşan halkın bildiği bir durumdur. Yörede sık sorulan bilmecelerden biri

olan bu bilmece, cevabını bünyesinde barındırması bakımından dikkat gerektiren bir bilmececiir.

49. Dilim dilim nar

Dizime çıktı kar

Gitti sedefkâr

Kaldı Gülizar. (Ateş, duman, soba) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Narın dilim dilim olması, kara ayak ile basıldığına dize kadar çıkması durumu görüntüsel göstergedir.

Belirti: Nar kırmızıdır, kar beyazdır, sedef eskiden sobalarda kullanılan bir süslemedir.

Sembol: Nar, kar, sedefkâr, Gülizar.

Nar kavramı renk olarak ateşe benzemektedir. Kara bakıldığı zaman beyaz bir duman gibi görünmektedir. Sedefkâr eski dönemlerde sobaların süsünü temsil eden bir kavramdır ve işaret ettiği sobayı ifade etmektedir. Gülizar kavramı ise hem sobanın yanışı sırasında oluşan rengi hem de sobanın kızarmasını anlatmaktadır.

Uygarlığın sembolü olan ateş; ısınma, barınma, aydınlanma, pişirme ve haberleşme işlevlerine sahiptir. Ateş kültü ile ocak kültü birbirleriyle iç içedir çünkü ocak ateş iyesinin yaşatıldığı yerdir. “Türk kültüründe ateş ve ateşe bağlı olarak birtakım ritüeller gerçekleştirilir, bunlardan biri olan tütsüleme; evi, iş yerini, çarşayı, pazarı vb. kötü ruhlardan korumak için yapılır.” (Toraman, 2022: 13-15). “Ateşin bu temizleyici özelliği dışında, tedavi edici, nazardan koruyucu, Şamana yardım edici, ruh taşıyıcı, aile ocağını besleyici özellikleri Türk kültür ve mitolojisinde ateşe yüklenen belli başlı görevlerdir.” (Güngör, 2007: 5). Bu nedenle ölen kişilerin ruhları için ateşe çeşitli şeyler atılarak onların bu kokuları alacağına ve kalan akrabalarıyla iletişime geçeceğine inanılmaktadır. Türk kültüründe ocak ve ateş ailenin koruyucu iyesi olarak kabul edilmiş, ailenin devamı için de ateşe ihtiyaç duyulmuştur.

50. Fındık kabuğuna sığar

Kale kapısına sığmaz. (Fındığın kabuğu fındığın kendisini içine alabilir ama kale ya da binalar kendi kapısına sığmaz) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Fındık kabuğuna sığması, kale kapısına sığmaması.

Belirti: Fındık kabuğundan küçük olması, kale kapıdan büyük olması.

Sembol: Bu bilmecede sembol kullanılmamıştır. Cevap bilmecenin kendisinde olduğu için bir atasözü hüviyeti alan bir söz öbeği olarak ifade edilmiştir.

Fındığın kabuğuna sığması kabuktan çıktığı içindir fakat kale kendi kapısından içeriye sığmaz. Yusufeli yöresi kale ve kiliseleri ile ünlü bir yerdir. Bunun sebebi, tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olmasıdır. Gürcü, Rus, Ermeni ve Türk medeniyetlerinin el değiştirdiği yörede kalelerin çoğu günümüzde ilk ihtişamlı günlerindeki gibi güzelliklerini korumaktadır. Bununla birlikte yörede yetiştirilen fındık, hemen her anlatıda kendine yer bulmuş bir kuruyemiştir. Yörede çok yetiştirilmeyen fakat herkesin bahçesinde kendisine yetecek kadar bulundurulmuş fındık, bilmecede küçüklüğü ile yer almaktadır. Cevabı kendi içerisinde olan bilmece yörede hemen herkes tarafından bilinen bir bilmecedir.

51. Tiki tiki tıkradı

İçindedir sahibi

Dört demirden kazığı

İki torba azığı. (Bebek, beşik, anne) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Tiki tiki tıkraması, sahibinin içinde olması, dört ayaklı kazığı ve azık ifadesi.

Belirti: Sahibi, iki torba, dört demir kazığı.

Sembol: Demir kazık, azık,

Ses tekrarı ile oluşan tiki tiki tıkradı kavramı, beşiğin çıkardığı sestir. Bir önceki cümlede ifade edilen beşiğin içindeki bebek, beşiğin sahibidir. İki torba azık derken annenin çocuğunu emzirmesi anlatılmıştır.

Azık kültürü özellikle göçebe kültürde yaygındır ve yolculuk esnasında konulan yiyecek olan azık, Yusufeli yöresinde de yaygındır. Ev ile bahçeler arasındaki mesafenin uzak olması, işe gidenin acıktığında evine dönmek adına yanına bazı yiyecekleri almasını zorunlu kılmaktadır. Azık veya çıkın denilen bu yiyecekler bir torbaya konularak taşınmaktadır. Yörede çobana gidenler de yanlarına azık almaktadır.

Küçük çocukların uykuya dalması için çeşitli malzemelerden yapılan beşik, eski çağlardan beri Türk kültüründe kullanılmaktadır. Beşik kelimesi için Türk

toplumlarında “beşik, besik, bişik, pejik, pezik, pizik, mejik” adlandırmaları yapılmıştır (Eren, 1999: 48). Beşik etrafında gelişen ritüellerden biri Nogay Türklerine aittir.

“Kuzey Kafkasya’da yaşayan Nogay Türklerinde de bebeğin beşiğe ilk defa konması önemlidir. Buna Nogaylar “besik toy” (beşik düğünü) derler. Bunun için akraba ve komşu kadınlar toplanırlar. Bebeği ilk olarak beşiğe görmüş geçirmiş akıllı bir Nogay kadını koyar. Kadın kundaklanmış bebeği kucağına alıp yanındaki hanımlara “Oñma, solma?” (sağ mı, sol mu?) diye sorar. Yanındakilerin tersini söylemeleri gerekir. Böylelikle çocuğu cinden, şeytandan korumuş olurlar. Daha sonra başka bir kadın beşiğe kamçı ile vurur. Bu da yine aynı inançla yapılır. Kadın çocuğu kundaklayıp beşiğe koyduktan sonra “takpakşı” (atasözü söyleyen), birer beşik yırı söyleyerek çocuğu sallar. Kundaklanan çocuğun baş tarafına “kanşı” (makas), “bastarak” (tarak), “bekizat” (bıçak vb.) konur. Bunların çocuğu kötülüklerden koruyacağına inanılır. Anadolu’da yaşayan Nogay Türklerinde “beşik toy” âdeti unutulmuştur” (Ergönenç Akbaba& Benli, 2011: 90-91).

Sözlü anlatı türlerinden masal, efsane, destan, hikâye ve bilmeceelerde çocuğun uyutulduğu ve saklandığı yer olan beşik, yörede el oymacılığı ile yapılmaya devam etmektedir. Anneye kolaylık sağlaması adına evlenen her genç kızın çeyizine bir beşik koyulmakta ve böylece neslin devamlılığı sağlandığı düşünülmektedir. Yusufeli yöresinde çeyiz sergilenmesinde hemen herkesin gözü ahşap bir beşik aramaktadır. Bu da yörede beşiğe yüklenen anlamın herkes tarafından bilindiğini göstermektedir.

52. Tatlıdır yenmez

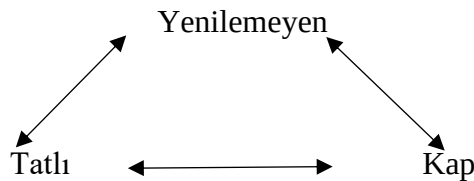
Hiçbir kaba girmez. (Uyku) (KK-11)

Görüntüsel Gösterge: Hiç kaba girmemesi,

Belirti: Tatlı ama yenmemesi.

Sembol: Yenmez, kaba girmez.

İnsanoğlu yaşamı boyunca temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu ihtiyaçların bir tanesi de yeme içme gibi doğal bir ihtiyaç olan uykudur. İnsan kendisine tatlı gelen bir ihtiyacı kolay kolay bırakmak istemez. Bilmecede hiçbir kaba sığmaması yanında tatlı olması ve yenmemesi uykunun temel özelliklerindendir. Bilmecede uyku için en önemli ipucu tatlı ve yenmez olmasıdır.

Şekil 2.11. : 52. Bilmecenin Peirce'in Anlam Öğeleri Şemasına Göre Gösterilmesi

Küçük ölüm olarak nitelendirilen uyku, bilincin zaman ve mekân ötesini simgelemesinin yanı sıra bir çift zamanlılık hâli, dolayısıyla bir bilinç dışılık durumu olarak nitelendirilebilir. Bilinçsiz bir eylem olan uyku, bu nedenle tatlı ve yenilemez olarak anlatılmaktadır.

Türkçe Sözlükte; “*dış uyaranlara karşı bilincin, bütünüyle veya bir bölümünün yitdiği, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı dinlenme durumu, doğada görülen sükûnet durumu, gerçeği görememe, dış âlemle ilişkilerin kesildiği, iç faaliyetlerin yavaşladığı uyuşukluk hali*” (1988: 2429) olarak tanımlanmaktadır. İnsanın temel ihtiyaçlarından biri olan uyku, bedensel ve ruhsal dinlenme, yenilenme ve güçlenmedir.

En’am Suresi’nin altmışıncı ayetinde “*O’dur ki geceleyin (siz uyurken) ruhlarınızı alır (vefat), gündüzün ne işlediğinizi bilir, sonra belirlenmiş süre (hayat süreniz) geçirilip tamamlansın diye gündüzün sizi diriltir. Sonra dönüşünüz O’nadır. Sonra O yaptıklarınızı size haber verecektir*” (6:60) ifadesiyle uykunun aslında bir ölüm olduğu gösterilmektedir. İslam uykuya büyük önem vermektedir. Bu önem verme âşık edebiyatında da görülmektedir. Âşıklığa geçiş evrelerinden olan rüya motifi; hazırlık, rüya, uyanış, ilk deyiş aşamalarından oluşmaktadır. Hazırlık evresi, uyku evresidir ve âşıklığa geçişin ilk evresi sayılmaktadır. Bu bakımdan uyku, âşık için yapması gereken bir görevdir. Uykuda içtiği bade ile âşık olan kişi, uykudan uyanır uyanmaz söylemeye başlar. Bu söylem âşığın içinden gelen ve belli bir ezgi ve dörtlüklerle yapılmaktadır.

2.2.Yusufeli’nde Derlenen Bilmecelerin Tablo Olarak Gösterilmesi

Yusufeli bilmecelerinin Peirce’in ikinci üçlüsüne göre incelenmesi açıklamalarla birlikte bir önceki kısımda verilmiştir. Burada incelenen bilmeceler tablo olarak verilerek bilmecelerin görüntüsel göstergeleri, belirti ve sembolleri kısaca tanıtılmıştır.

Bilmece Numarası	Bilmece	Cevabı	Göstergebilime Göre Gösterilmesi
1.	İçinde alaca mil taşı Dolaşır dünyayı.	Göz	Görüntüsel Gösterge: Bütün dağı taşı dolaşan küçük bir şey. Belirti: Dolaşması Sembol: Mil taşı

2.	Kınalı kaşık duvara yapışık.	Kulak	Görüntüsel Gösterge: Bir yere yapışık kaşık şeklinde olan. Belirti: Yapışık olması Sembol: Kaşık
3.	Bir küçük mindira Beğleri attan indire.	Çiş	Görüntüsel Gösterge: Küçük bir şey olmasına rağmen beylerin bile itaat ettiği durum. Belirti: Küçük Sembol: Mindira
4.	Beş nalı var, beş de çiçeği	Tırnak, el	Görüntüsel Gösterge: Beş nalin olması, beş çiçek Belirti: Beş. Sembol: Nal, çiçek.
5.	Dağdan gelir, taştan gelir. Kıllı mıllı enişten gelir.	Ayı	Görüntüsel Gösterge: Kıllı, dağdan, taştan gelen bir varlık. Belirti: Kıllı olması. Sembol: Enişte.
6.	Yeraltından gelin geçer.	Karınca	Görüntüsel Gösterge: Yerin altında yaşayan bir canlı Belirti: Yerin altı

			Sembol: Gelin
7.	Yer altında yağlı kayış.	Yılan	Görüntüsel Gösterge: Yerin altında yaşayan bir canlı. Belirti: Yağlı Sembol: Kayış
8.	Karşıda kanlı yan ayaklı Kan tutmuş suda ayaklı Ben bir bugün heybet gördüm Beş başlı on ayaklı.	Yengeç	Görüntüsel gösterge: Beş veya on ayağı yanda olan ayakları kanlı yani kırmızı renkli bir canlı. Belirti: Suda yaşayabilen ayaklı bir yaratık. Sembol: Heybetli, yanda ayakları olan ve su da yaşayan yola çıkılarak heybet sembol olarak kullanılmıştır.
9.	Pirinç gölünde sayısı çok. Yaz gelsin de gör bak Eğri büğrü bacağından vırak sesinden Tanırsın onu bak.	Kurbağa	Görüntüsel Gösterge: Yazın pirinç göllerinde ortaya çıkan bir canlı. Belirti: Vırak ses. Sembol: Eğri büğrü.

10.	Terekten tereğe gezer genç kızlara karanfil dizer.	Fare	Görüntüsel Gösterge: Terekten tereğe gezen canlı. Belirti: Gezmesi, hareket etmesi. Sembol: Karanfil
11.	Dağdan gelir hor hor Ayakları mor mor Bıçak vursan kan çıkmaz Kantar ile tartılmaz.	Arı	Görüntüsel Gösterge: Dağdan hor hor gelmesi ayakları mor gibi. Belirti: Bıçak vurunca kan çıkmaması, kantar ile tartılmaması ve hor hor gelmesi Sembol: Kantar, kantar tartmaz.
12.	Allah yapar yapısını, demir açar kapısını.	Su kabağı	Görüntüsel Gösterge: Var oluşu itibariyle kapalı bir yapı. Belirti: Demir vasıtasıyla açılabilen bir şey. Sembol: Kapı
13.	Ektim öğüt	Pamuk	Görüntüsel Gösterge: Ekilebilen, gövdesi sert bir bitki.

	Bitti söğüt Yaprağı dut Kendi armut.		Belirti: Ekilenin bitmesi. Sembol: Söğüt, dut, armut.
14.	Ayutta yutta Yusufu yanukta Tırnağıyla su içer Tepesinden yumurtlar.	İlim/ Dal darı bitkisi	Görüntüsel Gösterge: Yusuf'u yanakta olması, tırnağıyla su içmesi, Belirti: Tepesinden yumurtlaması, Sembol: Yumurtlaması, tırnak.
15.	Uzun uzun uzanır On beş davul kazanır.	Kabak	Görüntüsel Gösterge: Uzun bir süre uzanması yerde olması, Belirti: Davul içi boş olması. Sembol: Davul
16.	Tek ayaküstünde, şapkası başında.	Mantar	Görüntüsel Gösterge: Tek ayak üstünde olması. Belirti: Başında şapka olması durumu. Sembol: Şapka,

17.	Bahçede bağlı boğça.	Lahana	Görüntüsel Gösterge: Bahçede bağlı olması. Belirti: Bahçede olması. Sembol: Boğça
18.	Sarı öküz suya giderken; Kuyruğu elimde kaldı.	Süpürge	Görüntüsel Gösterge: Bir ucu yerde ya da suda olan nesnenin diğer ucunun elde olması. Belirti: Elle tutulabilen bir nesne. Sembol: Öküz ve kuyruk.
19.	At durur Arap biner.	Askı Kuşkana	Görüntüsel Gösterge: Duran bir canlı ya da cismin üzerine çıkılması veya asılması. Belirti: Binmek Sembol: At, Arap
20.	Gider leyli, gelir leyli tek ayaküstünde durur leyli.	Kapı	Görüntüsel Gösterge: Tek ayaklı. Belirti: Gidip gelmesi ve durması. Sembol: Tek ayaküstünde hem

			gidebilen hem gelebilen ve aynı zamanda durabilen bir nesne aranırken bize ipucu olan söz konusu tek ayak sembolüdür.
21.	Sulu derenin kurdu Geldi kapıyı vurdu Bir ıslık çaldım Hemen içeri daldı.	Anahtar	Görüntüsel Gösterge: Kapıdan içeri girebilen bir nesne. Belirti: ıslık çalması ve içeri girmesi. Sembol: Kurt
22.	Kara kuzgun kuyruğu uzun.	Tava	Görüntüsel Gösterge: Kuyruğu veya sapı uzun bir cisim. Belirti: Kara Sembol: Kuzgun, kuyruk.
23.	Kara kartal kuyruğu tartar.	Kantar	Görüntüsel Gösterge: Tartma eylemini gerçekleştiren bir alet. Belirti: Kuyruk kısmının tartması. Sembol: Kara kartal, kuyruk.

24.	O tatar bu tatar, iki sıçan birbirine kalça atar.	Makas	Görüntüsel Gösterge: İki parçaya sahip olan bir aletin birbirine doğru yaklaşması. Belirti: İki, kalça Sembol: Sıçan
25.	Oturursun önüne, uydurursun deliğine.	Çeyiz sandığı	Görüntüsel Gösterge: Önüne oturulması, deliğine uydurulması. Belirti: Önüne oturmak. Sembol: Delik.
26.	Direk üstünde deve, girmez eve Ben girerim o girmez Bas düğmeye girsin eve.	Şemsiye	Görüntüsel Gösterge: Direk üstünde deveye benzer eşya. Belirti: Düğmeye basılması. Sembol: Deve.
27.	Taşa vursam ağzı eğilir Dağa götürsem seslenir Odundur sapı duvara yaslanır.	Balta	Görüntüsel Gösterge: Eve gelip yaslanması. Belirti: Dağa gitmesi ve seslenmesi. Sembol: Dağ, yaslanma.

28.	Ah dedi, vah dedi, yok dedi.	Ay ile güneş	Görüntüsel Gösterge: Görüntüsel gösterge birbirini takip eden kelimelerin kullanılması. Belirti: Ah, vah, yok. Sembol: Yok.
29.	Küçük kar taneleri Birikir olur taş gibi Kayarak secde eder Sesi çığlık gibi.	Çığ	Görüntüsel Gösterge: Küçük kar tanelerinin birikerek taş gibi olması. Belirti: Çığlık sesi Sembol: Secde
30.	Buradan attım kılıcı Murgul dan çıktı ucu.	Şimşek	Görüntüsel Gösterge: Kılıcın atılması Belirti: Kılıcın parlak ve keskin olması Sembol: Kılıç.
31.	Abdestim kandan, Seccadem gönden, Kırk gün kırk gece namaz kıldım Bilmem kible ne yandan.	Hız. Yunus	Görüntüsel Gösterge: Abdest alarak namaz kılan biri. Belirti: Kible yönünü belirleyememe. Sembol: Kan, gön.

32.	A huriye huriye Asker vurdu geriye Bu nasıl kuş idi Arka üstü yürüye.	Cenaze	Görüntüsel Gösterge: Geride yatması, asker vurmuş gibi, kuş havada olması, Belirti: Arka üstü yürümesi, Sembol: Kuş.
33.	Gelin nerden gelirsin? -Kanlı dereden -Niçin kan bulaşmadı? -Kenar kenar gelirim.	Süt	Görüntüsel gösterge: Gelin görüntüsel olarak süte benzetilmiştir. Belirti: Dereden gelen birine kan ya da herhangi bir şeyin bulaşmaması. Sembol: Derenin süt kanalı yerine kullanılması.
34.	Kırgın (bulaşıcı hastalık) geldi kıramadı. Bir bıçakta kırıldım. Her bir yere saçıldım.	Nar	Görüntüsel Gösterge: Bıçakla kesildikten sonra dağılabilen bir şey. Belirti: Saçılması. Sembol: Kırgın hastalığı kadar sert olması.

35.	Kafası kel beş bıyıklı Mustafa Çavuş.	Muşmula	Görüntüsel Gösterge: Kel kafalı Belirti: Beş bıyıklı Sembol: Birisinin kafasına benzeyen ve bıyıklı bir cisimden yola çıkıldığında kafa burada sembol olarak kullanılmıştır.
36.	Dışı tüylü, içi kumlu.	Kivi	Görüntüsel Gösterge: Dışının tüylü olması Belirti: İçinin kumlu olması Sembol: Tüy, kum.
37.	Yere vurdum yumruğu İçinden çıktı tomruğu Sekiz okka yağı Dokuz okka kuyruğu.	Soğan	Görüntüsel Gösterge: Yumruk ile vurulduğunda içinden bir yumrunun çıktığı sebze. Belirti: Uzun, dokuz okka kadar sap kısmının olması. Sembol: Tomruk, kuyruk.
38.	Her insanda iki tane Biri sarı safran	Ciğer	Görüntüsel Gösterge: Her insanda iki tane olan sarı ve siyah

	Diğeri siyah katran		parçalardan oluşan organ. Belirti: Sarı, siyah Sembol: Safran, katran.
39.	Ana geldi kıyamadı Baba geldi kıyamadı Bir bıçakta kıyıldı.	Nar	Görüntüsel Gösterge: Anne ve babanın başaramadığı işi bir bıçağın başarması durumu. Belirti: Kıyılması, parçalanması Sembol: Anne, baba
40.	Sarı sarı sarkar düşerim diye korkar.	Armut	Görüntüsel Gösterge: Sarkan bir meyve, cisim, nesne. Belirti: Düşebilir olması. Sembol: Sarı.
41.	Dalda tartar, sarı sarı sarkar.	Armut	Görüntüsel Gösterge: Dalı tartması, sarkması. Belirti: Dalı tartması ve sarkması. Sembol: Sarı olması.

42.	O yanı bu yanı karadır İçi peynir mayasıdır Dalda sarkar, kirpiye benzer.	Kestane	Görüntüsel Gösterge: Etrafı siyah, içi beyaz bir yiyecek. Belirti: Dalda sarkması Sembol: Kirpi
43.	Tuzsuzu doğurmaza yükledim, uykusuzun bacasından aşırdım.	Pekmez, Katır, Dere, Köprü	Görüntüsel Gösterge: Yüklenilecek bir şeyin olması ile birlikte aşılacak bir nesnenin olması. Belirti: Doğurmaza yüklemek. Sembol: Tuzsuz, baca.
44.	Gider gelmez Oturur kalkmaz Yer doymaz.	Duman, kül, ateş	Görüntüsel Gösterge: Birbirine bağlantılı olacak şekilde gidenin geride bıraktığı kalkmayacaktır. Belirti: Gitmek, oturmak, yemek Sembol: Doymaksızın yemek.
45.	Dalda dalaman Suda Süleyman	Ceviz, balık, pekmez, el	Görüntüsel Gösterge: Dalda olan bir meyve, suda

	Tuzsus bişer aş Yatar gevşer taş.	yapımı sabun	yaşayan bir canlı, bir tür tuzsuz yemek, gevşeyen bir araç. Belirti: Dal, aş, yatmak Sembol: Süleyman, tuzsuz, dalaman, taş
46.	Uzun ilicim Kısa kılıcım Tangilli kürküm Tingilli borküm.	Ceviz sırığı, kol, ceviz ağacı, ceviz	Görüntüsel Gösterge: Uzun bir araç kullanılarak dökülen bir meyve. Belirti: Kısa Sembol: Kılıç, bork, kürk.
47.	Ocaktan yumak düştü Ninemin aklı geçti.	Uyku	Görüntüsel Gösterge: Yaşlı kişilerin elinde bulunan yumağın düştüğü zaman. Belirti: Aklı geçmek Sembol: Yumak
48.	Orak eğri Kan kırmızı Süt beyaz.	Cevabı kendi içinde	Görüntüsel Gösterge: Orağın eğri olması, kanın kırmızı renkte olması, sütün beyaz renkte olması. Belirti: Eğri, kırmızı, beyaz.

			Sembol: Bu bilmece de sembol orak, kan ve süttür.
49.	Dilim dilim nar Dizime çıktı kar Gitti sefêkâr Kaldı Gülizar.	Ateş, duman, soba	Görüntüsel Gösterge: Narın dilim dilim olması, kara ayak ile basıldığında dize kadar çıkması durumu görüntüsel göstergedir. Belirti: Nar kırmızıdır, kar beyazdır, sefê eskiden sobalarda kullanılan bir süslemedir. Sembol: Nar, kar, sefêkâr, gülizar.
50.	Fındık kabuğuna sığar Kale kapısına sığmaz.	Fındığın kabuğu fındığın kendisini içine alabilir ama kale ya da binalar kendi kapısına sığmaz	Görüntüsel Gösterge: Fındık kabuğuna sığması, kale kapısına sığmaması. Belirti: Fındık kabuğundan küçük olması, kale kapıdan büyük olması. Sembol: Bu bilmece de sembol kullanılmamıştır. Cevap bilmece nin kendisinde olduğu için

			bir atasözü hüviyeti alan bir söz öbeği olarak ifade edilmiştir.
51.	Tiki tiki tıkradi İçindedir sahibi Dört demirden kazığı İki torba azığı.	Bebek, beşik, anne	Görüntüsel Gösterge: Tiki tiki tıkraması, sahibinin içinde olması, dört ayaklı kazığı ve azık ifadesi. Belirti: Sahibi, iki torba, dört demir kazığı. Sembol: Demir kazık, azık.
52.	Tatlıdır yenmez Hiçbir kaba girmez.	Uyku	Görüntüsel Gösterge: Hiç kaba girmemesi, Belirti: Tatlı ama yenmemesi. Sembol: Yenmez, kaba girmez.

İncelenen elli iki bilmecede yer alan göstergebilim unsurları okuyucuya kolaylık sağlamak adına tablo olarak verilmiştir. Burada amaç çalışmanın kısa özetini vermektir.

SONUÇ

Çağın değişmesi, beraberinde pek çok şeyin değişmesine neden olmuştur. Sözlü kültür ortamında yaşamını sürdüren bilmecelerin çağa ayak uydurması, var olan özelliklerinden taviz vermesi veya unutulmasıyla sonuçlanmıştır. Geleneğin devamlılığı toplumun birlikte hareket etmesi ve var olan ürünün yeni nesillere aktarılmasıyla mümkündür. Teknolojiden uzak köy ve kırsal kesimlerde bilmece sorma geleneği yaşlılar tarafından yaşatılmakta ve yeni nesillere aktarılmaktadır. Kimi zaman bilmece yarışmaları düzenlenerek genç neslin ilgisi çekilmeye çalışılmış, belli kurallar çerçevesinde sorulan bilmeceler yine belli kurallara göre cevaplandırılmıştır. Bilmece sorularının kiminde ipucu bulunurken kimi mecaz anlam, zıt anlam ya da uzak anlam kastedilerek sorulmaktadır.

Yusufeli genelinden elde edilen bilmeceler üzerine incelemelerden oluşan çalışmada saha hakkında gerekli bilgiler giriş kısmında verilerek çalışmanın metodu başlıklar halinde açıklanmıştır. İlk bilmece örnekleri birinci bölümde verilerek bilmecelerin tarihinin ne kadar eskiye dayandığı gösterilmiştir. Bilmece hakkında yeterli bilgi edinmek adına bilmece özellikleri, tasnif çalışmaları ve bilmece üzerine yapılan çalışmalar verilmeye çalışılmıştır.

Yusufeli’nde bilmece geleneğinin geçmişten günümüze yaşatılması, yaşanan sorunlar ve bugünkü bilmece geleneğine dair bilgiler birinci bölümün son başlığında açıklanmıştır. Geleneğin ilçe genelinde canlı tutulduğu, bilhassa dağ köylerinde vakit geçirme, eğlenme ve yarışma amaçlarıyla uygulandığı tespit edilmiştir. Geleneğin yaşlılar arasında daha yaygın olduğu genç neslin bilmece sorma geleneğinden haberdar olmakla birlikte bilmece bilme ve sorma bilgisine sahip olmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde derlenerek elde edilen elli iki bilmece Peirce’in ikinci üçlüsüne göre incelenerek satır aralarında gizlenen anlamlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Her bilmecede görüntüsel gösterge, belirti ve sembol ayrı ayrı ele alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bilmeceler cevaplarına göre sınıflandırılarak dokuz başlık altında incelenmiştir. Sınıflandırmada tespit edilemeyen bir başlık (giyim-kuşamla ilgili bilmece cevapları) dışında her sınıflandırmada bilmeceler bulunmaktadır. Ayrıca on bilmece, “*Greimas Dörtgeni, Morris’in Gösterme Süreci ve Peirce’in Anlam Öğeleri*” şemalarından hareketle de gösterilmiştir. Bilmecelere uygulanan göstergebilim yöntemi

ikinci bölümün son başlığında tablo olarak gösterilerek yapılan çalışma özetlenmeye çalışılmıştır.

Derlenen bilmeceler Peirce'in ikinci üçlüsüne göre belirti, simge ve görüntüsel gösterge bakımından ele alınmıştır. Burada amaç, bilmecelere uygulanan yöntem ile bilmecelerin bizlere ne anlatmak istediğini ortaya koymaktır. Kullanılan yöntem daha önce bilmeceler üzerinde denenmemiş bir yöntem olması nedeniyle ele alınmıştır. Uygulama sonrası bilmecelerin daha iyi anlaşılır olmasına vesile olduğu ve satır aralarına saklanan anlamların gün yüzüne çıkarılmasında elverişli olduğu saptanmıştır. Bu nedenlerle çalışmada Peirce'in ikinci üçlüsü kullanılmıştır.

Eğlenme unsuru olan bilmeceler, anonim bir yapıya sahiptir. Günlük yaşamdan izler taşıyan bilmeceler, yörenin coğrafyası ve sosyal durumu hakkında bilgi verdiği gibi, bilmece soran kaynak kişi hakkında da çeşitli bilgiler vermektedir. Yöreden derlenen bilmecelerde doğa ile ilgili dağ, ırmak, ağaç ve benzeri sözcüklerle saha hakkında bilgi edinilmektedir. Bunun gibi evlenme, doğum ve ölüm ile ilgili uygulama ve inançlarda bilmecelerde gözler önüne serilmiştir. Yörenin kültürel ve sosyal yapısıyla birlikte ekonomik yapısından izler bilmecelerde yer almıştır.

Saha çalışması esnasında yirmi beş kaynak kişiden elde edilen elli iki bilmece göstergebilimine göre incelenmiş, bunun sonucunda bilmece geleneğinin kadınlar arasında daha yaygın olduğu sonucuna varılmıştır. Kaynak kişilerden 18 kişinin kadın, 7 kişinin erkek olması bu kanıya varılmasına neden olmuştur. %96,5 'nin kadınlardan oluştuğu kaynak kişilerin %60'ının 50 yaş ve üstü olduğu görülmüştür. Buradan hareketle yaşlılar arasında bilmece sorma geleneğinin daha yaygın olduğu kanıtlanmıştır.

Yusufeli genelinde yapılan bilmece çalışması sonucu genç neslin eski gelenek ve göreneklere ilgisinin az olduğu, yaşlıların bu geleneği sürdürmesinde bir anlam bulamadıkları gibi söylemleriyle karşılaşılmıştır. Bununla birlikte elde edilen bilmecelerde yöreye özgü sosyokültürel unsurların çokluğu sözlü anlatıların yaşantıdan bağımsız olmadığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Derleme çalışması sonucu elde edilen Yusufeli bilmecelerinden elli iki tanesinin çalışmaya alınarak göstergebilim ışığında incelenmesi ve yorumlanması alana katkı sağlaması bakımından önemlidir. Dijitalleşen dünyada insanların giderek bireyselleşmesi bilmece geleneğinin de giderek kaybolmasını hızlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Abalı, İ. (2017). İşlevleri Bağlamında Mutfak Eşyaları. *Ulakbilge*, 5(10), 383-392.
- Abalı, İ. (2021). Türk Halk Düşüncesinde Bekâret Sembolü Olarak Bal. *Millî Folklor*. 17(131), 62-74.
- Abrahams, R. D. & Dundes, A. (1972). *Folklore and Folklife*. Chicago.
- Akalın, S. (1954). *Erzurum Bilmeceleri*. Erzurum Lisesi Folklor Yayınları.
- Akçam, H. & Köse, S. (2022). Mitolojik Ana Tasavvuru Bağlamında Toprak. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 15(38), 389-396.
- Aksan, D. (2003). *Cumhuriyet Döneminden Bugüne Örneklerle Şiir Çözümlemeleri*. Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Engin Yayınevi.
- Albayrak, N. (2004). *Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, L&M Yayıncılık.
- Alptekin, M. (2021). Türk Mitolojisinde Hayvan Sembolizmi Çerçevesinde Deve. *BŞEÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(2), 236-244.
- Armutak, A. (2004). Doğu ve Batı Mitolojilerinde Hayvan Motifi II. Sürüngenler, Balıklar, Kanatlılar ve Mitolojik Hayvanlar. *İstanbul Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*. 30(2), 143-157.
- Artun, E. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Kitabevi Yayınları.
- Artvin İl Yıllığı. (1973).
- Aslıhak Uğurelli, T. (2020). *Bereket Gösterimi Olarak Anadolu'da Yağmur Yağdırma Ritüelleri*. Ürün Yayınları.
- Aydın, D. (1998). *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri*. Türk Tarih Kurumu.
- Başgöz, İ. & Tietze, A. (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri (THB)*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başgöz, İ. (1974). Türk Bilmecelerinin Fonksiyonları. (A. L. Alpay, Çev.) *Folklor Doğru Dergisi*. (37), 29-38.

- Bedirhan, Y. (2011). *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*. Nobel Yayıncılık.
- Belek, K. (2015). Eski Türklerde At ve At Kültürü. *Gazi Türkiyat*. (16), 111-128.
- Berdzenişvili, N. & Canaşia, S. (1997). *Gürcistan Tarihi*. (H. Hayrioğlu, Çev.). Sorun Yayınları.
- Berke, V. (1998). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. Multilingual.
- Bekli, Y. (2007). Mezar Taşlarında Görülen Kılıç, Hançer, Ok-Yay ve Bayrak Motiflerinin Sembolik Anlamları. *EKEV Akademi Dergisi*, (31), 67-80.
- Beydili, C. (2005). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. (E. Ercan, Çev.). Yurt Kitap-Yayın.
- Biray, N. (2009). 12 Hayvanlı Türk Takvimi “Zamana ve İnsana Hükmetmek”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (39), 671-683.
- Bittel, K. (1933). Artvin’de Bulunan Tunçtan Mamul Asarı Atika. *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*. (1), 150-156.
- Boratav, P. N. & Başgöz, İ. (1974) Türk Halk Bilmeceleri. (V. Aydınoglu, Çev.). *Folkloru Doğru*. (37), 2-13.
- Boratav, P. N. (1995). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Bilgesu Yayıncılık.
- Bostan, S. Z. & UZUN, M. (2019). Sürmene İlçesinde (Trabzon) Doğal Olarak Yetişen Muşmula Genotiplerinin (*Mespilus germanica* L.) Seleksiyonu. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*. 9(2), 604-613.
- Ceylan, E. (1998). Tatarlar ve Tatarca. *Çağdaş Türk Dili*. (121), 11-18.
- Culler, J. (2008). *Barthes*, (H. Gür, Çev.). Dost Kitabevi.
- Çelebioğlu, Â. & Öksüz, Y. Z. (1995). *Türk Bilmeceleri Hazînesi*. Kitabevi Yayınları.
- Çelik Kan, A. (2023). *Artvin Yöresinden Derlenen Masallar Üzerinde İncelemeler*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çoruhlu, Y. (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları I*. Kabalcı Yayınevi.
- Değer, M. B. & Fıratlıgil, Z. İ. (2012). Anadolu’da Evren (Evrân) İnanişi ve Bu İnanişin Kökenleri. *The Journal Of Academic Social Science Studies*. (5), 75-81.

Demir, T. (2021). Ağaç Kültü Bağlamında Kadının Armut Ağacı ile Sembolize Edilmesi. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (7), 78-89.

Demir, S. (2009). *Göstergebilim, Umberto Eco ve Yapıtları Bağlamında Göstergebilime Katkıları*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Demirel, M. (2010). *Yusufeli Tarihi*. Yusufeli Belediyesi Yayınları.

Doğan, O. (2023). Diyardin ve Doğubayazıt Yöresi Halk Hekimliğinde Kullanılan Yabani Bitkiler. *Lokman Hekim Dergisi*. 13(1), 86-97.

Doğan, O. (2020). *Bitlis'ten Derlenen Efsanelerin Psiko- Sosyal ve Arketipsel Tahlili*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.

Elçin, Ş. (1983). *Türk Bilmeceleeri*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Elçin, Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*. Akçağ Yayınları.

Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Basımevi.

Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı-I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ergin, M. (2006). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.

Ergönenç Akbaba, D.& Benli, H. (2011). Anadolu'da ve Kuzey Kafkasya'da Yaşayan Nogay Türklerinde Doğum Sonrası İnançlar. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. (9), 87-100.

Ergöz, R. (2022). *Bitlis'te Geçiş Dönemleri '(Doğum – Evlenme- Ölüm) ve Gösterge Bilimsel Çözümlemesi'*. Fenomen Yayınları.

Erkman & Akerson, F. (2016). *Göstergebilime Giriş*. Bilge Kültür Sanat.

Ersoy, D. (2016). *Flow Sitometri ile Türkiye'nin Farklı Bölgelerinden Toplanmış Olan Su Kabağı (Lagenaria Siceraria) Populasyonlarının Çekirdek DNA İçeriklerinin Belirlenmesi ve Populasyonların Ploidi Düzeylerinin Saptanması ile Taksonomik Revizyonunda Kullanımı*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Namık Kemal Üniversitesi.

Ersoy, N. (2007). *Semboller ve Yorumları*. Dönence Yayınları.

Fiske, J. (2014). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Pharmakon Yayınevi.

Fitzgerald, J. J. (1966). *Peirce's Theory of Signs as Foundation for Pragmatism*. Mouton Press.

Genç, R. (1997). Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı-Kırmızı-Yeşil. *Erdem/ Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*. 9(27), 1075- 1110.

Gezgin, D. (2007). *Hayvan Mitosları*. Sel Yayıncılık.

Göçer, A. (2010). Türkçe Öğretiminde Çok Uyaranlı Bir Öğrenme Ortamı Oluşturmak İçin Seçkin Edebî Ürünlerden Yararlanma. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (27), 341-369.

Gökyay, O. Ş. (1973). *Dedem Korkutun Kitabı*. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.

Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*. İmge Yayınları.

Gülçiçek, A. D. (2004). *Her Yönüyle Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar*. Ethnographia Anatolica Yayınları.

Gülşen, H (2013). Kurt Motifi Üzerine Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*. (39), 1-18.

Gültepe, N. (2015). *Türk Mitolojisi Yeni Araştırmalar Işığında*. Resse Yayınları.

Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar. *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*. 1-6.

Güngör, Ö. (2016). Dîvân Şiirinde Mitolojik Bir Unsur Olarak Kartal Figürü. *Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi*. 1(2), 70-79.

Güz, N. (1998). İletişim Süreci ve Temel Öğeler. *İletişim Fakültesi Dergisi*. (7), 121-142.

Haksan, M. N. & Gülersoy, Ç. (2000). *Hükûmet Kapısı Bâb-ı Alî*, Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları.

İçel, H. (2005). *Batı Türklerinin Dörtlüklerden Kurulu Bilmeceleri Üzerinde Bir Araştırma*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi.

İçel, H. (2010). *Türk Bilmecelerinin Şiirsel Yapısı*. Akçağ Yayınları.

İslam Ansiklopedisi (1971). C. 8.

İçel, H. (2017). *Türk Folklorunda Sandık*. Kömen Yayınları.

- İşeri, K. (1999). Karanlık Kadın Maiko Adlı Şiirin Çokanlamlılık Açısından İncelenmesi. *Dil Derneği Yayınları*. (136), 5-13.
- Kabakçılı, O. (2011). Hz. Yunus Kısasında İşarı Anlamlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (36), 369-380.
- Kalafat, Y. (1998). *K. Azerbaycan DAD ve K. Irak'ta Eski Türk Dini İzleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kalafat, Y. (1999). Türk Halk İnançlarında Kara. *Uluslararası 4. Türk Kültür Kongresi Bildirileri*. 274-282.
- Karademir, F. (2010). *Türk Halk Bilmeceleeri 'Yapı-Dil-Üslup Özellikleri'*. Lazer Ofset Yayınları.
- Karataş, T. (2004). *Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmut (1998). *Dîvânü Lûgati't-Türk Tercümesi I, II* (B. Atalay, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Akçağ Yayınları.
- Kearney, R. (2003). *Modern Movements in European Philosophy*. Manchester University Press.
- Keskin, H. (2002). Kur'an'da Meleklerin Hz. Âdem'e Secdesinin Yorumu, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI(II), 107-125.
- Kırzioğlu, M. F. (1992). *Yukarı Kür ve Çoruk Boylarında Kıpçaklar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kıyak, A. (2010). İslamiyet ten Önce Türklerde Güneş ve Ay ile İlgili İnanışlar. *Karadeniz*. (6),133-143.
- Koday, Z. & Erhan, K. (2010). Yusufeli İlçesinin İdari Coğrafya Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(2), 1-11.
- Koruk, Ö. (2019). *Yusufeli Ağzı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Koz, M. S. (1974). Tomarza Bilmeceleeri. *Folkloru Doğru*. (37), 48-59.
- Köroğlu, K. (1997). Artvin Tarihinden Sayfalar. *Livane*. (2), 10-26.

Lvova, E. L. vd. (2013). *Güney Sibiryâ Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri: Kâinat ve Zaman, Nesneler Dünyası*. (M. Ergun, Çev.). Kömen Yayınları.

Maranda, E. K. (1976). Riddles and Riddling. *Journal of American Folklore*. (89).127-137.

Okuşluk Şenesen, R. (2011). Çukurova Halk Kültüründe Süpürge ile İlgili İnanışlar ve Uygulamalar. *Karadeniz. III* (9), 64-79.

Onay, İ. (2013). İslamiyet'ten Önce Türklerde, Cenaze ve Defin İşlemlerinde Uygulanan Gelenekler ve Bunların Amaçları. *International Journal of Social Science (JASSS)*. 6(3), 479-490.

Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş VI*. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi I*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ölmez, M. (2020). Anadolu Ağızlarındaki Sındı 'Makas' Sözü Dolayısıyla. *Türk Dili*, (826), 26-29.

Özder, A. (1971). *Resimli Artvin İli Bilgileri*. Ay Matbaası.

Özergin, M. K. (1974). Kuman-Kıpçak Bilmeceleri Üzerindeki Araştırmalar. *Türk Folklor Araştırmaları*. 25(294), 6862-6865.

Özkanan, A. (2022). Pandemi Döneminde Temel İhtiyaçların Artan Önemi: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Bağlamında Bir Değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(1), 51- 70.

Özmkas, U. (2009). Charles Sanders Peirce'in Gösterge Kavramı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 32-45.

Öztürk, A. (1985). *Türk Anonim Edebiyatı*. Bayrak Yayımcılık.

Parsa, S. & Alev, F. (2002). *Göstergebilim Çözümlemeleri*. Ege Üniversitesi Basımevi.

Peirce, C. S. (2004). *Mantık Üzerine Yazılar* (Çev. Halit Yıldız). Öteki Yayınları.

- Peirce, C. (1984). *Writings of Charles S. Peirce*. (2), 1867-1871.
- Peirce, C. S. (2000). Göstergeler Kuramı: Göstergebilim. *XX Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2, Temel Metinler*. (M.& S. Rifat, Çev.). Om Yayınevi.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABCsi*. Sel Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (1995). Azerbaycan ve Anadolu Sahası Bilmecelerinde Görülen Yapı Ortaklıkları Üzerine. *İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sarpkaya, S. (2014). Türk Dünyası Efsanelerinde Ayı Tasavvurunun Değişim ve Dönüşümü. *Millî Folklor Dergisi*. 26(101), 149-162.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. (B. Vardar, Çev.) Multilingual Yayınları.
- Sevinç, B. (2013). Yiğit ve Silahlı Adam Diyalektiğinde Kılıç İmgesi. *Turkish Studies*. 8(6), 619-639.
- Sokolov, M. Y. (1975). Bilmeceler (U. Sarı, Çev.). *Folklor Doğru*. (38), 13-16.
- Sömen, O. (2019). Dede Korkut Boylarında Geçen Formulistik Sayıların İzleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*. 121(238), 29-50.
- Sözeri, T. (2014). *Mistik/Gizil Simgeler Gelenek ve Kavramlar*. Kastaş Yayınları.
- Swingewood, A. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (Çev. Osman Akınbey). Agora Kitaplığı.
- Şenocak, E. (2016). Halk Anlatımları ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi*. 4(8), 228-251.
- Şenyurt, O. (2021). Osmanlı'da "Siyah" Rengin Kullanımına ve Temsiliyetine İlişkin Bir İnceleme. *Sosyologca*. (22), 43-53.
- Tel G. (2008). *Bozkır Kavimlerinde Zaman ve Takvim*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi
- Tetik, A. (2008). Sessiz Şehrin Sırları. *19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin*, Artvin Valiliği Yayınları.

- Tezel, N. (1941). *Bilmeceler ve Maniler*. Yeni Cezaevi Matbaası.
- Tezel, N. (1969). *Türk Halk Bilmeceleri*. Milli Folklor Enstitüsü.
- Tsai, L. M. (2006). *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. (E. Kayaoğlu & D. Banoğlu, Çev.). Selenge Yayınları.
- Türer, C. (2003). *Charles Peirce'in Pragmatik Felsefesi* (Ed. İsmail Doğu). Üniversite Kitabevi.
- Türk Ansiklopedisi* (1968). C VI.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (1977). C I.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi* (2003). C 3.
- Türkçe Sözlük* (1988). Türk Dil Kurumu Yayınları. C I.
- Türkmen Dilinin Sözlüğü* (1962). Türkmenistan SSR İlimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü.
- Toker, İ. (2009). Renk Simgeciliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2), 93-112.
- Tokdemir, H. (1993). *Artvin Yöresi Folkloru*.
- Toraman, A. (2022). Türk Mitolojisinde Ateş Kültü ve Amasya'daki İzleri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. Amasya Özel Sayısı. 11-26.
- Turan, O. (2019). *On İki Hayvanlı Türk Takvimi*. Ötüken Neşriyat.
- Ünal, M. F. (2016). Göstergebilimin Serüveni. “Mütefekkir” *Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*. 3(6), 379-398.
- Üst, S. (2009). *Türk Edebiyatında Bilmece ve Muammaların Göstergebilimsel Açından İncelenmesi*, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu Bildirileri. (2), Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Yalçın Usal, S. S. (2010). “Türklerde Çeyiz Sandığının Kullanımı ve Geleneksel Süslemeleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1(1), 157-167.
- Yaprak, M. (2011). Mitolojiden Modern Bilime Lahana, *Lokman Hekim Dergisi*, 1(3), 28-30.

Yardımcı, M. (2008). Geleneksel Kültürümüzde ve Âşıkların Dilinde Kına. *Folklor/Edebiyat*. 14(54), 81-95.

Yeni, H. (2008). Eski Çağlardan 93 Harbine Artvin. 19. ve 20. Yüzyıl Belgelerinde Artvin. Artvin Valiliği Yayınları.

Yıldırım, I. (2010). “Hayward” Kivi Çeşidinin Normal ve Kontrollü Atmosfer Koşullarında Depolanması Üzerine Araştırmalar. [Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Yücel, M. & Sanal, Ş. (2021). Selçuklu Dönemi Eserlerinde Hayvan Sembolleri. *Lokman Hekim Dergisi*. 11(3), 535-545.

Yüksel, A. (1995). *Yapısalcılık ve Bir Uygulama*. Gündoğan Yayınları.

URL-1: <http://www.kulturportali.gov.tr/portal/somutolmayankulturelmiras>, E.T: 8.05.2023

URL-2: <https://sozluk.gov.tr/> E.T: 10.08.2023)

URL-3:<https://mantarliyasam.com/mantarlarinhtarihcesi> E.T: 15.08.2023

EKLER

Derleme Soruları

1. Adınız, soyadınız?
2. Doğum tarihiniz, doğum yeriniz nedir?
3. Mesleğiniz ve eğitim durumunuz nedir?
4. Çevrede bilmece geleneği var mıdır?
5. Bilmecelere ayrı bir isim verilir mi?
6. Bilmeceleri/i kimden öğrendiniz?
7. Bilmeceler genelde ne zaman sorulur?
8. Bilmecelerde bir yarışma niteliği mi taşımaktadır yoksa eğlence maksadıyla mı sorulmaktadır?
9. Bilmece sorulduğunda ipucu verilmeli midir? Neden?
10. Bilmece soranların genel bir özelliği var mıdır?

Kaynak Kişi Çizelgesi

Kaynak Kişi Numarası	Kaynak Kişinin: Adı, Soyadı	Yaşı:	Eğitimi:	Mesleği	Yaşadığı Yer:	Bilmece Numarası:
KK-1	Hatice Kasa	1958	İlkokul	Ev hanımı	Yüncüler Köyü	1, 2
KK-2	Ali Çelik	1972	İlkokul	Çiftçi	Köprüören Köyü	3
KK-3	Tuncay Selim	1972	Lise	İmam	Köprüören Köyü	4, 5
KK-4	Yurdagül Demir	1949	İlkokul	Ev hanımı	Yusufeli Merkez	6, 7
KK-5	Sevim Billur	1956	İlkokul	Ev hanımı	Yamaçüstü Köyü	8, 9
KK-6	Zeliha Yakıcı	1953	İlkokul	Manav	Irmakyanı Köyü	10, 11, 12
KK-7	Gülhanım Pelit	1973	İlkokul	Ev hanımı	Dokumacılar Köyü	13, 14
KK-8	Salli Özdemir	1953	İlkokul	Ev hanımı	Eren Köyü	15, 16, 17
KK-9	Resmiye Tamyürek	1942	Yok	Ev hanımı	Dereiçi Köyü	18
KK-10	Aynur Şeker	1972	İlkokul	Ev hanımı	Morkaya Köyü	19, 20, 21
KK-11	Recibe Yiğider	1948	Yok	Ev hanımı	Köprüören Köyü	22

KK-12	Şükran Demir	1981	İlkokul	Ev hanımı	Tekkale Köyü	23
KK-13	Emine İnce	1980	İlkokul	Ev Hanımı	Köprügören Köyü	24, 25
KK-14	Günsel Çınar	1947	Yok	Ev Hanımı	Demirkent Köyü	26, 27, 28
KK-15	Ruhigül Yener	1951	İlkokul	Ev Hanımı	Köprügören Köyü	29, 30, 31
KK-16	Ahmet Kaplan	1966	İlkokul	Çiftçi	Barhal Köyü	32, 33
KK-17	Yusuf Güzel	1952	İlkokul	Kasap	Yusufeli Merkez	34, 35
KK-18	Hasan Kitapçı	1988	Üniversite	Balıkçı	Yusufeli Merkez	36
KK-19	Merve Keskin	1978	Lise	Ev Hanımı	Çeltikdüzü Köyü	37, 38, 39
KK-20	Şükran Balta	1970	İlkokul	Ev Hanımı	Ersis Köyü	40, 41
KK-21	Mehmet Aslan	1962	İlkokul	Şoför	Yusufeli Merkez	42
KK-22	İsmail Aykut	1973	Lise	Şoför	Yusufeli Merkez	43, 44
KK-23	Sevinç Çiçek	1975	İlkokul	Ev Hanımı	Yamaçüstü Köyü	45
KK-24	Menduha Yaprak	1967	İlkokul	Ev Hanımı	Kiskim Köyü	46, 47, 48

KK-25	Fadime Hadlioğlu	1976	İlkokul	Ev Hanımı	Sarıgöl Köyü	49, 50, 51, 52
--------------	---------------------	------	---------	--------------	-----------------	-------------------

